NAŠE ŘEČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 10.

JOS. ZUBATÝ:

SPOLU, DOHROMADY.

Asi před třemi lety (7, 280) jsme se zmínili, že se u nás uhnizďuje zvyk, na účtech celkovou sumu účetních položek uváděti slovem »spolu« místo posavadního »dohromady«. Viděli jsme v tom a posud vidíme zbytečnou novotu, která dobré a správné slovo české vytlačuje slovem v tomto významu nezvyklým a nesprávným. Starý přítel »Naší řeči«, Čech, nyní ve službách školských, žijící na Slovensku, nám píše, že se tak užívá slova *spolu* na účtech, statistických výkazech a p. na Slovensku, a píše-li se tak i u nás, zdá se mu, že se to děje slovenským vlivem. To nás vede k tomu, abychom si této věci znova a blíže všimli.

Již 4, 249 a 302 jsme vykládali, že *dohromady* není ani germanismus, jak se snad někomu zdá, ani slovo zbytečné. Ovšem, matiční Brus učí (140 v 3. vyd.), že »příslovce *dohromady* zbytečně a nesprávně se užívá s rozličnými slovy, jako *slepiti, sliti, sloučiti, spojiti, složiti* a p., v nichž pojem »dohromady« již vyjádřen předložkou«, ale zapomněl přidati, že náš jazyk činívá rozdíl, že slovesa pouhého užívá o slučování částí v nějaký celek (svázati otýpku, knihu; sešíti dvě části látky, které mají tvořiti celek a p.), ale přidává příslovce, kde je řeč o slučování celků »dohromady« (svázati několik otýpek, knih dohromady; sešíti na př. omylem dvě nohavice dohromady), že taková »zbytečná« slova často klademe, chceme-li část představy jim odpovídající zvláště určitě vyjádřiti (je jedno a přece zase není jedno, řeknu-li »spočítejte to« či »spočítejte to všecko« či »spočítejte to všecko dohromady«), ba zapomněl i přidati, že někdy již pouhá

zřetelnost vyžaduje, aby se k slovesu složenému s předložkou s- připojilo ještě slovo »dohromady«, protože ona předložka může znamenati »dolů« i »dohromady«. Pak ovšem přijdou jiní, zvláště »oprávcové« skrytí, bezejmenní, a dají ubohé slovo vůbec na seznam slov zakázaných; je přece nejen důslednější, ale i pohodlnější, škrtati takového psance napořád než uvažovati, kde slovo je opravdu zbytečné, kde je možné, kde dokonce nutné. Zkrátka, slovo *dohromady* stihl u nás týž osud co slova *pryč, dolů, nahoru;* že jejich potřebnost jazyk sám uznal tím, když si je utvořil, brusič nedbá. Ovšem že se tato metoda vymstí nad »oprávci«; narazí se na věty, v nichž slovo »zbytečné« nejen není zbytečné, ale je i nutné. Tu ovšem si »oprávce« lehce pomůže: najde slovo jiné, významu trochu podobného, a učí je klásti místo slova, nad nímž vyřkl klatbu. Po česku se ptáme na souhrn několika položek »kolik to je, dělá, činí« nebo podle potřeby i »kolik to je, dělá, činí dohromady«; na účtu, kde se souhrn nepsává celou větou, je nějakého příslovce vyjadřujícího souhrn potřebí; *dohromady* je slovo »nesprávné«; sáhne se tedy vedle a učí se, že se má zde místo *dohromady* psáti *spolu.* Co z toho, že se to příčí českému vyjadřování? Je přece známkou správného českého slohu, píše-li se, jak nikdo nemluví! Že se tím jazyk olupuje o možnost rozlišovati jemné rozdíly významové, že se tím v české mysli vraždí cit pro takové jemné rozdíly vůbec, nejsou si »oprávcové« ani vědomi.

Dohromady říkáme, kde se spojují rozličné věci stejné nebo nestejné tak, že potom jsou »pohromadě«, tvoří nějakou skupinu; že toto příslovce je předložkový výraz *do hromady,* je věc každému jasná. *Spolu* je také předložkový výraz, ale zatemněný tím, že jeho jmenná část patří podst. jménu, jehož původní plné sklonění se zachovalo jen ve zbytcích dosti nezřetelných (v. Gebauer, Hist. ml. 3, 1, 329 n., Sborn. filol. 3, 205 n.). Bývalo podst. jm. m. r. pův. kmene na *-u-*, jehož nom. j. č., psl. *poľ* (s tvrdým jerem v koncovce), vězí asi v našem ztrnulém *půl* (samostatném i v složeninách), jiné tvary v složeninách s *polú-, polou-*, v stč. přísl. *napoly* a j. *Spolu* je spojení předl. *s* s 2. p. j. č. *polu,* znamenalo tedy původně »s polovice«. Je to tedy výraz, který vlastně naznačoval, že dva živí tvorové nebo neživé předměty se o něco dělí; věta »A. a B. spolu sedí« podle původu slova *spolu* znamená vlastně, že se oba dělí o výkon sedění. Rozumí se samo sebou, že se význam slova *spolu* nenáhle zatemňoval. Našemu vědomí v něm úplně již zanikl význam »polovice«, jenž původně patřil jejich kořeni, a proto již od

nejstarších známých dob slova *spolu* a jeho odvozenin (jako slova *spolek* s jeho příslušenstvím *vespolek, společný* atd.) užívá čeština i jiné jazyky slovanské, i kde je řeč o více osobách nebo předmětech než dvou, kde tedy vlastně o polovicích nemůže býti řeči (jest ovšem možno, že původní význam základu této slovní rodiny nebyl »polovice«, nýbrž »díl« vůbec). Ani významu »díl« si v těchto slovech již nejsme vědomi; a také význam hromady, sloučeného celku, se v příslovci *dohromady* dosti silně zatemnil. Tak se stalo, že se slova *spolu* a *dohromady* významem dosti sblížila, že někdy je možno užíti kteréhokoli z nich (A. a B. vedou spolu, dohromady obchod); ale toto sblížení není tak těsné, abychom směli beze všeho klásti jedno místo druhého anebo s našimi »oprávci« jedno z nich z češtiny vůbec vymýtiti a jeho úkoly přiděliti druhému. Nikdy se v češtině neříkalo *spolu*, kde je řeč o tvoření, o vznikání nějaké »hromady«, t. nějakého souhrnu rozličných částí, v jediný celek: kdo dal komu právo určiti, že by se na př. souhrn účetních položek nebo na př. souhrnné číslo obyvatelstva nějaké země, jež bylo před tím vyčítáno v částech podle rozdílů jazykových, náboženských, podle různosti povolání atd., mělo uváděti slovem *spolu*, ne *dohromady?*

Že by slovo *spolu* v tomto významu bylo slovem opravdu slovenským, nevěříme, dokud se nedovíme, že ho tak užívá slovenský *lid*. U nás se tak také začíná psáti *spolu* místo *dohromady*, a tolik citu pro svůj jazyk a tolik znalosti češtiny staré i dnešní máme, abychom si troufali říci, že tak se v Čechách nikdy nemluvívalo ani dnes nemluví. A píše-li se tak dnes někdy a někde na Slovensku, není nám to ještě důkazem, že to je skutečná slovenština; dokud se nepřesvědčíme o opaku, vidíme v tom buď bohemismus, který nemá přirozeného základu ani v češtině samé a snad po převratu zanesen byl na Slovensko, anebo plod brusičství slovenského, které rádo chodívá na radu k brusičům našim. V *lidové* slovenštině západní našemu *dohromady* odpovídá z části zase *dohromady*, jež sem přesahuje z Moravy, nejčastěji pak *do kopy* (anebo, chceme-li, *dokopy*), v *lidové* slovenštině střední, v níž jsou základy dnešní slovenštiny spisovné, *dovedna; spolu* je v tomto významu v slovenštině západní i v slovenštině střední slovo *školské* (Jar. Vlček). Náš krajan na Slovensku sám píše, že se toto *spolu* objevuje na účtech, statistických výkazech a p., tedy na věcech, které nebývají nejvěrnějším obrazem mluvy správné a zvláště lidové; sám přidává, že jinak Slováci říkají *dovedna*, na př. »päť a štyria je deväť« nebo »dovedna deväť« (se »zbytečným« *dovedna*, které z přirozené pří-

činy psychologické Slovák právě tak přídá jako Čech své *dohromady*). Domněnka, že »slovenské« *spolu* na účtech a statistických výkazech působí na obchodní a průmyslový sloh náš, mohla by býti správná tak, že slovo zanesené nevíme kým a kdy na Slovensko posiluje jako slovo domněle slovenské »oprávce« naše v přesvědčení o nesprávnosti slova *dohromady*. A hledá-li Čech původ slova českého na Slovensku, je to samo ovšem důkazem, že jeho českému citu nezní po česku.

Několik slov o slovenských slovech, jichž jsme se dotkli. *Do kopy* nebo *dokopy* je slovo jasné; *kopa, kópa, kůpa* s významem nějaké hromady, zejména hromady sena (v senoseči), jetele a p., je slovo v Čechách a zvláště na Moravě velmi rozšířené a *do kopy, dokopy* je významem totéž co naše *do hromady, dohromady*, což snad by mělo rozptýliti obavy těch, jimž je slovo *dohromady* nejen »zbytečné«, nýbrž i podezřelé.*) A slovo *dovedna* není o nic záhadnější, shledáme-li si v slovnících jeho prvky a tvary s ním příbuzné. Stč. se říkalo na př. kniežata se sešli v jedno (= dohromady), v jedno sebrati, dvě straně odporné (strany protivné, proti sobě stojící) v jedno uvésti a p.: českému tvaru *v jedno, vjedno* odpovídá sloven. *vedno* (bezpochyby stejnou změnou hláskovou, jakou slovenština i jinde za č. *vě, pě, bě, mě* má *ve, pe, be, me*, v. Gebauer, Hist. ml. 1, 201). Toto *v jedno*, sloven. *vedno*, pův. mělo význam cílový, vyjadřovalo, že nějaké posud nesloučené osoby nebo věci směřují nebo jsou vedeny k tomu, aby se sloučily dohromady, ale pak — a zvláště v slovenštině — totéž slovo mohlo naznačovati i stav výsledný, v němž trvají osoby nebo věci již pohromadě. Kott 6, 493 z Kollárových Zpievanek uvádí doklady rčení »v jedno seděti, státi, býti«, 4, 591 z mor. slovenštiny větu »počkajže ma, puojděme vedno« (t. pohromadě), Přísp. 1, 459 ze Slov. Pohl.

*) Slova kopa a kupa se svými družinami (kopka, kopiti, kopčiti, kopkovati — kupiti, skupina atd.) jsou slova původem spolu nepříbuzná, třebas podobnost významu i znění vysvětluje, že se směšují v jazykovém citu lidovém i někdy ve výkladech vědeckých; kopa patří k lit. slovu kápas (hrob, rov), kupa k rodině slov lit. kaupas, něm. Haufe atd. V lidovém vědomí českém tomuto směšování pomáhal zejména tvar se zdlouženým kořenem (kůpa, stč. kópa). Za starých časů se z obilí při sklizni dělávaly »kopy« o 60 malých snůpcích; odtud slovo kopa dostalo význam čísla 60, na kopy se pak počítaly i jiné věci, na př. groše, a posud se počítávají na př. vejce, ořechy a j. (Aug. Sedláček, Paměti a doklady o stč. mírách a váhách, Rozpr. I. tř. Č. ak. č. 66, str. 125 n.). Právě tak se počítávají vejce, ořechy a p. i na mandele (po 15); také mandel byl a posud je především počet snopů (ob. 15) tvořících obvyklou skupinu.

»nechce sa ceľadi vedno spolu bývať«.*) A jako se příslovečné výrazy předložkové i jinde slučují s předložkami v nové výrazy, jako na př. z *opravdu, zpaměti, ve dne, včas* novým spojením vzniká *doopravdy, nazpaměť, zavedňa* (Bartoš, Dial. 1, 190; 2, 55), *dovčasu* (Kott 6, 122), *zavčas*, sloven. *zavčasu*, tak vzniklo vedle *vjedno, vedno* i valaš. *dovjedna* (všecko by sa zmíšalo do vjedna Bart. 1, 190), sloven. *dovedna* (sestrčily hlavy dovedna; ja s radosťou složím ruky vaše dovedna a p., Kott, Přísp 1, 63), které je slovem stejně častým jako naše *dohromady* a které, jak se zdá, někomu překáží na Slovensku, jako našim brusičům překáží u nás *dohromady*.

DROBNOSTI.

MACERAT — MACARÁT?

»České dějiny« prof. V. Novotného, dlouho přerušené, počaly znova vycházeti; v prvním jejich sešitě (I, 3, str. 16—22) je soupis staročeských jmen osob, v listinách X., XI. a XII. století připomínaných. Je to soupis podobný (a ovšem do značné míry totožný), jaký sestavil kdysi Palacký v přílohách k 2. části I. dílu svých Dějin.

Palacký arci předkládá (na př. v I. díle, 6. vyd., str. 473 a 474) často jenom pouhou kopii zápisu listinného, nepřepisuje naším pravopisem a neurčuje moderního znění; Novotný však, zcela správně, pokouší se všude o určení těchto jmen, přepisuje citáty a hledá naše nynější jména osob, v těchto starých skupinách liter napolo pohřbená.

Tyto seznamy Novotného-Palackého stávají se, přirozeně, nalezištěm filologů, kteří často spolehnou na autoritu dějepisců. U Palackého ovšem vidí znění původní — a tu mohou sami kon-

*) Zejména takovéto v e d n o, jako podobné naše d o h r o m a d y, je významem blízké příslovci s p o l u. Ale schází mu významový odstín úmyslného společenství, který má slovo s p o l u; nechceme-li tento odstín vyjádřiti, lze užíti místo s p o l u bezbarvého d o h r o m a d y, p o h r o m a d ě, v e d n o, ale nelze místo každého d o h r o m a d y atd. položiti bez rozdílu s p o l u, protože tím se dodává významový odstín, který není všude oprávněn. Členové téže rodiny se z nouze spokojí s místností jedinou, v níž přenocují dohromady, pohromadě, anebo spolu; ale neřekli bychom »spolu« o nahodilém sloučení osob sobě cizích, na př. vystěhovalců, výletníků, které by právě jen náhoda a nedostatek místa svedly dohromady.

trolovati; u Novotného bývá však často přepis zcela mylný — a uvádí zas jiné v omyl. Jeden příklad zde uvádím.

Na str. 18 se u Novotného uvádí jako »mečonoš« r. 1194 snad »M a c e r a t«. Toto ‚snad' se však netýče znění slova, nýbrž toliko listinného zaručení úřadu. Citát Novotného je mylný; jde o svědka, ‚Macerat' psaného, v listině ze dne 7. června 1195; je to listina již dávno známá, mnohokrát otištěná (její zápis ‚Macerat' uvádí ovšem také již Palacký I, 474), ale podle všeho teprve pozdě a chybně sepsaná. Poslední její vydavatel, prof. G. Friedrich, pokládá ji za padělek z počátku XIV. stol. — a nemáme, proč bychom jeho mínění odporovali. Proto píše Novotný, vzhledem k nejistotě dokladu, že *snad* byl 1194 (mylně m. 1195) mečonošem ‚Macerat'; ta pochybnost se netýká jména.

Co znamená vlastně ‚Macerat'?

Dnes ovšem každému připadne na mysl obecně známý ‚m a c a r á t' (= Proteus anguineus), jak jej píše n. př. Fr. Bayer v překladě Brehmova Života zvířat (III, 3. vydání, 500 nn.). Ale tento způsob psaní není ani původní, ani správný; zakladatel naší zoologické terminologie, Jan Svat. Presl, uvádí tohoto zajímavého mloka r. 1823 (v Kroku, díl I, č. 4, str. 104) jménem ‚m a c a r a d' v druhu *‚macaradovití'* (slovník Jungmannův přepsal omylem anebo opravou ‚macarád', což později zase prof. A. Frič omylem nebo opravou změnil v nynější *‚macarát'*, kteréž potom od slovníku Kottova ovládlo).

Ale ovšem ani Preslovo *‚macarad'* není správně tvořeno. Presl věděl patrně, že za slovinské *-č-* má čeština v jistých případech *-c-* (slov. noč = č. noc atd.), a proto za slov. *močeràd* (»močeràn«, »močeràv«, »močeról«, »močerôn« atd., což vše = mlok skvrnitý; krom toho od močeràd zná slovinština přídavné ‚močeràdast', označující černožlutou skvrnitost, tak jak onen mlok vypadá) vytvořil české ‚m a c a r a d'; *-a-* za slovinské *-o-* snad nějakým přepsáním nebo nedoslechnutím. Ale v tomto slově slovinské *-č-*, ať již pochází z km. ‚moč-ál', ‚moč-ár' atp., či bylo přikloněno z vlaštiny, musilo by i v češtině zníti *-č-* a tedy jméno Preslovo by vlastně mělo zníti zcela tak jako v slovinštině ‚m o č e r a d' (od ‚močer' = ‚močál' odvozuje toto slovo Slovinec Miklošič v svém Etym. slovníku i v Srovn. mluvnici slovanské, díl II.).

Že vskutku tato forma ‚m o č e r a d' je správná, dokazují dvě místní jména česká *‚Močerady'* v jižních a jihozáp. Čechách, jež takto ukazují k nářečí blízkému slovinštině. Jedny ‚M o č e r a d y', u Staňkova, na území kdysi chodském, mají doklady v listinách datovaných r. 1115 a 1180, psaných však teprve na

poč. XIII. stol. O těchto obou listinách ukázal poslední vydavatel, prof. Friedrich, že se zakládají na jediné, padělané předloze, dosti chybné; a chybně bylo opsáno i opisováno jméno řečené vsi ‚Mocvradi', ‚Mochuradi', ‚Mokuradi' atd. [m. ‚Močeradi'], takže bývalo pak chybně čteno ‚Mokorady' (Erben) a jinak.

Nemíním ovšem navrhovati, aby naše přírodopisy opravily ‚macaráta' v ‚močerada'; ‚močerad' byl a jest obyčejný skvrnitý mlok a ‚macarát' je onen vzácný mlok podzemních jeskyň Krasových. Jen tolik jest ovšem jasno, že se onen český pán z r. 1195 nemohl jmenovati ‚Macerat', poněvadž nynější forma ‚macarát' je chyba Preslova z r. 1823 — nehledíc ani k tomu, že mlok ‚macarát' sám byl objeven a popsán teprve koncem XVIII. stol. (V. Brehm na m. u.).

Jak tedy čísti ono ‚Macerat' r. 1195?

Kdo se probíral v českých dějinách XI. až XIII. století, každému je známo z listin i kronik dobře doložené a v Čechách i na Moravě známé osobní jméno N a č e r a t (je psáno na př. u Kosmy ještě s původním -a-: N a č a r a t (‚Nacarat'); později přehláskou N a č ě r a t, konečně N a č e r a t; v jednom opise ze XIV. stol., kdy již jméno zaniklo, příkloněním ke km. -rad mylně *Načerad*. Je to jméno od slovesného kmene čen- (v slovese ‚načíti', ‚načnu'), zrovna tak utvořené na území českém, jako na území polském podobná jména ‚Naczęsław', ‚Naczęmir' nebo příbuzné i významem staročeské ‚Načepluk' (od tohoto jména osob. odvozeno pak místní ‚Načeplukovice', později změněné v Čaploukonice, nyní Ploukonice). Druhá část jména, r a t (= válka, bitva), se sice u nás v literárních památkách nevyskytá (žije ještě stále v jihovýchodních nářečích slovanských, u Srbů, Rusů), ale nalézáme ji hojně ve jménech osobních (Ratimír, Ratibor, Ratislav, Ratiš, Ratíšek atd.) a ve jménech místních, od nich odvozených (Ratibořice, Ratmírov atd.). Znamenalo tedy, s pochvalou a jemnou výtkou, toho, kdo ‚začíná boj' — a výborně se hodí ke všem jeho nositelům z dějin známým.

A toto jméno ‚Načerat', obvyklé v severočeském rodě Hronovců, zaniklé však již v 2. pol. XIII. stol., jeví se také ve jménech místních — a v nich ovšem také zánikem základního jména osobního propadá zkáze. Moravské místní jméno ‚N a č e r a t i c e' změněno časem v ‚Načerotice', ano i v ‚Našetice'; zde úřední ‚Statistický lexikon obcí' vrátil r. 1924 této obci staré a původní její ‚Načeratice' zase. Naproti tomu český ‚N a č e r a c' (je to starý, aspoň ze XII. stol. pocházející způsob tvoření přisvojovacích přídavných změkčením koncové souhlásky: z ‚Načěrat'

utvořeno ‚Načěrac' jako z ‚Olomút' — ‚Olomúc' ‚Olomouc' nebo z L'utomysl' — ‚Litomyšl' atp.), jak ještě Ottův slovník naučný správně píše dodávaje ‚chybně Načeradec', úředním ‚Lexikonem' r. 1924 dostal nesprávný název *‚Načeradec'*. K 2. pádu ‚Načerace', jenž sluchu zněl stejně jako 2. pád Hradce (vysl. ‚hrace'), vytvořen totiž (jako k slyšenému ‚hrace' 1. pád byl ‚Hradec') mylně spisovný 1. pád ‚Načeradec', jenž pomalu zatlačoval nesrozumitelné již *‚Načerac'*. Jest ovšem ještě otázka, zdali toto zatlačení původního a správného jména je již tak úplné, že není možno původní jméno restaurovati.

Trpělivého čtenáře jsme takto přivedli od Macerata k macarátovi a skrze Močerady do Načeradce. Snad nám uvěřil, že písař na počátku XIV. stol., jako udělal spoustu jiných chyb, tak také tohoto ‚Macerata' zkazil z pův. jména Načerat. Ano, právě v této době, v originálních listinách z let 1188 až 1197 (a ovšem ještě na poč. XIII. stol.) vystupuje správně v družině vévodské a královské tento statečný Hronovec ‚Nacherat' 1188 atd. Ale toto stopování náleží již historikům.

V. Flajšhans.

NEMOHU ZA TO.

Na žádost, již jsem na str. 233 10. ročníku připojil k výkladu tohoto rčení, dostalo se nám několika zpráv od čtenářů našeho časopisu. Není jich mnoho, ale jsou velmi podstatným doplňkem a podle mého soudu i posílením věcí a domněnek v něm předložených a naši čtenáři budou za ně jistě stejně vděčni jako my.

1. Jak rčení *nemohu za to* atd. je na našem jazykovém území rozšířeno, viděti z toho, že šťastnou náhodou se nám potvrzuje z nejzápadnějších Čech i z nejvýchodnější Moravy. Prof. J. F. Hruška, Chod, který tolik vykonal k povznesení svého kraje a jeho lidu, nám píše, že se u nich jako u nás v kraji pražském říká docela stejně, na př. »na mně se nezlob, já za nic nemůžu«, »rodiče nemůžou za děti a děti nemůžou za rodiče«. A PhDr. Flora Kleinschnitzová nám poslala 9. list. list, jehož hlavní část zde věrně otiskujeme:

»Jsem rodem z nejvýchodnější Moravy (z Brumova u Vlárského průsmyku), a poněvadž mé rodiště je malý městys, pochází jádro mé češtiny z mluvy tamějšího lidu. A nepamatuji se vůbec, že bych pro ten pojem, který je vyjádřen výše vzpomenutou frází, byla kdy slyšela a sama řekla něco jiného než »já za to možu« anebo »já za to nemožu« — říkám to ostatně

do dneška. A pamatuji se také, že když při hře mezi námi vznikl spor, který mohl mít za následek rodičovské zakročení, svalovali jsme vinu na druhého jen rčením »šak enom ty za to možeš«. Této fráze (já za to nemožu, možu já za to?) užívá se i na Uhersko-brodsku, kam jsme přišli z Brumova. Odtamtud znám je ještě ve formě jiné. Když si třeba někdo požaluje, že se mu stalo to nebo ono, řekne mu posluchač nevalně dojatý: »A možu já *ti* za to?«, anebo »Já *ti* za to nemožu«, anebo (to už hodně nakvašeně) »A já *ti* snáď za to možu?!« — To je všechno, co o tom vím. Fráze »já *su* za to« atd. jsem v rodném svém kraji *nikdy* neslyšela — je mi zcela cizí!«

Říká se tedy stejně pod Bílými Karpatami jako pod Petřínem a pod Haltravou, a smíme proto očekávati, že se stejně říká i leckde cestou mezi těmito body, zejména na Moravě, že tedy více pravdy je v slovech Brusu, podle nichž se tak říká v Čechách i na Moravě (v. str. 225), než v mínění, kterého bychom se mohli dobrati ze slov Bartošových (226), podle nichž by se mohlo zdáti, že za české »já za to nemohu« se na Moravě říká *jen* »já za to nejsem«. Opravdu máme mimo zprávu sl. Kleinschnitzové z Moravy již nyní podobné zprávy dvě: podle zprávy p. Al. Ferulíka (18. ř.) se říká v Knínicích u Boskovic jako v Čechách na př. »nemužo (= nemohou) za to«, »nemuže za to, že je hlópé«, a jak nám píše p. prof. dr. Jaroslav Ovečka (17. ř.), v jeho rodišti, Litenčicích u Kroměříže, je rčení »já za to nemožu« (kladně skoro jen v otázkách se záporným smyslem: »možu já za to?«) zcela obvyklé ve všech osobách a časech.*) Z Brumova mají na hranice bývalého uherského Slovenska vzdušnou čarou asi 6 km; uvědomíme-li si k tomu podobnost tamějšího nářečí moravského s nářečím sousední západní slovenštiny, spíše by nás překvapila zpráva, že naše rčení je v osadách ležících již na Slovensku směrem k Trenčínu neznámo, než kdybychom odtamtud dostali nějaký doklad podobný.

2. P. řed. měšť. šk. v. v. Josef Pustka píše nám ze Slezské Ostravy 8. list.: »Na Místecku (mé rodiště) a na Ostravsku (mé působiště) lid říká zpravidla »nemožu *být* za to«, »či já možu *být* za to?« a pod. V novější době se však inf. *být* také někdy vynechává.« Bylo by urážkou našich čtenářů, kdybychom jim dlouhými slovy vykládali, jak se tato zpráva srovnává s naším

*) P. Ferulík nám také píše dodatkem k našim zprávám VIII, 105 a 213 že se v Knínicích nikdy neříká h o m. pův. j e v 4. p. os. zájm. 3. os. stř. r.; o teleti na př. se řekne »prodale (= prodali) je«, o vejci »rozbila je«.

výkladem, že rčení *nemohu za to* vzniklo úsporou ze rčení plnějšího *nemohu za to býti* (nebo *nemohu za to státi*), ovšem, smíme-li se domnívati, že i v lidové mluvě místecké a ostravské rčení kratší vzniklo přímým vývojem z původního rčení plného; nesmíme totiž přehlížeti možnost, že kratší rčení *(nemohu za to)* vytlačuje rčení plné vlivem mluvy knižní a městské, což by zvláště v tamním kraji průmyslovém snadno bylo pochopiti.

3. Zajímá nás také zpráva sl. Kleinschnitzové, že se na Uherskobrodsku důrazněji říká »já *ti* za to nemožu« a pod. Zájmeno *ti* přece samo naznačuje, že ve větě něco vlastně schází: »mohu *ti*« nic není (leda bychom v *ti* viděli t. zv. dativ sdílnosti, jako na př. ve větě »to ti bylo boží dopuštění«, o němž v. Gebauer-Ertl, Mluvn. česká, 9. vyd., § 745, 3); nějaký skutečný smysl vzniká teprv, přimyslíme-li si nějaký infinitiv, něco jako »mohu ti dáti, říci, učiniti« atd. My ovšem doplňujeme »nemohu ti za to *státi, býti*«. Nemusíme teprv vykládati, jak je přirozené, říká-li se rčením, které nám je původním pramenem rčení *nemohu za to*, plněji na př. »stojím ti za škody« (Kristus *vám* za škody stojí); p. řed. Pustka nám ostatně výslovně píše, že se — v onom původním rčení — na Místecku říká »nemožu ti za to staf« (t. ručiti), a podobně lze říci i jinde s přímým naznačením osoby, o jejíž možnou škodu jde. Také dr. Ovečka píše, že se v jeho rodišti říká na př. »za to *ti* stojím, za toho koně stojím«, třebas s přidaným *ti, vám, mu* a pod. (ve významu »ručím svým slovem«). Z Bartoše víme (Dial. slovn. 516, srv. NŘ. 10, 229), že se na Moravě říká na př. »su (= ručím) vám za to«, a také, s významem již poněkud odchýleným, »kdo je ti za to?« (= kdo je ti tím vinen?). A tak se dostáváme ke rčením, z části doloženým, z části předpokládaným, *stojím (ti) za to, jsem (ti) za to, mohu (ti) za to státi* nebo *býti* a odtud úsporou infinitivu *nemohu (ti) za to*, z nichž tvary se slovesem *moci* se objevují především ve větách, jimiž mluvící osoba uznává (anebo nejčastěji odmítá) svou vinu na něčem. Že sloveso *moci* při tomto odvozeném významu není nutné (a že tedy v něm samém neleží původně význam viny na něčem), vidíme na př. z Bartošova »kdo ti za to?« (= kdo je ti tím vinen, kdo ti za to může) nebo ze slov. ze Sušilovy písně »já za to nebudu« (= já za to nebudu moci, 229).

Snad se někomu zdá, že sloveso *moci*, v němž podle našeho výkladu význam viny na něčem vlastně původně obsažen nebyl, je tedy v našich rčeních zbytečné a že touto zbytečností již samo dokazuje nesprávnost toho výkladu. Proti tomu by-

chom namítli dnes s jistotou po zprávě p. řed. Pustky tím větší, že plné rčení »nemohu za to býti« je nepochybně doloženo; a přidáváme k tomu obdobu velmi příléhavou. V 5. ročn. NŘ. (1 nn.) je výklad o rčení *jsem s to,* v němž se m. j. ukazuje, že se v starší době obyčejně říkalo nikoli *jsem (nejsem) s to* (jediný starý doklad tohoto kratšího tvaru nám doplnil prof. Hujer 5, 87), nýbrž *mohu (nemohu) s to býti;* odtud jsme právě vykládali, jak starší jazyk, vyhýbaje se spojení dvou nesouřadných infinitivů, to, seč nejsem, vyjadřoval raději větou s *aby* než infinitivem (na př. m. »nemohu s to býti zaplatiti« říkalo a psalo se raději »nemohu s to býti, abych zaplatil«). Doklady, o které se tento výklad opíral, mohl bych dnes rozhojniti; ale Hujerův doklad kratšího tvaru bez slovesa *moci* zůstává i dnes jediným dokladem mně známým. A přece je sloveso *moci* ve rčení *mohu) za to* m. původního plného rčení *mohu (nemohu) za to (býti)* proto, že *mohu* je vlastně totéž co *jsem s to.*

Také rčení *mohu býti s to, seč mohu býti* bylo by se mohlo úsporou infinitivu *býti* zkrátiti v pouhé *mohu s to, seč mohu;* a snad by se to bylo i stalo, kdyby nebylo zaniklo. Ba snad se najdou časem i doklady tohoto úsporného rčení *mohu s to, seč mohu* a p., které by byly docela obdobné se rčením *mohu (nemohu) za to* m. původního plného rčení *mohu (nemohu) za to státi (býti).* Jungmann má z nějaké písně (Cant.) dokonce větu, která vypadá jako takový doklad (seč můžeš, o to se pokus); na půl cestě k tomuto výsledku je Jungmannův doklad z Komenského »seč mohu býti, učiním, seč nemohu, nechám«, kde věta »seč nemohu« ovšem snadno se doplňuje infinitivem »býti« z věty předchozí. S tímto výsledkem, k němuž by byl jazyk mohl dospěti přirozeným vývojem, nemají ovšem nic společného divočiny, jakých se dopouštívají časem někteří naši spisovatelé, kteří smyslu staré vazby *jsem s to (seč jsem)* neznají, nemají pro ni citu a přece se do ní nutí; dovedou pak napsati třeba *seč jsem s to,* nebo *seč mi bylo možno* (Kott 3, 282), chci býti delikátní, *seč jen lze* (Nár. l. 19. led. 1913) a pod. Z.

POZŘÍTI.

Toto sloveso má dva významy; vlastně jsou to dvě, původem i významem různá slovesa s tvary úplně nebo skoro úplně stejnými, které mohou míti význam »pohlédětí« i »pohltiti, polknouti«. Zejména při tomto druhém významu je pak v našem spisovném jazyce i v poučeních o něm dosti nemilá tvarová nejistota. S významem »pohlédětí« se objevují a jsou možné jen tvary po-

dle 3. tř. (podobné tvarům sloves s dvouslab. neurč. způs., jako *mníti, zníti*), jenže se spis. j. vyhýbá tvarům na *-eji*, povolovaným u sloves těchto: říká i píše se »oni mní, mnějí«, ale jen »oni pozří, zří«), tedy *pozřím, pozříš* (jako *zřím, zříš*), *pozři, pozřel, pozřen (zři . . .)* atd., ale ve významu »polknouti« na př. Zenklův Rádce uznává vedle tvarů těchto i tvary podle tř. 1. (jako u slovesa *zemříti*, jen se změkčeným *ř* v 1. os. j. č.), tedy *pozřu, pozřeš*, mluvnice Gebaurovy (na př. Přír. ml. § 236, Gebauer-Ertl § 403; vyd. 9. ovšem již liší tvary zastaralé od tvarů dnes běžných) a Pravidla uvádějí i tvary *požru, požřeš, požrou*, přech. *požra, požrouc, požřel, požříti* atd. To je ovšem hojnost, která přestává býti skutečným bohatstvím a může býti jen nemilým pramenem zmatků; tak chápeme na př., že napodobením starých a v jazyce spisovném správných tvarů jako *umru, umřeš, umrou* (v lidové mluvě ob. *umřu, umřou*) z pera zvyklého spisovným tvarům vyplynou i tvary jako *pozru, pozrou* (v Nikolauově článku o obecních volbách v Nár. pol. 23. z. 1923 jsme čtli na př. o věčných opravách, »které pozrou státní i obecní peníze a přece vytouženého prospěchu nepřinášejí«). Proto snad nebude na škodu, podíváme-li se na toto sloveso i my.

Podle původu slovesa *požříti*, příbuzného se slovesem *žráti*, měli bychom říkati i psáti *požříti* a časovati podle sloves 3. vzoru 1. třídy (tříti, dříti, mříti a j.) *požru, požřeš, požrou, požři, požra, požrouc, požřel* atd. To jsou tvary, které nalézáme v staré češtině (s hláskovými rozdíly staročeskými *požřieti, požřěl, požřěv, požřěn*) a také v slovenštině, jež ovšem má *r* za naše *ř* (spisovné tvary *požrieť, požriem, požrieš, požrú, požri, požrel, požrený* atd.). Ty tvary panují dlouho i v době, kdy náš pravopis již určitě rozlišoval *z* a *ž*, na př. ještě v bibli Kralické, a podle toho musíme asi zpravidla předpokládati výslovnost s *ž* i v památkách, které ještě píší *z* za *z* i *ž* (tak na př. pěkné jméno Pozrzyhuowno ve Frantových právech z r. 1518 máme asi čísti Požřihuovno); jest ovšem možno, že se staré znění i staré tvary místy měnily již dříve. Tak na př. dosti starou změnou se zdá tvar *požřím* m. *požru* (vzorem mu byl asi tvar *přím*, který původně patří k slovesu *přieti, příti* »zapírati, popírati«, ale brzy se přenáší i k slovesu *pru, přieti, příti* »podpírati, opírati«) a snad i změna *žř* v *zř* místy vznikala v době dosti staré.*) Sloveso *po-*

*) Tato hlásková změna má příčinu v nepohodlnosti skupiny žř, jež je v češtině řídká, již proto naše mluvidla nejsou zvyklá, a při níž jazyk od hlásky ž k hlásce ř musí vykonati rychlou změnu polohy i tvaru. Není zde změny ž v z v slovenštině, protože v ní je snadnější skupina žr (po

žřieti — požříti není jediným dokladem této hláskové změny: nalézáme ji i v příbuzném s ním slově *zřídlo*, stč. snad ještě *žřiedlo*. *Zřídlo*, praslov. *žerdlo*, znamenalo původně hrdlo, požerák, část těla, jíž se polyká, teprv přenesením významu (nejen v češtině, i v jiných jazycích slov.) nějaký otvor vůbec, pak zvláště otvor, kterým ze země vyvírá voda. Slováci říkají *žriedlo*, Poláci *źrzódło*, Dolní Lužičané *žrědło*, Rusové (zvl. Bělorusové a Ukrajinci) *žerelo;* v češtině se starší *žř* v tomto slově již dříve změnilo v *zř* (asi proto, že nemělo tvarů s *žr*, jako byly u slovesa tvary *požru, požrú, požra, požrúc*, které chránily ž i v tvarech se *žř*), doklady se *zř* má zde Jungmann s významem »otvor, ústí nádoby« již na př. z bible Benátské (1506) a Kralické.*) K slovesu *požříeti* patří jako sloveso trvací svým původem *požierati, požírati*, jak viděti ze starého jeho významu »polykati, pohlcovati« (na př. o člověku, který si dělá marné chuti, říkalo se, že požírá sliny, t. polyká); v tomto slově ž zůstalo, ale tím pozbylo souvislosti se slovesem *požříti;* náš jazykový cit je spojuje se slovesem *žráti* a podle toho změnil se i jeho význam.

Měli bychom tedy podle původu, jak jsme řekli, říkati a psáti *požru, požříti*. Ale to jsou tvary zastaralé, kterých se náš spisovný jazyk přes některé pokusy z dob probuzenských již vzdal a které sotva by se podařilo vzkřísiti. Vzdal se jich i jazyk lidový, aspoň nevíme, že by se tak nebo podobně říkalo někde na území, kde vůbec hláska *ř* žije. I tvary se *z* v lidu málokde ještě žijí. V Čechách zvláště starší člověk ještě dovede říci, mluví-li o nechuti k nějakému pokrmu nebo k jídlu vůbec, že to (nebo nic) nemůže pozřít, že to sotva pozřel, také na př., že sotva sousto pozřel, musil zvracet; jiné tvary, na př. přít. č. nebo rozk. zp., sotva uslyšíme; z Moravy v našich pramenech o tomto slovese *pozříti*, pokud vidíme, není vůbec zmínky (nářeční tvary *pozřít*,

---

žriet'), ani v příbuzném slovese požírati, kde nejen není ř, ale mezi oběma souhláskami jest ještě samohláska. Také v slově hřiebě, hříbě a bezpochyby také v slovech hřeb, hřebík, hřebí (los, pův. asi dřevěný kolík k losování) by čeština měla míti žř (podle cslov. žrěbę, rus. žerebjá, sloven. žriebä a cslov. žrěb', žrěbij, což ukazuje na praslov. žerb-), nalézáme však odchylnou skupinu hř, jejíž vznik není snadno vyložiti (srv. Gebauer, Hist. ml. 1, 518); totéž hř se objevuje m. očekávaného žř i v tvaru hřiedlo, hřídlo (= zřídlo, stč. snad také žřiedlo; hř je patrně starší obměna původního žř než zř). Má-li polština na rozdíl od češtiny očekávané žř (źrzódło, źrzebię v. źrebię), chápeme to tím, že polské ř (rz) není s naším ř hláska totožná.

*) Slovo zřídlo jsme našli nyní i v Světle apatykářův, o němž jsme se zmínili na str. 233, o hrdle lahve 84 b (jediný zachovaný rukopis, pocházející asi z pozdějších desítiletí 16. st. a lišící důsledně z a ž, píše 84 b zřjdlem).

pozrec, které z Bartoše uvádí Gebauer v Hist. ml. 1, 517, patří podle Bartošovy Dialektologie 1, 254 i Dial. slovníku 323 k homonymnímu slovesu s významem »podívati se«).

Jak tedy bychom měli psáti? Nejradikálnější jest rada Brusu (3. vyd. 260): »*Pozříti, pozři, pozřel* jsou tvary ku přít. č. *pozřím* (opět. slov. *pozírati* = *hleděti*), a užívá se jich chybně m. *požříti, požři, požřel;* přít. č. *požru, -žřeš* atd. (opět. slov. *požírati*). Ale tvary ty jsou nelibozvuké a zastaralé, proto lépe jest užívati za ně tvarů sloves: *polknouti, pohltiti.*« Naši čtenáři vědí, že my přiznáváme živému jazyku právo měniti slova, která si sám utvořil, má-li k tomu příčinu, vědí také, že neradi křísíme tvary, kterých se živý jazyk vzdal, zvláště nežijí-li již ani v tradici spisovné. Tvary *požru, požříti* atd. jsou v jazyce lidovém i spisovném slova mrtvá, ale živé jsou tvary *pozříti, pozřel,* snad i *pozřený, pozřen,* rozk. zp. *pozři,* a nevidíme, proč bychom se jim měli vyhýbati (a spisovný jazyk se jim ani nevyhýbá). Že to jsou tvary homonymní se slovesem znamenajícím »pohleděti, podívati se«, mnoho snad neznamená: jednak má každý jazyk slova soujmenná (homonyma), stejná zněním, ale různá původem a významem (jako č. topiti = dělati teplo i potápěti, v. Gebauer-Ertl § 251), jednak sama vazba dostatečně rozlišuje obojí *pozříti* a není Čecha, který by nerozeznával významu vět »nastrojil pak byl Hospodin rybu velikou, aby pozřela Jonáše« (Jon. 2, 1, kde Kral. bible má ještě *požřela*), a na př. »Jonáš pozřel na město Ninive«.

S tvary přítomného času (ob. s budoucím významem) je hůře. *Požru, požřeš, požrou* již nikdo neříká ani nepíše, *pozru, pozrou* se nikdy vůbec neříkalo, v živém jazyce jsou mrtvy i tvary *pozřu, pozřeš* i *pozřím, pozříš* a jistě každý spisovatel teprv uvažuje, jak by měl napsati, nebo hledá i v brusech a mluvnicích, než napíše tak nebo onak. Zvláště 3. os. mn. č. zní neslýchaně, ať volíme tvar *pozřou* či *pozří.* Kdyby kdo uhodil na nás, abychom řekli upřímnou pravdu, jak bychom napsali my, odpověděli bychom asi, že bychom se tvarům působícím tolik nesnází a starostí nejspíše vyhnuli a místo *pozřu* nebo *pozřím* napsali podle potřeby *polknu* (kde by šlo o základní význam) nebo *pohltím* (při významu nějak přeneseném). Proč se nevyhýbati nesnázím, kde to je možno? Slovesa kusá, u nichž se jednotlivé tvary musí doplňovati z rozličných základů, jsou přece v každém jazyce, my říkáme na př. *jsem — budu — býti, byl, beru — vezmu,* Němec *ich bin — er ist — ich war,* Francouz *je vais* (jdu) — *nous allons* (jdeme), *aller* (jíti) — *j'irai* (půjdu); proč bychom

nemohli říkati vedle *pozříti* atd. také *polknu, pohltím*, zvláště když tvary *polknouti, pohltiti* atd. také jsou možné a když tvary ze slovesa *pozříti* vůbec jsou řídké a užíváme jich jen ve slohu povznesenějším? Vždyť sloveso *pozříti* musíme beztoho doplňovati tvary sloves souznačných, nastane-li potřeba tvaru trvacího, nemůžeme přece již říkati po staročesku na př. »nepožírej to«, musíme říci na př. »nepolykej to tak horké, nehltej to tak«.

Tím nepravíme, že bychom tvary *pozřu, pozřeš* atd. nebo *pozřím, pozříš* atd. měli za nesprávné; jsou nám jen nezvyklé a proto nepohodlné. Obojí tvary lze brániti: tvary *pozřu, pozřeš, pozřou* jsou bližší tvarům původním *(požru, požřeš, požrou)*, tvary *pozřím, pozříš, pozří* mají však také oporu v řídkých dokladech z doby, kdy tvary původní byly již zanikly. Zdá se, že jazyk staré *požříeti, požříti* prostě nechával splývati se starým *pozříeti, pozříti* (pohleděti), což bylo proto možno, že to bylo sloveso celkem dosti řídké a brzy, aspoň v Čechách, zanikalo. Gebaurova Hist. ml. 3, 2, 199 má ze starší doby doklady obojího způsobu, s výslovností poněkud odchylnou, *pozhřu* i *pozhřím*.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Václav Vondrák, *Vývoj současného spisovného českého jazyka*. Spisů filosofické fakulty Masarykovy university v Brně č. 17. Brno 1926. Str. 100. Za Kč 13.—.

Vondrákova kniha je literární pohrobek. Napsána byla už r. 1909 a měla býti součástí Jagićovy petrohradské »Enciklopedie slavjanskoj filologii«. Vznikla tedy o celých 15 let dříve než podobné knihy Flajšhansova (Náš jazyk mateřský) a Weingartova (Vývoj českého jazyka).

Za základ dnešního spisovného jazyka pokládá Vondrák jazyk bible Kralické. »Jazyk bible Kralické není však nový jazyk, není ani domácí dialekt Blahoslavův a ostatních původců bible Kralické, nýbrž je to prostě jazyk Husův v další fázi svého vývoje a zdokonalení« (str. 17). Hus zavedl do spisovného jazyka jednotnost tím, že povznesl pražský dialekt na jazyk spisovný. Do Husa nelze mluvit o jednotě jazyka ani po stránce hláskové ani slovníkové (str. 95). Husův jazyk přijal Chelčický, pak humanisté — hlavně Všehrd a Písecký (str. 14)

— a Bratří. Z Bratří nejvíce vynikl Blahoslav, a to jak svým překladem Nov. zákona a svou účastí při kancionále Šamotulském, tak svými theoretickými spisy Gramatikou a Muzikou (str. 25—28).

Jazyk bible Kralické podrobuje Vondrák důkladnému rozboru. Přehláska je v Bibli provedena, moravismů je málo. Ve skloňování je zachován duál, zvlášť oblíbena jest přípona *-ové (hříchové, hnátové)*, u *ja-* kmenů jsou tvary na *-em* a *-ech (ovcem, ovcech)*, zájmeno *její* se skloňuje podle *pěší*, nejsou tu aoristy a imperfekta, 2. os. kondicionálu je ještě *by*, teprve později *bys*, po slovesech záporných je zpravidla genitiv, také po slovesech s některými předponami *(pozdravtež zprávců svých)*. Vlivem latiny nalézáme tu ak. s inf. *(věda jej býti muže spravedlivého)*, instrum. s inf. *(pravě se býti něčím)*. Nerad vidí tu Vondrák množství substantiv na *-ní (u něhož není proměnění, ani pro obráceni se někam jinam zastinění)* a vytýká některá slova přijatá z němčiny *(ťertoch, křtalt, kšaft, kvaltování, mordovati, plac, pres, puntovati se, rathauz, rota, ryňk, šacovati, šeňk, špehéř, troštovati)* atd. (str. 16—25).

Vliv Kralické bible působil i na humanisty pozdější, hlavně na Veleslavína. Jeho význam záleží hlavně ve zdokonalení stránky stilistické a ve vytvoření terminologie vědecké (str. 129 a násl.).

Protireformace způsobila úpadek. Heřman Černín z Chudenic a Ignác ze Šternberka v pol. stol. XVII. jsou poslední čeští aristokrati, kteří píší česky (str. 34). Nejdůležitější dílo protireformační, bible Svatováclavská, přidržuje se vzoru bible Kralické. Jazyk exulantů je také v podstatě jazyk bible Kralické. Co znamená přerušení spisovné tradice a opuštění jazykové jednoty, jest nejlépe patrno z ubohé češtiny ve stol. XVIII. (Frozín a j., str. 36).

Také obrození pracuje v svých počátcích na základech bible Kralické a na Veleslavínovi. Dobrovský staví pevné základy české mluvnice a přízvučné prosodie a s Jungmannem stanoví zásady, jichž se třeba držeti při tvoření nových slov. Jungmann snáší poklad slov do Slovníku a organisuje vytvoření vědecké terminologie (str. 40—54). Z Jungmanna vyrůstá takřka celé XIX. století.

Čelakovský (str. 55—57) je jazykově závislý na Jungmannovi a RKZ. Tento dvojí vliv nelze vždy dobře rozlišit, protože mnohé zvláštnosti, které jsou u Jungmanna, jsou také v RKZ. *(čemu = proč; bodrý; zkad; bývší)*. Značný počet slo-

ženin *(zlatotkaný, lidoženný, všenárodni, prostomilý, veleslavený, blahocit)*, v nichž si libuje Čelakovský, jsou též u Jungmanna, který je přejal z Klopstocka, a taktéž v RKZ. Z RK. jsou slova jako *pochládeček, vezdy*, imper. *střezi*, tvary jako *kamenna srdce* (gen.) atd. Z rusismů uvádí V. *mládce*, gen. pl. místo ak. pl. u životných *(vyženou nevěrných Turkův)*, spojku *a* ve významu adversativním. Zastaralá slova jsou: *zámutek*, spojka *brž*, předl. *po* s dat. *(po žežhulčímu* = jako žežulka).

Kollár (str. 59—62) jde s počátku přísně ve šlépějích Jungmannových, teprve později si oblibuje slovakismy *(selza, mlučte, mohel, cuzi, peklisko* atd.), polonismy *(přímus)*, tvoří nemožné tvary jako »*strávivšeti*« (inf. perf.) atp.

Erben a Němcová (str. 62) obohacují spisovný jazyk pečlivým studiem mluvy lidové.

Palacký (str. 62—71) se v podání Vondrákově jeví zvlášť významně. Nikdo neměl jasnějšího ponětí o důležitosti jednoty spisovného jazyka pro jednotu národní nežli on. Rázně odbyl separatistické choutky Ziakovy a Trnkovy na Moravě i slovakismy Kollárovy. Jeho autorita byla tím působivější, že byl sám Moravan. Přímou zásluhu si získal svými Dějinami, jejichž jazyk podrobně oceňuje Vondrák podle práce Th. Vodičky v Č. Mat. M. XXV.

O generaci májovské a ruchovské jedná kap. VII. (str. 74—77). Kosmopolitismus májistů byl příčinou, že »odbývali macešsky stránku formální a jazykovou«. Sloh skoro u všech, i u vůdců (Hálka a Nerudy), jest neobratný, ztrnulý, jazyk leckdy nesprávný (příklady: *když jsem byl pět let starý, moc* místo *moci, jemu to bylo dosti přirozeným, u něj* atd., všecky z Hálka). To se týká nejvíce Hálka, ale i Nerudy, který později »věnoval větší pozornost stránce jazykové, jenom jeho básnická řeč je i později poněkud drsná« (str. 77).

Zdá se nám, že při vší správnosti zde pronesených výtek, týkajících se stránky jazykové, ublížuje spisovatel alespoň Nerudovi. Zdá-li se jeho básnický jazyk někdy drsným, není toho příčinou neumělost, nýbrž pracné úsilí o příléhavý a osobitý výraz. Neruda je i po stránce jazykové, hlavně v próze, duch jistě tvůrčí, už proto, že pro svoje dílo, pro realistickou povídku a feuilleton ze života pražského, neměl českých vzorů a že čerpal často přímo z pramene, to jest z lidové mluvy pražské. Na účet lidové mluvy lze také přičísti mnohé z jeho chyb mluvnických, jako tomu je i u Němcové.

Mnohem spokojenější je Vondrák s ruchovci, kteří vy-

nikají pečlivou formou i jazykem. Zvlášť uvádí Sv. Čecha, Krásnohorskou, pak Quise, Sládka a konečně Bohd. Jelínka, u něhož chválí lahodnou dikci a pěkné rýmy.

Vrcholem spisovné češtiny v posledních desítiletích (Vondrák dopsal svoje dílo 1909!) jest básnický jazyk Vrchlického, hovějící také přísnějším požadavkům metrickým, jež v rozsáhlých pracích stanovil J. Král. Kniha Vondrákova se končí rozborem básnického jazyka Vrchlického, založeným hlavně na dvou sbírkách z období staršího (Sfinx, Staré zvěsti) a dvou z období novějšího (Třetí kniha básní epických a Korálové ostrovy, str. 87—94).

Zvláštnosti mluvy Vrchlického podle tohoto rozboru jsou tyto: 1. jednoslabičná substantiva o- kmenů, řídčeji i- kmenů, jako: *čar, děs, druž, kvil, kyn, pal, plam, smeť, střet, šer, švih, tes, vzkvět, zvrat, žeh* atd. atd.; 2. oblíbenost slov *ráz, tlum, nach.* Soudím, že tato záliba v jednoslabičných slovech měla neposlední příčinu v metrice; 3. hojné užívání tvarů *můž, nemůž, vše (stopy, dary)*, slov *zkad, hlubý, hlubě, naděj, pohrda, dřina, tucha, sledni, těcha, paprsek* m. *paprslek, nititi* m. *roznititi, sláti* a j.; 4. časté psaní lidových tvarů a výrazů: *vem, zvednouti* m. *zdvihnouti, tady* m. *zde, pár* (neděl), *taky, dneska, začli, letlo, vymýtěn, zbortěn.* Úplně nesprávné je *mnil* m. *mněl.* Nová slova jsou *pohrobiti, oheň žířiti.* Neobvyklé je *stádo* ptáků.

5. Složených slov na rozdíl od mnohých spisovatelů starších užívá Vrchlický málo: *čaruplný, slávozářný.* 6. Mezi cizími slovy, v nichž si libuje Vrchlický, uvádí Vondrák: *ruina, tón, vrak, kytle, bluza,* stč. *krzno.* 7. Reminiscence z RK. jsou *varyto, vezdy, ruče.* Tu snad možno spíše mluviti jen o nepřímém vlivu RK. 8. Slova přejatá z jiných slovanských jazyků jsou *třímati, výspa* (pol.), *stařík, stařice.* 9. Jiné zvláštnosti: instrumentál způsobový *(honem kvapným kol se žene)*, adverbium *krátko* m. *krátce*, opakování předložky *(po jedné po prostoře)*, mor. *toť*, elipsa slovesa býti, míti (jež nám svatým; na bledé skráni plamen myšlenkový).

Kromě o spisovatelích, kteří ovšem mají na vývoj spisovného jazyka význam rozhodující, dočteme se u Vondráka také o gramatících. Jejich význam po této stránce podrobuje Vondrák pečlivému a dosti obšírnému rozboru. Jejich vliv se projevuje hlavně v pravopise a základech tvaroslovných, jakož i při tvoření nových slov. O theoretících doby starší už byla řeč (Hus, Blahoslav); z novodobých po Dobrovském a Jungmannovi vynikli Šafařík a v nejnovější době zejména Gebauer. Gebauer přispěl svou Historickou mluvnicí k prohloubení našich

vědomostí o jazyce, ale i přímo působil v některých sporných kusech mluvnice a pravopisu. Vondrák uvádí zejména trojí zasažení Gebaurovo: 1. koncové *t* m. *ť* u i- kmenů, 2. staré genitivy na *-ě* u místních jmen jako *Boleslav* a *Chrudim*, 3. *přijmouti* místo dial. *přijati*.

Poslední opravu Gebaurovu Vondrák schvaluje, první a druhou pokládá za nesprávnou a zbytečnou. Psaní *ť* bylo ve spis. češtině teprve od Čelakovského (1830) a theoreticky je hájil Šafařík (1845). Gebauer však učil, že měkké *jer* neměkčí koncového *t, d*, a to Vondrák neuznává, protože prý *ř* ve *řku* by musilo být vykládáno analogií. Tato námitka je sotva správná, neboť z vlivu jerů na *t, d* nelze usuzovati na vliv jerů na *r*, kde možná na střídání *r* a *ř* působily sousední souhlásky. Ale i analogie tvarů s *ř* při slovese *říci (řekl, řek, řečen)* je dobře možná. Oprávněnější je Vondrákův nesouhlas s gen. na *-ě* u jmen místních, protože usus spisovný v té věci není jednotný, ba spíše se kloní k užívání tvarů s *-i*.

Vedle povolaných gramatiků, kteří ostatně jen se vší opatrností zasahovali do vývoje jaz. spisovného, byli mnozí nepovolaní oprávcové. V 17. a 18. stol. byli to hlavně Rosa, Pohl, Šimek a j. (str. 37 a 38), kteří jsou jednak bezděčným svědectvím hlubokého úpadku jazyka, jednak tvořením špatných slov nových sami k tomuto úpadku přispívali. Ve stol. XIX. pak brusiči (o nich na str. 78—82) trpěli jednostranností svého vzdělání a romantickým názorem na jazyk. Jedni měli svého koníčka v češtině veleslavínské a plodili samé archaismy (n. př. Šach), druzí si oblíbili rodné nářečí a zaváděli do spisovného jazyka provincialismy (n. př. Prasek, ba i Bartoš). Obojí ovšem bylo spisovnému jazyku na škodu, protože tím trpěla srozumitelnost, která je hlavním účelem jazyka. Na štěstí si jazyk nedá poroučet, a co se mu k jeho potřebám nehodilo, prostě odmítl.

Jednota spisovného jazyka nebyla vždycky všeobecně uznávána a několikrát se nebezpečně uplatňoval separatismus. Dvakrát slovenský (Bernolák a Štúr, o nich na str. 72—73) a jednou také moravský (Ziak a Trnka, o nich na str. 65 a násl.). Bernolákův pokus s úspěchem zmařil Dobrovský, Ziaka a Trnku znamenitými úvahami o spisovném jazyce (r. 1832) rázně odbyl Palacký. Jen Štúrův pokus měl úspěch a Slováci dnes za naší pomoci pokračují v budování vlastního jazyka spisovného. Vondrák o tom praví: »Že tato odluka byla chybou, musí nyní uznati každý objektivní pozorovatel. Nyní (r. 1909) je třeba, po-

kud je to vůbec ještě možné, hledati způsob a cesty k nápravě.« (Str. 73.)

Bohatý a rozmanitý nárys vývoje spisovné češtiny, jak se nám jeví v knize Vondrákově, je vzhledem k danému rozsahu knihy (kniha podle Jagićova plánu měla mít 2—3 archy a má 100 stránek) bohužel až příliš stručný a zhuštěný. Upřímně by si jistě každý čtenář přál, aby právě od Vondráka slyšel na př. výklad o cizích vlivech na české hláskosloví a český přízvuk. Také kapitola o českých májistech jistě dopadla v neprospěch Nerudův jen vinou této stručnosti. V rozboru Vrchlického bychom na př. rádi viděli seznam a rozbor cizích slov, v němž by slova cizí Vrchlickým do jazyka uvedená byla seřaděna podle jazyků, z nichž pocházejí. Místo toho se uvádí na př. *kytle*, které je sice něm. původu, ale odedávna v češtině zdomácnělé, anebo *bluza*, která jistě není přejata Vrchlickým z cizího jazyka, nýbrž z běžné mluvy současné. Snad ještě jiná přání bychom měli (není tu na př. Tyl), ale k tomu, aby všem přáním bylo vyhověno, by bylo zapotřebí nejen, aby Vondrák byl měl více místa, nýbrž aby byl monograficky napřed zpracován jazyk alespoň nejdůležitějších českých spisovatelů. Úplná přesnost v oceňování významu jednotlivých spisovatelů je také nemožná, dokud vedle historické mluvnice není dokončen vědecký slovník spisovné češtiny i nářečí.

Na konec bych uvedl drobné nedopatření. Na str. 69 a 91 praví Vondrák, že sloveso *zvednouti* místo *zdvihnouti* nenalezl ještě ani u Jungmanna ani u Palackého, a pokládá je za zvláštnost ještě u Čecha a Vrchlického. *Zvednouti* u Jungmanna jest (Slovník V, str. 799: *A tak ten Nykanor se vší pýchou zvedna hlavu*, Br. 2. Mach. 15, 6) a Jungmann sám ho užil v překladu Rukavičky (1814 v Nov. básních) a v Antibohemii (1813 v Prvotinách). Také Němcová má *zvednouti* několikrát v Babičce. H.

Z NAŠICH ČASOPISŮ:

Prager Presse ze dne 5. října t. r. uveřejnila článek o dnešním stavu našeho spis. jazyka, v němž se praví asi toto: »J. S. Machar napsal báseň, v níž velebí mateřskou řeč. Básníkovi není pravou vlastí vlast ve smyslu zeměpisném, neboť o tu nás může připraviti náhoda, nešťastná bitva, machinace diplomatů; vlast je tam, kde se mluví naší mateřskou řečí, nezadatelným a nezničitelným dědictvím předků. Nevím, je-li tato báseň Macharova ve všech českých čítankách, ale měla by v nich najisto býti. Žádný jiný národ nezakusil tak důkladně v dějinách své existence, co to je býti bezmála oloupen o jazyk mateřský, jako národ český. Proto Čechové milují svou mateřštinu, která se za jediné století povznesla ze své zuboženosti tak, že

je dnes obdivuhodným nástrojem výrazu a myšlení. Milují ji, ale ve zdrcující většině jen platonicky. Bez dlouhých okolků: Je to neslýchaná hanebnost, s jakou zacházejí se svým mateřským jazykem píšící Čechové, zvláště graduovaní, jako právníci, technikové atd. Od té doby, co začala pracovati státní jazyková komise (?), jsou naše zákony po jazykové stránce čisté a správné. Jak v státní, tak v obecní administrativě snaží se poctivě mnohý úředník, úpějící pod tíhou své úřední práce, aby jeho výraz byl jasný a správný. Ale co je to všechno proti tomu ohromujícímu počtu těch ostatních, kteří také píší česky. Stačí se podívati do kterékoli publikace kterékoli stavovské nebo spolkové organisace a p. a budou vám vstávati vlasy vzhůru. Nemáme na mysli požadavky slohu, vhodného, obratného a sličného vyjadřování. Máme na mysli předložky s nesprávnými pády, slovesné tvary s nesprávnými koncovkami, špatně skloňovaná podstatná jména, neuvěřitelné odchylky syntaktické, nesčíslné, hrubé germanismy. A to všechno od Čechů psáno česky. Škola na tom viny nemá. Kvalifikace češtinářů na středních školách je povznesena nade vší chválu, jejich horlivost zasluhuje lepšího uznání, než se jim dostává. Ani noviny tím nejsou vinny, protože se aspoň v lepších novinách takové věci nevyskytují. Vinna je hloupost, lenost a ignorance této graduované inteligence, která by už v tercii musila z češtiny bez pardonu propadnouti. Je to evropské unikum. Pryč s ním. Tu není jiné pomoci, než vydávati tiskem ukázky takovéto češtiny i se jmény jejích hanobitelů, ukládati píšícím právníkům, inženýrům a »odborníkům« všech oborů zkoušku z češtiny tak, jako by byli Němci, a zakázat jim psáti, propadnou-li při ní, aby se Němci nemusili sami hanbit nad touto laxností svých českých kolegů.« V tomto článku (podepsaném šifrou P. E.) je mnoho pravdy, i když s ním není možno souhlasiti ve všem.

HOVORNA.

HOŘELICE, HOSTIVICE (K. T.). O prostředcích, jak rozeznati, která z místních jmen na -i c e jsou čísla jednotného (Sušice, ze Sušice) a která čísla množného (Lobkovice, z Lobkovic), nemůžeme povědět nic podrobnějšího, než co jsme pod heslem Abramovice pověděli v 8. roč. Naší řeči str. 190. O místním jméně H o s t i v i c e jsme vyložili V, 120, že je čísla jednotného (= Hostivítova ves), ale že se už v 15. stol. začalo skloňovati podle jiných jmen na -ice jako jméno množné (z Hostivic), a že z té příčiny není možno činiti námitky proti tomu, skloňuje-li tamní lid jméno Hostivice tímto novějším způsobem i dnes. Pak se nám dostalo poučení od zastupitelstva obce Hostivice, že domácí obyvatelstvo skloňuje dosud Hostivice jako jméno čísla jednotného (z Hostivice). Proto jsme svůj výklad VII, 281 v tom smyslu

opravili. Tím více nás proto překvapuje zase Vaše zpráva, že se mezi lidem nikdy neřekne »do Hostivice«, nýbrž vždycky jen »do Hostivic«. Z toho je nejlépe vidět, jak je těžko rozhodnouti, který tvar je správnější, když se za normu má vším právem pokládat dnešní usus domácího obyvatelstva. Nejinak je tomu asi se jménem Hořelice. Nejstarší doklad v listině svatojiřského kláštera z roku asi 1227 Goreluci možno pokládati stejným právem za nominativ jako za lokál (v listinách se oba tvary často střídají, protože výčet osad začíná obyčejně výrazem in villa = ve vsi a písaři tanul na mysli chvílemi výraz »ve vsi Kamýk«, chvílemi výraz »ve vsi Kněževsi« a p.). Protože se však později tvary v Hořelici a v Hořelicích střídají, což se děje častěji u jmen původně jednotných než množných, zdá se pravděpodobnější, že Goreluci je spíše singulár než plurál. Také výklad z tohoto předpokladu vycházející by byl snazší. Šlo by tu zase o jméno podobného rázu, jako jsou jména Hostivice, Dobrovice (= Hostivítova, Dobrovítova ves), tedy o Hořelici = Goreľútovu ves. Osobní jméno Goreľút sice není snad dosvědčeno, ale jsou dosvědčeny oba prvky, z nichž taková jména bývala mechanicky skládána, t. j. Gore-, v os. jménech Hoře-měř (Hoře-měřice, Horoměřice), Hořeslav a p., a ľut- v Bol'e-ľut (mor. Bolelúc, Bolelouc) a p. Postup od Hořelice jedn. č. (z Hořelice) k tvaru Hořelice množ. č. (z Hořelic) by se pak vyložil týmž způsobem jako při jméně Hostivice, z Hostivice — Hostivice, z Hostivic. Je-li v užívání dnes tvar pomnožný, náleží mu přednost, třeba není původní. Jméno Ptice je tvarem záhadné. Nacházíme je v tvarech: in villa Ptycz (Reg. III, 586 z r. 1328 a t. 724 z r. 1331), Nicolao de Ptycz (t. 596 z r. 1329), Dlugowogii de Ptycz (t. 721 z r. 1331), Benessius de Pticz (Libri conf. 3/4, 161 z r. 1383), pode Pticzem (Urb. E 231), Ptice (Tomek, Pr. 1, 380) atd. Sedláček míní, že nejstarší tvar byl Ptic hořejší a dolejší a teprve později že se ujal tvar Ptice. Jaký tvar by bylo Sedláčkovo Ptic (ta), jak vysvětliti vedle něho tvar pod Pticem atd., je těžko rozhodnouti. Že jméno to souvisí s kmenem p't-, který je v slově pták a místních jménech Ptenín, Ptení, Ptýně atd., zdá se ovšem velmi podobné pravdě; že by to bylo slovo shodné s rus. ptica (= pták), je vzhledem k způsobu, jak se tvoří naše jména místní, nemožné. Všechny tyto záhady a otázky nemají arci pro dnešní skloňovací praxi smyslu. Skloňovati se musí jméno Ptice ovšem tak, jak je domácí lidé (zvl. staří) dnes skloňují. A to je asi spíše skloňování množné než jednotné.

HOSPODIN (F. L.). V slabice -din u slova hospodin (ve známé písni »Hospodine, pomiluj ny«) vyslovuje se d ovšem měkce, ď, jako ve všech jiných slovech českých (div, hodina atd.). Zpívali-li na některém gymnasiu anebo zpívají-li kněží církve československé v písni t. zv. svatovojtěšské »hospodyne«, vznikla asi tato výslovnost ze starší domněnky, že píseň Hospodine, pomiluj ny byla složena v jazyce staroslověnském apoštoly Cyrilem a Metodějem (odtud byla zvána písní cyrilometodějskou). Tato

domněnka vedla i k pokusu (Makuševovu) vrátiti písni její původní znění staroslověnské (Gospodi, pomiluj ny! Izuse Kr'ste, pomiluj ny! Ty spase v'sego mira atd.). V jazyce staroslověnském zněla ovšem slabika di tvrdě (dy). Dnes však víme, že píseň Hospodine tak stará není a že byla složena hned v prvním svém znění česky. Proto je správné čísti »hospod'ine«, nikoli »hospodyne«, jak snad někteří vyslovují nebo vyslovovali, kombinujíce české hospodine s domněle původním, staroslověnským »gospodi«.

HUSTOPEČE (B. Ch. a A. V.). Výklad tohoto místního jména je v knize Černého-Váši, které se právě při jménech moravských nejčastěji dovoláváme (Moravská jména místní. V Brně 1907), poněkud zmatený. Při první zmínce o tomto jméně (str. 38) vykládají autoři, že jméno Hustopeč je jméno téhož tvaru jako jména Budeč (z Budek), Chromeč (z Chromek) a p., t. j. přivlastňovací přídavné jméno s příponou -j', a že je odvozeno od osobního jména Uso-pek (snad přezdívky z ús = vús, vous + pek, které je v peku), které lidová etymologie proměnila později, spojujíc první člen z neporozumění s běžnějšími slovy ústa, hustý, v Ustopeč (1249 Uztopesch) nebo Hustopeč (1257 Hvztopetz). Jména tohoto původu jsou arci čísla jednotného. Při druhé zmínce (str. 162) řadí autoři jméno Hustopeče (Úso-peči) mezi jména obyvatelská, přezdívková, jako krch-lebi (Krchleby), boso-nozi (Bosonohy) a p. Taková jména ovšem bývají od původu pomnožná. Zněla-li přezdívka, jak vyloženo na str. 38, úso-pek, mělo by místní jméno utvořené z přezdívky obyvatelstva zníti spíše Úsopeky (Hustopeky), jako čes. Kotopeky a p. Protože však zní míst. jméno Hustopeče a p., bylo by třeba předpokládati přezdívku úso-peč, t. j. přezdívku úso-pek rozšířenou další příponou -j' (dosti řídkou u takovýchto jmen) v úso-peč, obyvatelské jméno Úsopeči, místní Úso-peče. Jistoty z těchto výkladů Černého a Váši je se těžko dobrati. Že výklad první (z osob. jména Úsopek) správný asi není, viděti z toho, že jméno, o něž jde, bylo již v staré době čísla množného. Souditi z tvarů zapsaných v starých listinách, 1249 Uztopesch, 1257 Hvztopetz atd., a něm. Auspitz, že by mohlo býti staré Hustopeč čísla jednotného, bylo by nesprávné, protože se v latinských listinách uvádějí jména místní v tvaru odpovídajícím čes. genitivu (de Hvztopetz = z Hustopeč), i když podle kontextu nejde o genitivní tvar (in castro Hustopetsch). Právě tento latinský tvar býval pak často základem tvaru německého, jako zde Auspitz (a u jiných jmen s příponou -ice změněnou v němčině v -itz). Že jméno Hustopeče bylo od nejstarších dob čísla množného, toho doklady uvádějí Černý-Váša str. 174: do Hustopeč 1407, z Hustopeč 1480, po Hustopečích 1566 atd. Jednotný tvar Hustopeč je původu novějšího a vznikl asi »úřední cestou« pod vlivem něm. Auspitz (jako mnohá jména něm. na -an m. -any). I když tedy původ jména Hustopeče není docela jasný, učinila Místopisná komise zcela po právu, zavedla-li úředně tvar Hustopeče, v Hustopečích, nejen proto, že je to tvar historicky správnější, nýbrž hlavně z toho důvodu, že

je to tvar dosud živý v lidu na jižní Moravě a u Valašského Meziříčí. Nejednala však po našem soudu správně, a to z týchž důvodů, že místo genitivu Hustopeč, který je starý a také d o s u d živý, stanovila genitiv Hustopečí. Jako šetříme dosud v Čechách tvarů z Kravař, do Rataj, z Košíř a p., bylo by bývalo lépe i zde zachovati tvar z Hustopeč.

KALÍK, MIKÁDO (J. K.). Kalík je slovo moravsko-slovenské; v lašském nářečí (ve Slezsku) znamená podle Bartošova Slovníku dial. člověka (i zvíře) na úmor, »sotva že se vláčí«; v slovenštině, kde je běžnější tvar kalika (u Kálala s. 227) vedle kalík, znamená člověka neduživého (mrzáka), podvržené dítě, šibala, ničemu a p. Slovo kalík se dostalo podle našich etymologických slovníků nejprve do ruštiny, kde má tvar kaléka a znamena obyčejně mrzáka, z jazyků východních (turečtiny a perštiny) a změnivši se na půdě maloruské v kalika, přešlo do polštiny jednak v tvaru rus. kaléka, jednak v tvaru maloruském kalika; slovo kalika pak buď v tvaru nezměněném, kalika, anebo přizpůsobením častější u nás koncovce -ík změněném v kalík přešlo z polštiny jednak do nářečí lašského, jednak na Slovensko. Je-li ovšem osobní jméno Kalík tohoto původu, je těžko říci, nevíme-li, kde se nejčastěji vyskytá anebo odkud k nám, kde slova kalík neužíváme, přešlo. Podle tvaru by bylo možno příjmení Kalík vykládati i jinými způsoby; buď jako odvozeninu slovesa kaliti (jako jména Durdík, Hladík, Halík, Myslík, Sudík a p.) nebo jako zkratku některého ze jmen začínajících slabikou kal-, která jsou různého původu, na př. Kalivoda, Kaliba, Kalenda atd. Pravý důvod pojmenování se dnes ovšem zjistiti nedá. — Vyložiti, jak vznikl název m i k á d o na označení krátce přistřižených vlasů u žen, na to jsme, bohužel, málo kompetentní. Víme jen, že se jinde (v Německu, ve Francii) toho jména neužívá a že s japonským císařem, jejž Japonci oslovují slavnostně jménem mikado, nic společného nemá. Dříve prý se říkalo mikádu u nás japoneček a snad prý souvisí toto jméno s kupletem o Japonečku, který se v té době u nás v šantánech zpíval. Autentičtější zprávy by zajisté mohl o tom podati kadeřník p. Vacek z Václavského nám. Jakým českým jménem by se dal název mikádo nahraditi, netroufáme si při svých kusých vědomostech ani se dohadovati. Naši dědové říkali takovému účesu (s vlasy do zadu sčesanými, bez copánku) — ovšem u mužů — smrděnka.

PRO COŽ (R. R.). Po některých předložkách, při nichž stává 4. pád, na př. na, za, pro a p., bývá tázací zájmeno co zpravidla v původním tvaru akusativním -č (neboť co, stč. čso, je vlastně 2. pád); říkáme tedy »nač myslíš, proč sem chodíš, oč se vsadíš, zač to dáš, seč jsem, več se vložím«; po jiných předložkách s akusativem, nad, po, pod, před, přes, skrze, mimo bývá v nové češtině jen tvar co, na př. pod co (stč. také zde podeč), nad co atd. V platnosti vztažné, kdy se k tázacímu zájmenu připojuje často ještě částice -ž (-ž'), bývají v první skupině předložkových pádů tvary na-

čež, pročež, začež z nač'ž' atd. (ale obyčejně, i v platnosti vztažné, oč, seč, več), v druhé skupině předložkových pádů ovšem nad což, pod což a p. Tvary co, což při první skupině předložek, na př. na co (na což), o co, za co a p., na př.: na co myslíš?, o co se vsadíš?, za co mě máš? (ale vždy jen: seč, več) jsou sice možné (a bývaly i v jazyce starším), ale v jazyce dnešním nabyly příchuti poněkud vulgární. Výminku činí předložka pro, která ve spojení s tvarem -č, tedy proč, nabyla významu zvláštního, t. j. tázací částice, kterou se tážeme po důvodu nějakého děje, tak jako německým warum, lat. cur a p., a na kterou odpovídáme anebo můžeme odpovídati příslovcem proto; na př.: proč zamhouří kohout oči, když kokrhá? (proto,) aby slepice věděly, že to umí zpaměti (Erb.). Je-li však třeba užíti předložky pro tak, aby znamenala ne důvod, nýbrž spíše cíl nebo určení, jako je tomu na př. ve větách »poslali chlapce pro pivo, ten lék je dobrý pro bolení hlavy« atd., užíváme i v češtině spisovné tvaru pro co: pro co jsem tě poslal, pro co jsou dobré ty kapky? a p. Ve větě »deska se jmény padlých hrdinů bude hlásati, že byl smysl pro oběti a odvaha umříti, pro což se v mládeži neztratí nikdy porozumění«, není tedy tvaru pro co (relativně pro což) užito nesprávně, pokud jde o tvar, neboť otázka by v tomto případě zněla »pro co máš porozumění?« (odpověď: pro odvahu umříti), nikoli »proč máš porozumění?« (odpověď na př.: proto, že jsem řádný občan a p.). Je-li tu jaká chyba, je v tom, že tu bylo užito vztažného zájmena způsobem poněkud násilným a od původu nečeským; Čech by tu užil raději spojení zájmenem ukazovacím: a pro tyto vlastnosti se v mládeži neztratí nikdy porozumění (to jsou také vlastnosti, pro něž mládež nepozbude nikdy porozumění a p.)

PROLETĚN (U.). Sloveso letěti je sloveso nepřechodné tak jako jeti, lézti, padnouti a j. Skládáním s předponami nabývají tato slovesa nejen rozličného zbarvení významového (odjeti, přijeti, přejeti a p.), nýbrž mění se tím skoro vždycky, jsou-li nedokonavá, jejich nedokonavý vid v dokonavý (budu jeti, ale odjedu) a velmi často jejich charakter nepřechodný (t. j. neschopnost zasahovati nějaký předmět) v přechodný, na př. jeti — přejeti člověka, rozjeti cestu, projeti dva km; lézti — nalézti cestu, zlézti vrch, přelézti hradbu atd. Taková slovesa jsou pak ovšem schopna i vazby pasivní. Tak také sloveso letěti. Jako říkáme »celá trať byla projeta bez nehody«, můžeme říkati také, že byla proletěna, a stejným právem bychom mohli říkati, že Německo bylo přeletěno, že poslední dva kilometry byly uletěny za 40 vteřin a p. V tom není nic, co by se příčilo našemu jazykovému citu. Zdá-li se nám výraz »trať byla proletěna« nezvyklým, je to jen od toho, že naše létání ve vzduchu není tak staré a že k výrazům toho způsobu do nedávna nebylo příležitosti — Věta (na účtu telefonního předplatného) »Splatný, když účet předložen« se nám také tuze nelíbí. Pomocné sloveso býti při příčestí trpném dokonavého slovesa vynecháváme, jde-li o děj minulý; na př.: sněmovna rozpuštěna, nové volby vypsány a p.

Ale ve větě výše uvedené nejde o děj minulý, nýbrž o děj budoucí, stanovící, v kterou dobu v budoucnosti nastane splatnost účtu. Obyčej vyjadřovati čas budoucí (t. zv. futurum exactum) formou času minulého (perfektem) mají některé jazyky germánské, mezi nimi i nám nejbližší němčina (ich werde froh sein, wenn die Hochzeit stattgefunden hat). Proto máme důvodné podezření, že i věta »splatný, když účet předložen«, je jeden z těch přečetných způsobů nečeského vyjadřování, které zdědily naše úřady z dob německého úřadování. Čech by řekl: (účet je) splatný, až (jakmile, hned jak) se předloží n. bude předložen. — Spojování představ přibývání — ubývání s představami stoupání a klesání je tak časté, že záměna názvů těchto představ je zcela přirozená. Říkáme že voda stoupá a klesá (= vody přibývá a ubývá), že teploměr stoupá i klesá (= teploty přibývá a ubývá) atd. To pak vede snadno k tomu, že říkáme také, že teplota (tlak) stoupá nebo klesá, a že tyto názvy přenášíme i jinam, když jde o přibývání nebo ubývání (ceny klesají nebo stoupají, horečka stoupá, napětí stoupá a p.). Tento způsob metaforického vyjadřování nalézáme i v jiných jazycích, a právě proto, že je to metafora zcela přirozená a nasnadě ležící, není v takových výrazech viděti nic nečeského. Proto můžeme říkati bez obavy, i že frank stoupá nebo klesá. Či jak jinak bychom se mohli vyjadřovati? — Blahočelný (komory byly vždy pro toto blahočelné opatření dělnické Nár. l. z 20./8) je neobratný výrobek novinářské češtiny, vzniklý sloučením výrazů k blahu čelící. Čech by řekl prospěšný, užitečný anebo snad nejvýše blahodárný.

SKANÁ NIT (10, 110) je známa také v Údavech za Hlinskem v okr. chotěbořském. Zprávu o tom podává nám řídící učitel p. Fr. Potěšil z Pardubic; zná ten výraz od služky, jejíž otec tkalcuje. Týž dopisovatel oznamuje, že rčení »nemohl se toho dohledati« a »hledal jsem a nemohu to najíti, kdybych se rozhledal«, jež byla uvedena v naší zprávě o Jakubcově rozboru řeči Šmilovského (10, 118), žijí také v lidové řeči v Pardubicích i v okolí.

USEDAVÝ PLÁČ (K. L.) je, při němž srdce usedá, jak se říkalo již v staré době, na př. Petr počě (= počal) plakati, až srdce usedalo Hrad. 85a, pod. Vít. A. 56b (slovensky se tak říká i o smíchu: že sa smieli, až sa im srdce usedalo, Kalinčiak, Povesti 1, 119). Usedati pak znamená m. j. ‚ustávati, ulevovati v činnosti' (na př. udatnost vojákův tuchnouti a usedati počala, Kron. Tur. 2, 378). Podobně se říká o někom, že plakal, až mu srdce stydlo; Veleslavín (v Rozumově Staroč. bibl. 4, 187) překládá lat. rčení debilitor lacrimis po česku »do ustání se upláči«.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

OBSAH.

ČLÁNKY.

Ertl Václav, Jednohlasný, jednohlasně 97
Flajšhans Václav, Naše nejstarší jména osobní 257
» » Noví svatí 65
Oberpfalcer Fr., Jakost 193
Zubatý Josef, Nemohu za to 225
» » Odlehnouti 129, 161
» » Spolu, dohromady 289
» » Stavěti, staviti 1, 33

DROBNOSTI.

Brzo-li 141
Husovo odsouzení 266
Jejich osvobození — jich osvobození 203
Jich — jejich 8
Kýč (F. O.) 173
Macerat — Macarát 293
Mne, mě 139
Nadání, nadace 234
Nemohu za to (Z.) 296
Pozříti 299
Přechodníky 41

Přívlastkové ten, ta, to v hovorové češtině (V. Mathesius) 39
Prostý, prostný 73
Skaná nit 110
Sobělibý — samolibý 200
Spisovatílek 167
Ta učená slova 9
Zádrhel 236
Zájmena 114
Zbylo sto tři 71
Zemčata, vzhůru! 270

POSUDKY A ZPRÁVY.

Arnold Edvín, Světlo Asie. Přel. J. David (F. Krsek) 142
Fischer J. L., Saint-Simon a Auguste Comte (V. Nerad) 42
Jakobson Roman, Základy českého verše (Jan Mukařovský) . 174, 212
Keprta J., Ráno. Čítanky pro městské školy národní (Aug. Jar. Doležal) 236
Kubín-Horák, Kladské písničky (V. Flajšhans) 114
Mašín Jan, Slovník českých vazeb a rčení (E.) 10
Nové knihy pro mládež (Aug. Jar. Doležal a R.) 76
Škrášek Ant., Výbor vazeb a rčení z oboru vojenského (E.) . . 271
Vondrák V., Vývoj současného spisovného českého jazyka (H.) . . 303

*

K Flajšhansovu článku »Husovo umění slovesné« (F. M. Bartoš) . . 28
Doslov k Bartošovu Husovi (V. Flajšhans) 85

*

Z našich časopisů 55, 82, 118, 149, 180, 221, 282, 303

HOVORNA.

Autobus, automat 122
Bez ohledu 153
Běžný 249
Brikcí z Licka 29
Dále 154
Dbáti 249
Dvoučtvrtní 90
Fidibus 185
Hořelice, Hostivice 309
Hospodin 310
Hřibárna 155
Hustopeče 311
Chrániti 185
Inspektorát 122
Jako, jakožto 284
Jiráskovi Psohlavci 251
Kalík, mikádo 312
Kolozubý 57
Koně běžely 122
Kongrua 223
Kozel 90
Ku 285
Kucně 186
Kundratice, Paběnice . . . 90
Lámati si hlavu 123
Lány 30
Lehost 187
Léta dvacátá 58
Ložiti 155
Lza 91
Madlo 187, 285
Makaronština 187
Malaga 92
Materielní 252
Mlíti 92
Mocný 189
Morous 92
Mořská pěna 189
Myslivec 252
Nácestní stanice 286
Nížepsaný 253
Ocítati se 253
Oči, uši 123
Oslo, Ošlo 124
Pacholek, paholok 156
Pan Novotný 93
Piju, pijou 93
Piškot 223
Pobírati, pobrati 157
Podjaří 125
Podlaha 254
Podlaží 58
Podmínka 190
Pokusný 190
Porovnati, srovnati 59
Poručník 126
Považovati, považovati si . . 59
Prachy 30
Předložka 95
Předpis, předprodej 157
Převáditi, převázeti (převazeti) . 126
Převazeti 287
Pro což 312
Proletěn 313
Promovati 95
Prosba 190

Putna, putyra (Fr. Táborský) . 30
Radigast 31
Reservoir 158
Rodiče umřeli 256
Silně 60
Silnoproudý 61
Skaná nit 314
Slížky 31
Slovosled 158
Směrodatný 61
Spéra, spirála 62
Spořilov 127
Stolín 158
Šestadvacet 127
Šetřiti 95
Šlágr 288
Štěrba 31
Štěrk 159
štrapáce 223
Šuft 63
Tajuplný 63
Tento z... 32
To je co říci 256
Tohoročný 128
Torpedoborec 191
Troja 192
Trpný rod 63
Usedavý pláč 314
V Slaném 128
Vzpomínati 224
Zabýti 160, 192
Zápor 32
Zlatá neděle 64, 96, 192
Ženská mužstva 64
Žižkov — Vítkov . . . 160, 288

*

Opravy 64, 160

REJSTŘÍK

K X. ROČNÍKU „NAŠÍ ŘEČI“.

SESTAVIL Dr. AL. ZÍSKAL.

*

Slova a rčení chybná jsou vytištěna písmem proloženým. Číslice s hvězdičkami značí stránky, kde je o věci výklad obšírnější.

ZKRÁCENINY:

a j. = a jiné
a p. = a podobně
anal. = analogicky
arch. = archaisticky, archaismus
a t. d. = a tak dále
básn. = básnicky, básnický
č. = číslo
Čel. = Čelakovský
čes. = český
Dav. = Davidův překlad Edvina Arnolda »Světlo Asie«
dial. = dialektický
Dobr. = Dobrovského Deutsch-b. Wtb.
dok. = dokonavý
franc. = francouzsky, francouzský
germ. = germanismus
han. = hanácky
hebr. = hebrejsky
ital. = italsky, italský
jedn. = jednotný
jihoč. = jihočeský
jm. = jméno
Jung. = Jungmann
Komen. = Komenský
komp. = komparativ
koř. = kořen
Kral. = Kralická bible
l. = lépe
lat. = latinsky, latinský
lid. = lidově, lidový výraz
m. = místo
Maš. = Mašínův Slovník čes. vazeb a rčení
míst. = místní
mn. = množný
mor. = moravský
muž. = mužský
n. = nebo; za číslicí: a následující
nč., nčes. = novočesky, novočeský
nedok. = nedokonavý
něm. = německy, německý
nespr. = nesprávně, nesprávný
opak. = opakovací sloveso
obyč. = obyčejně, obyčejný
opět. = opětovací sloveso
os. = osoba, osobní
p. = pád
pod. = podobně
podst. = podstatný
pomn. = pomnožný
pozn. = poznámka
př. = příklad

praslov. = praslovansky, praslovanský
předl. = předložka
přen. = přeneseně
příč. = příčestí
příd. = přídavný
příjm. = příjmení
přísl. = příslovce
provinc. = provincialismus
pův. = původně, původní
r. = rod
řec. = řecky, řecký
rozk. = rozkazovací
slov. = sloveso
slovan. = slovansky, slovanský
slven. = slovensky, slovenský
spoj. = spojka
spr. = správně, správný
sr. = srovnej
st. = století
stč., stčes. = staročesky, staročeský
stmor. = staromoravský
stř. = střední
Šmil. = Šmilovský
t. = totiž
term. = terminologie
t. j. = to jest
tř. = třída (slovesná)
úř. = úřední
v. = viz
Veles. = Daniel Adam z Veleslavína
vl. = vlastně
vulg. = vulgárně, vulgární
význ. = význam, významový
zdrobn. = zdrobnělina, zdrobnělý
zp. = způsob
žen. = ženský

A

a ve významu adversativním (rusismus) 305
-á- vzniká stažením z -aje- v 5. třídě slovesné 1
absolvovati, z lat. absolvere 95
aby; infinitiv a věta s aby: »pamatuj na to, abys přišel brzy domů« a »přijíti brzy domů« 26 (sr. V. 2.); byl příliš málo jednostranný, než aby mohl podlehnouti (zu wenig einseitig ... als daß ...), spr. příliš málo jednostranný (na to), aby ... 46; prohlásil ji dosti za objasněnou, než aby bylo nutno zabývati se jí, spr. aby 46
-áč, přípona, kterou se tvoří také pojmy pejorativní: břicháč, hrbáč, nosáč, dial. drškáč, pupkáč a j. 174
Adolfov, jm. míst. (podle Adolfa Švarcenberka) 127
-aje- se stahuje v -á- v 5. třídě slovesné 1
akcionář 251
akusativ; vazba akusativu s infinitivem v Kral. (podle latiny) 304; genitivní tvary v platnosti akusativní, na př. bratra, mne, tebe 139; akusativ u slov. chrániti 185; akusativní tvar v nominativu plurálu koně, duby, meče 122 n.; akusativ podst. jmen jako jmenovatel, čitatel, násobenec, nasobitel, ukazatel, vypinač, přeřadovač, chrlič, budič, třidič, nosič, vodič, ledoborec, torpedoborec 191 n. (V. také jednotlivá podst. jména)
Albertov, jm. míst. v Praze (po dr. Albertovi 127
ale 247
Alexander, jm. os. 67
-ální; přípona příd. jmen z lat. -alis: materiální (lat. materialis), reální, ovální, kolosální, horizontální a t. d. Jest zatlačována příponou -elní (podle něm. -ell) 252* (sr. II. 159); v. také jednotlivá příd. jména
Alžběta, jm. os. 66
Amcha, stč. jm. os., z Ambrož n. Amos 221
amiant (vláknitý kámen, asbest), z řec. amiantos, neposkvrněný 221
Amidór, jm. psí, z franc. ami d'or 221
amika, slven. (spraviti amiku = vyrovnati se přátelsky), podle lat. amica (= přátelská) 221
Amil, jm. os., asi z germ. amal, čilý (Amalie), zkřížením se jménem Aemilius 221
amiseta (lehké dělo), z franc. amusette, zábava 221
amnesie (= ztráta paměti), z řec. 221

amnestia (= souborné udělení milosti), z řec. 221
amolanc (býti v koncích s amolancem), podle něm. einmaleins (násobilka) 221
amom n. amomice (rostlina), podle řec. amomon n. kardamomon 221
amoniak (= čpavek), podle egypt. boha Ammona, u jehož chrámu se nacházela sůl zvaná sal ammoniacus 221
amonit (hlavonožec, podobající se zatočenému rohu), podle boha Ammona, který byl zobrazován se zatočenými rohy 221
amoret, amoretek (bůžek lásky, obyčejně jeho socha), z ital. amoretto, zdrobněliny z amore (láska) 221
amorfie n. amorfismus (= beztvárnost), amorfní a p., z řec. a- (bez) a morfe (tvar) 221
amortisace (= umoření dluhů), z novolat. amortisatio 221
Amos, jm. os., z hebr. (‚člověk nesoucí') 221
amosenec, přívrženec Amosa ze Štěkně 221
ampažúra (kořalka), vulg., prostřednictvím německým z franc. embouchure 221
amper, podle fysika Ampèra 222
amplifikace (= rozvedení, rozšíření), z lat. amplificare 222
ampreclíček, z něm. Ambretzel (bretzel, preclík, z lat. bracellus) 222
ampule (visací lampa), z lat. ampulla, zdrobněliny k slovu amphora 222
amputace, k lat. slovesu amputare (= ambi putare = kolem řezati) 222
amrhele (druh třešní), dial. hamrale, z lat. amarellum (a to patří k amarus, hořký) 222
Amsterodam, jm. míst., dříve také Amstelodam, podle říčky Amstel (damm = hráze), s obměnou l—r podle Rotterdam a j. 222
amulet, z lat. amuletum (prý = amoli letum = odstraňuj smrt) 222
an, ana, ano vzniká spojením z a-on, a-ona a t. d. 222
anabaptista (= novokřtěnec), z řec. ana- (znovu) a baptizo (křtím) 222
anabase, z řec. ana- (vzhůru) a basis (baino = kráčím) 222
anafora, z řec. ana- (opět) a fero (nesu) 222
anagram, z řec. ana- (opět) a gramma (písmeno) 222
anachoret (= poustevník), z řec. anachoreo = zpět jdu, ustupuji 222
anakoluth (= výšin z vazby, z řec. an- (bez) a keleuthos (cesta) 222
anakreontik, básník po způsobu řec. básníka Anakreonta 222
analfabet, z řec. an- (bez) a alfabeta (abeceda) 222
analogie, z řec. ana- (vzhůru) a logos počet; ana logon = podle počtu, poměrně) 222
analysa, z řec. ana- (vzhůru) a lyo (rozpouštím) 222
anamnésa (= vzpomínání), z řec. ana- a mnesi- (vzpomínání) 222
ananas, z peruánského nanas 222
Andula, domácká forma k Anna 66
-ané, přípona označující obyvatele, na př. Gedčané 259
aneb, neb 247
anebo; byl to sen a n e b o skutečnost? spr. či 243
anemie (chudokrevnost), z řec. an- (bez) a haima (krev) 222
anesthesie (= bezcitnost), z řec. an- a aisthesis (aisthano = cítím) 222
ani, zesiluje emfatické ten, ta, to v hovorné češtině 41; v. ten
aniž by, ve větách se způsobem podmiňovacím 278
Anna, jm. os. 66
Antverpy, jm. míst., podle něm. za domácí Antorf (= Anvers) 125
Anýžka, jm. os. lid. 172
aorist silný v slovanštině 161; aorist není v Kral. 304
apelací stč., z lat. appellatio 234
apelační 236
apelování 235
apostrof zbytečný ve výrazech ž e's, c o's, t y's, z b y l a's, j d e m' m. žes, cos, tys, zbylas, jdem 240
archaismy v brusech 20 n.; u Šmilovského 119
Arnau, jm. míst. něm. 125

ať; ať je den nebo noc 274
atlasný (víčka) (u Dav.) 145
-atý, příp. příd. jmen (hlavatý) 151
-a-u splývá v dvojhlásku, na př. stč. paúk, paučina, pauz a mor. púk, púčina, púz, pók, póčina, póz 126
auto, slovo zkrácené z automobil 122
autobus, slovo nové, vzniklé podle omnibus 122
automat = stroj, hnaný v svých výkonech svým mechanismem; z řec. automatos = jednající ze svého popudu; rozšířilo se hojněji až v nové době 122
automatický 122
automobil, řeckolat.; řec. autos = sám, lat. mobilis = hybný 122

B

Baběnice a Babenice, spr. Paběnice 91
Baborovský, příjm. (= z Bavorova) 29
babsko 152
badač (u Dav.) 144
báje 123
bambusný (u Dav.) 148
Barbora, jm. os. 66
Barnabáš, jm. os. 66
Barunka, laskající forma k os. jm. Barbora 66
Bavorov, jm. míst., z toho příjm. Baborovský 29
bázeň; přišla na ně bázeň, ustupovali bázní, pojala, napadla mě bázeň, bázeň ho opustila n. s něho spadla, bázeň smrti (zaniklo), bázeň o koho, oč, bázeň před něčím 15
bedlivý pořádku, b. ve všem, b. na hocha (Němcová) 15
bědovati se ve světě (arch.) = bídně se protloukati 21
běh; během krátkých týdnů (binnen kurzer Wochen), spr. za několik (málo) neděl 44
běhati; běhá jako s keserem 19
bělrouchý (u Dav.) 144
Benátky, jm. míst., ital. Venezia 125
Bětuška, laskající forma k os. jm. Alžběta 66
bez, předl. (ve spojení s osob. zájmenem) 140; bez Slaného 128
bezbřehý (u Dav.) 144
bezbřežný (u Dav.) 144
bezcitný; hruď bezcitná 145
Bezděz, jm. míst.; hužel Bezdězu, spr. Bezděze 241
bezdůvodně 17; v. VIII. 312
bezednost St. Simonových rozběhů, spr. jalovost, lichost 45
bezedný = nekonečně hluboký; vyplývají (St.-Simonovy reformy) právě z této víry a jsou bezedné proto, že tato víra je pochybená (asi podle něm. grundlos = 1. bodenlos, 2. ohne festen Grund), spr. nemají pevného základu, jsou jalové, liché 45
bezmízný (záda) (u Dav.) 144
bezodkladný 17
bezohledný 17; vzniklo ze rčení ‚bez ohledu (nač)' 154; v. VIII. 154
bezoporný; tato aplikace bude bezoporná, spr. bez opory, vrátká 50
bezplatný 17
bezpočet dešťů (u Dav.) 144
bezprostředně před válkou, spr. zrovna před válkou, před samou válkou 245
bezradný; stáli bezradni, spr. bezradní 241
beztak 17; sr. I. 119, 220; IV. 280; VII. 215; VIII. 149
bezúčelný 17
běžeti; léta běží, plat někomu běží 249; běžeti k někomu s teplým koláčkem (rčení u Šmil.) 120
běžný plat, účet, rok; běžná mince, míra; běžný výraz; běžná vydání; ‚běžný výkon' = nevalný v nč. dávno zanikl a říká se ‚zběžný' 249
bič 192
bičiště, mor. bičisko 149
bídný (=v bídě postavený, strastný, nuzný, nešťastný, ponížený, zbědovaný, ubohý, žalostný, politování hodný) a dále: bídné pivo, bídné písmo, bídná lež, pomluva 18
-bíjeti neexistuje samostatně 155

biskokt (u Velesl.), z lat. biscoctus 223; v. piškot
biskyt, z franc. biscuit 223
bíti 94; kolik bilo u někoho = co zamýšlí (lid. u Šmil.) 120; bíti m. zabíti u Dav. 143
blahocit 305
blahočelný, spr. prospěšný, užitečný, blahodárný 314
blahý; bláh je život 145
blámnouti se, v pražské češtině 95
blamovati, blamovati se, z něm. blâmer 95
bleskotný dešť (u Dav.) 144
bleskurychle 17; v. VIII. 224
blížiti se; blížily se jeskyni, spr. k jeskyni 244
bluza 306
blysk rudý (u Dav.) 143
bodec 191, 192
bodláky ježkovy, spr. bodliny 243
bodrý 17; sr. II. 4; III. 256; v RKZ. 304
bohemismy v slovenštině: 1. slova s předponou pro- místo sloven. pre-, prie-: prostred, prôpoveď a j. 2. slova s přehláskovým e (místo a) a i (místo u): jehned, cítiť a j. Bohemismy nemusí býti slova s úžením ie v í: stín, snívať a j., neboť úžení přesahovalo i na západní území slovenské 55
bohovládný (u Šmil.) 120
bojovati, bojující 273
Boľeľut, jm. os., z toho mor. jm. míst. Bolelúc, Bolelouc 310; v. také ľut-
Boleslav, jm. míst. 307
Bonifác, jm. os. 66
Borová, jm. míst. 159
bouliti oči = vyvalovati (lid. u Šmil.) 119
boží narození, spr. Boží 238
Brahman, Brahm, Braman, spr. brahman 148
brach, domácký tvar slova bratr 157
Branislav, os. jm., nevhodné m. osob. jm. Alexander 67
brániti; bráněný 253
břasský, spr. břaský 238
bráti 249; na se 141; bráti se o něco 13; bráti se pryč 249; slov. kusé (bráti — vezmu) 302
Bratislava, jm. míst., něm. Pressburg 125
bratr 157; mezi bratřími, spr. Bratřími (= Českými bratry) 238
Brejška, jm. os. 184
břesknouti; břeskne den (u Dav.) 143
břetenice, břítevnice, břitvenka v. vřetenica
Březná, jm. míst. 159
břicháč 174
Brikcí, jm. os. 29
břit (u Dav.) 143
břitva 12
brň (t. j. brnění) (u Dav.) 143
brojiti se (arch.) = shlukovati se, bouřiti se 21
brousiti nůž o kámen, jazyk o bližního, vtip o koho, zuby nač, brousiti za kým, zbrousiti kus světa 18
brusy; o jejich praktičnosti a účelnosti 14, 15, 28; jejich purismus 23; archaismy v brusech 20 násl.
Brzava, jm. os. 69
brzo a záhy 25, sr. VIII. 74; komp. stč. brže, brž 170
brzo-li; pův. význam na př. v otázce: ‚brzo-li to napíšeš?‘ (= vždyť to brzo napíšeš). Obyč. však brzo-li? = kdy? (brzo-li přijdeš? = kdy přijdeš?) Sr. mnoho-li = kolik 141
brž (u Čel.) 305
Budějovická silnice, spr. budějovická (v názvu) 91
budič (nástroj), 4. p. budič 191
budoucí čas v. futurum
Büffel, něm. název piva určitého druhu 90
bůh (křesťanský), spr. Bůh 238; dal mu s Bohem 128
bůhví, čím; bůhví, čím, spr. bůhvíčím 239
bůhví, jak, spr. bůhvíjak 239
bůhvíkam, Bůhvíkam, spr. bůhvíkam 78, 239
Bůhví proč, spr. bůhvíproč 238
by; 2. os. kondionálu v Kral. (později bys) 304
bydlisko (u Bartoše) 151
bych v. byť bych
bychme, spr. bychom 246
bychť, arch., náhrada za nespr. byť bych = i kdybych 21

bystrovtip (u Šmil.) 120
bystrozraký 61
bystrý 25
být b y c h, spr. i kdybych 21
býti; je dobrého srdce; to vám bylo v lese hub; nebylo peněz 13; je k nepoznání, spr. 23 (sr. k); je mi špatně, je mi nanic, zle, bídně, nevalně, škaredě, výrazy spr. 23. — ‚Jsem (nejsem) s to‘; v starší době bylo ‚mohu (nemohu) s to býti‘ (abych zaplatil); nespr. u našich spisovatelů: s e č j s e m s t o, s e č m i b y l o m o ž n o, s e č j e n l z e 299 (sr. V. 1 n.). — ‚Jsem (ti) za to‘, ‚mohu (ti) za to státi (býti)‘ 298, mor. ‚jsem, nejsem za to‘ = mohu, nemohu za to 225 n. — ‚Je na tobě, abys‘ = je tvá povinnost 281. — ‚Musím jíti do školy‘ a ‚jest mi jíti do školy‘ 16 (sr. VI. 1 n.) — b y l y mu asi tři r o k y, spr. bylo mu asi tři léta 244; nebylo tam jejich b a b i č k y, spr. jejich babička tam nebyla 244 — to není s pravdou (arch. u Šmil.), nebylo na jiném = nezbývalo (arch. u Šmil.) 119; už je v limbu 19; býti je slov. kusé (býti — jsem — budu — byl) 302
byvší (v RKZ.) 304
Bzenec, jm. míst. 159

C

Cáchy, jm. míst., něm. Aachen 125
Cařihrad, jm. míst., tur. Stambul 124
Carranza, 2. p. Carranzy 92
celistvý 151
celoláník 30
celý a všechen 284
-cí, přípona příd. jmen tvořených od sloves nedokonavých 251
cihla 17; darmo cihlu mýti (rčení z polšt. u Jungm.) 21
církev; dělí se cír-kev, cír-kve a t. d. 254
cíť, slven. bohemismus místo cuť 55
citeľný, slven. bohemismus místo cuteľný 55
citelný člověk, arch. = citlivý (nč. jen ‚necitelný‘) 21
cítiť, slven. bohemismus místo cútiť 55
cizí; ‚to je mi cizí‘, ale ‚to je mne daleko‘ = vzdáleno 50; přílišné užívání cizích slov je někdy až směšné 188
c n o s t, spr. ctnost 148
co 280; v platnosti spojky časové 147; v platnosti spojky doplňkové bylo vytlačeno z užívání a říká se dnes ‚jakožto, jako‘ 285; v platnosti vztažného zájmena absolutního bývá nespr. místo vlastního tvaru relativního: luk, c o v chrámě chován, spr. jenž 147; paničkám, c o seděly, spr. jež, Honzíčka, c o byl v kamnovci, spr. jenž 241; co pak je to za vojáka (v lid. mluvě) 275 (sr. VII. 1 n.); co a což po předložkách v. -č
Cologne; katedrála v C o l o g n i, spr. v Kolíně nad Rýnem 125
c o p a k, spr. copak 239; o č e m p a k, spr. o čempak 238
c o s i jiného se stalo, spr. něco jiného 243
c o ž p a k, spr. cožpak 239
Ctimír, os. jm. 66
Custozza, 2. p. Custozzy 92
cuzí, slovakismus u Kollára 305
cvíbok, cvíboch, cvípak (= suchar), z něm. Zwieback = zweimal gebackenes Weißbrot, a to z ital. biscotto 223 (v. piškot)

Č

č vzniká z k před koncovkou -ský, na př. Řek — řečský, řecký 92
-č, přípona podst. jmen jako bič, rýč, kopáč, sekáč 192
-č, akusativní tvar tázacího zájmena po některých předložkách: nač, proč, oč, zač, seč, več; v platnosti vztažné bývá načež, pročež, začež (avšak jen oč, seč, več). Po jiných předložkách s akusativem bývá co a v platnosti vztažné což (nad, po, pod, před, přes, skrze, mimo). Tva-

ry za co, o co, na co mají v dnešním jazyce vulgární příchuť. Výjimku činí předl. pro, která ve spojení ‚proč' nabyla významu tázací částice; proto se užívá i v češtině spisovné tvaru pro co, pro což 312 n.
Čaploukonice, jm. míst. 295 v. Načeplukovice
čar (u Vrchl.) 306
čárka; mezi dvěma přívlastky spojenými souřadně: řekl Janeček té třetí, nejmladší Jezince; před spojkou a v souvětí mezi větami nestejnorodými: přišel vlk, hledal je, a koho našel, každého snědl; před vokativem a za ním: a ty, dcero nejmladší, jak ty mne máš ráda? po výrazech, které mají platnost citoslovcí: Tak, ustrojena jsem, copak dnes budeme vařit? Ale, drak se se mnou utrhl. Nespr. je čárka před a, které spojuje dvě souřadné věty: kdy mráz mění zemi v kámen, a příval sněhu zasypává každé sousto, spr. v kámen a příval... 240
čarokrásný 17
čaruplný (u Vrchl.) 306
čas; po čas tvé dovolené, po všechen čas, po ten celý čas, v čas pokoje a pod., spr. 273; ‚svého času' se vztahuje vždycky do minulosti, tedy nespr. na př. navštiv mě, až ti svého času oznámím 282; ‚svým časem' = ve vhodný čas, obyč. o budoucnosti: povím ti to svým časem; pomoc přišla svým časem, spr. v pravý čas, včas 282; ‚byl to muž v svém čase vynikající', ale: v svém čase zahájili útok', spr. včas, v pravý čas 281 n. (sr. II. 214)
časomíra v českých verších 178 n.*, 216*
častopsaný (v starých list.) 253
čb se spodobuje (džbán) 190 n.
Čedok, zkrácenina = Čs. dopravní kancelář 185
-ček, zdrobňovací přípona jmen zdrobnělých na -ek, -ec: dvorek, dvorec — dvorček; súdek, súdec—súdček; stromček a j. 2. p. dvorečka, súdečku a t. d. Z toho dále vyrovnáváním přípona -eček: dvoreček a j., slven. obráceně: chlapček, chlapčeka a j. 172
čemu = proč (v RKZ.) 304
československá republika 255
Čestmír, jm. os. 69; zčeštěné Erhard, spr. forma by byla Ctimír 66
či bývá nespr. m. neb, aneb, nebo, neboli 147
číhati 13
čili; domácí čili hospodář, šaty choděcí čili oděv, spr. neboli 243
čilý; lid čil a vlídný, spr. čilý 145
činitel 191
činiti komu za pravé (arch. u Šmil.) = býti spravedlivý, neubližovati 119; činiti m. učiniti (u Dav.) 143
činosilný (u Šmil.) 120
číselné výrazy; správnější výraz je šestadvacet než dvacet šest 127 (sr. IV. 113, 307; V. 82; VI. 161, 271; VII. 27, 278); léta dvacátá (v letopočtu), t. j. 20—29; čtyřicátník = člověk, který prožívá rok 40. nebo několikátý rok po 40. 58; o shodě mezi výrazem číselným a členem větným (sr. V. 82; VI. 40. 161 a j.): 1. Když jde o číselný výraz pouhý, bez jména věci počítané ve výkonech počtářských: (sto) sedm zbylo; těch sto dvanáct se odečtlo; nahoře byly čtyři, tři se odečtly, zbyla jedna; kdyby se dvě stě dvě dělilo dvěma, vyšlo by sto jedna; když se ta sto jedna přičtla a třemi násobila, vyšly ty čtyři sta tři; pět set (tři sta) bylo odečteno; těch tři sta bylo odečteno (řidčeji: ta tři sta byla odečtena); dva tisíce byly odečteny, tři tisíce zbyly 72 a 73. Číslovka bez předmětu počítaného kromě výkonů počtářských je zřídka: bylo 3500 vojáků, dvě stě padlo, tři sta bylo zajato, tři tisíce se (jich) vrátilo; ztratila se mi tři sta, ty čtyři tisíce scházely, ty dvě stě ho mrzely (m. ta dvě stě, sr. IV. 42) 73, 124
čísti 92
čistopis 84
čistý, nespr. čist 145
čitatel, 4. p. čitatele 191, sr. I. 127 n.
čítati, opětovací tvar k čísti 92

člen určitý; přívlastkové ten, ta, to v hovorové češtině se blíží někdy určitému členu 41; zpodstatňovací člen 25
člověk, 5. p. čéče (v praž. mluvě) 170
čmoudlý (klempíři) 143
čtvrtláník 30
čtyřicátník 58 V. číselné výrazy.

D

d je vsunuté v slovech jako pondrava, ‚Kundrát 90; v dlážditi, pod paždí, ždímati m. dlažiti, pod paží, žímati 254
dále! (výzva ke vstupu), spr. 154
daleko; to je mne daleko = vzdáleno, jiné je: to je mi cizí 50
Danuška, os. jm. zdrobnělé, nevhodně zaváděné za os. jm. Dorota 66
dareba 255 (v. lokál)
dáti; nedati místa žádosti, spr. 273; dáti slovo = závazně slíbiti, spr. 249; daná veličina, přihlížejíc k daným poměrům 275; ‚dáti pozor' m. ‚míti pozor' je zlidovělé 275 pozn.; dalo se na dešť (provinc.) = rozprševalo se (bude dlouho pršet) 21; za daných okolností 17; dáti čemu vážného vzezření, nespr. 27 (sr. VI. 53); dá si na každé práci záležet, spr. každou pečlivě udělá 245; všecko si dá líbit, spr. všecko snese, strpí 245
dativ volný: přestala mu zimnice, spadla mu čepice 26; dativ sdílnosti 298; dativu s infinitivem místo slovesa ‚musiti' užívá Šmil.: Josefovi bylo vstoupit do filosofie 121; dativ jedn. č. pejsku, spr. pejskovi 241, Rahulu, spr. Rahulovi 145; dativ mn. u ja-kmenů na -em: ovcem v Kral. 304
datum; bilance k 1. červnu (ne 1. června), ale jde-li o výplatu n. splatnost, je zbytečné ‚k 1. červnu', postačí ‚1. června' 250
Daumail (vyslov domaj), 2. p. Daumaile 128
dávati; dávám se vinen (arch.) = vyznávám n. přiznávám se 21
David, jm. os. 66
dbáti 190; má při sobě buď genitiv anebo 4. p. s předl. na, zvláště jde-li o význam oslabený: všímati si čeho, hleděti nač, dáti nač 249
dceř, spr. dci, dcera 145
děditi čihadlo po faráři; báje se dědily 13
deixe vnější a vnitřní se vyjadřuje přívlastkovým ten, ta, to v hovorové češtině 39 n.*
děkovati; děkuju, spr. děkuji 246; děkovati komu ze svého vysvobození (arch. u Maš.) = za ně 21; (přirozené náboženství) děkuje svůj vznik Herbertu z Cherbury, spr. děkuje za svůj vznik n. Herbert z Ch. vytvořil, dal základ k ... 45
dělati; co je dělat, spr. 273; nedělej si z toho nic, spr., jiné je: nedbej toho 23 a pozn.; dělati houně a tkáti houně jsou významové odstíny; podobně: dělati návštěvy (když se přistěhoval, dělal návštěvy) a navštěvovati (navštěvoval příbuzné), hostiti známé a dělati, strojiti hostiny, ztěžovati něco a dělati potíže 24
déle 171
dělení slov redaktor, republika, pedagog 254 V. pod jednotl. hesly
den 13; slven. deň 132
dénko, stč., zdrobn. k podst. jménu dno 170
denní; dnes obvyklé za každodenní 275 pozn.
děs (u Vrchl.) 306
Děvín, jm. míst. 258
dchnouti (u Dav.) 146
dík; jsem z toho těmto vlastimilům díky zavázán (arch. u Maš.) = za to, proto 21
díl; pro svůj díl nemám nic proti tomu, spr. co na mně jest 20; nemíti dílu v žádné věci (arch. u Maš.) = podílu, účasti 21
dirka, spr. dírka 238
dítě, mn. č. děti 123
dívati se a koukati se 247
diviti se přes to; diviti se nad něčím, spr. 281
divoples (u Šmil.) 120

divý; roj d i v ý c h labutí, spr. divokých 144
dláha (= deska) 254
dlážditi, stč. dlažiti, t. j. dlahami (deskami) pokrývati 254
dlažička 254
dlážka 254
dlouhosrstý 61
dloužení samohlásky e v praslovanské době v ê, ě; dloužení stčes. e v é 168 n.*
d l u h o v a t i, spr. býti dlužen 12
dlužiti komu co 16 (sr. VI. 313); dlužiti si, dlužiti se 17; d l u ž í m e stále ještě kritiku sociologického racionalismu (wir schulden), spr. jsme dlužni 44
d l u ž n o nazývati, spr. třeba, sluší 50, 22 (sr. IV. 249; VI. 5 n.)
dlužný a dlužen býti 12
dneska (u Vrchl.) 306
dnešek; od dneška, do dneška, na dnešek, pro dnešek (pour aujourd'hui) 15
d m y c h větru (u Dav.) 143
do, předl. ve spojení s os. zájmenem 140; padnouti do očí 274 (v. padnouti); bojím se oň do pravdy (arch. u Šmil.) 119
Dobrava, jm. os., od koř. dobr- = »Dobrá« 68 Sr. Doubrava.
dobrodušný člověk 61
Dobroslav, jm. os. (u Kosmy) 260
dobrotisko (u Velesl.) 152
Dobrovice, jm. míst. = Dobrovítova ves 310
dobrovolný skutek 103
dobrý 171; připsati k d o b r u, banka je d o b r á za milion 250; zakusiti mnoho dobrého i zlého; jine je dobro a zlo 281
Dobrý, příjm. 93
dobýti; dobytý 253
d o c í l i t e l n ý; zřídka d o c í l i t e l n á jednohlasnost, spr. dosažitelná 43
dodatečné zkoušky, spr. 90
d o d a t n ý; d o d a t n é zkoušky (z úř. češtiny), spr. dodatečné 90
dodávati; vzpomínka mu dodávala útěchy, stromoví dodává krajině půvabu = dává, poskytuje, půjčuje (nikoli rozmnožuje, zvětšuje) 27
dohledati se; nemohl se jí dohledati (Šmil.) 121; lid. na Pardubicku 314
dohromady; říká se, kde se spojují rozličné věci stejné nebo nestejné tak, že potom jsou ‚pohromadě'; není to slovo zbytečné, neboť jiné je ‚svázati otýpku, knihu; sešíti dvě části látky' a jiné ‚svázati několik otýpek, knih dohromady', ‚sešíti (na př. omylem) dvě nohavice dohromady'; není jedno, řeknu-li ‚spočítejte to' či ‚spočítejte to všecko' či ‚spočítejte to všecko dohromady'. Nespr. je ‚spočítejte to s p o l u' (v. toto) 289 n.*, 25 (sr. IV. 249. 302; VII. 280)
dojednati se dojmu (Šmil.) 121
dojísti; farář dojedl a dopil (= zařel) (lid. u Šmil.) 119
dojíti; d o š e d š í 273
dokašlati; stařec zakašlal a dokašlal (= zemřel) 119
dokázati; dokáži toho, že jsi vinna, kdo na mne dokáže klamu? (arch. u Maš.); nč. dokázati někomu něco 20
dokazovati = vyváděti, kusy dělati, zuřiti (arch. u Maš.) 20
doklad; přeceňování dokladu u Mašína 22
dokopy, do kopy, slven. = dohromady 291 n.*
dolepsaný (v starých list.) 253
domnívati se čeho do koho (arch. u Maš.) 20
domov, dům 19; nebyla z d o m o v a romantickou (von Hause aus) 121
domysliti se zdravé myšlenky (Šmil.) 121
domýšlivý býti nač, spr. (srov. pyšný, hrdý nač); jiného smyslu je zakládati si na čem, t. j. bez odstínu morálně kritisujícího 23
d o n e k o n e č n a, spr. do nekonečna 127
doodpovídati se primy (studenti), Šmil. 121
doopravdy 293
dopadnouti koho na švestkách, při

krádeži 16; dopadnouti dna (arch. u Maš.) = na dno, ke dnu 21
dopis (= psaní), podle něm. Zuschrift 250 (sr. II. 29), 17
dopisovati, dopsati = pův. psáti, napsati do konce. V novější době podle podst. jména dopis vzniká význam ‚korespondovati'. Zapovídati je bylo by marné 250, 17
dopíti; farář dojedl a dopil (= zemřel), Šmil. 119
doplatiti co komu, doplatiti nač 15
doplněk se vyjadřuje buď prostým adjektivem (‚vrátil se ochuzen o své ideály' = chudší; zde se vyjadřuje jen stav podmětu) anebo přechodníkovou vazbou (‚vrátil se, jsa ochuzen o své ideály'; zde má doplněk platnost dějovou). Tento rozdíl se neprávem stírá: příliš zaujat látkou, nemá času mysliti na výraz, spr. jsa zaujat, protože je zaujat; silně pudově založen, nesnášel (Comte) představu, že by se o ženu měl děliti s druhým, spr. protože byl založen a j. 48; doplněk substantivní v nečeské formě: (Napoleon snil), jak v orientálním kroji, nový hlasatel nového koranu, nový prorok a velký dobyvatel, projde vítězně celým východem a pán Orientu, jak se vrací zpět 49
dopracovati se prostředkův (Šmil.) 121
dořečniti se dojmu (Šmil.) 121
Dorota, jm. os. 66
dorozuměti se 277
doručovati (v term. poštovní) 275
dosáhnouti; dosažený 253
doslechnouti se libosti (Šmil.) 121
dosouditi se peněz, náhrady 20
dostati strach, chuť, zlost a p. 16; ten nás dostal o klobouk (provinc. u Maš.) = připravil 21; dostati a obdržeti 276, 249 (sr. VII. 64)
dostáti slovu, spr. v slově 244
dostati se do vězení, na školu, od někoho, z domu a t. d. 13
dostavěti 6
dostaviti se (o příchodu nějak povinném) 38
dostihnouti cíl 147
dotčený 253; na dělníka X byl vydán zatykač... dotyčný (dotčený) byl posledně zaměstnán a t. d., spr. dotčený, jmenovaný, řečený dělník 277
dotknouti; dotekl (a pozdější tvar dotkl), dotkla, dotčen, ale také dotknul, dotknut 164
dotknouti se 146, 253
dotyčný 253, 277 (v. I. 216)
Doubrava, Doubravka, jm. os., nespr. forma os. jména Dobrava, Dobravka 69 (v. Dobrava)
dovčasu (u Kotta) 293
dovedna, slven. = dohromady 293
dovésti 34
dovjedna, val. = dohromady 293
dovléci; dovlékl, spr. dovlekl 246
Dovtip, jm. os., do kalendáře nově zaváděné 67
doznati nevděku (polonismus Jungm.) 27 (v. I. 250; V. 304)
dozvěděti se to, spr. toho 244
doženiti se věna (Šmil.) 121
drahokam 17 (v. VIII. 125)
Drahovzal, příjm. 83
drahý; drah 145
dráždíti z drážiti (s vloženým d) 254
dřéve, stč. 170
dřina (u Vrchl.) 306
drnknouti 146
drobnolistý 61
drobný; ‚prodávati na drobno, na velko' (z lid. obchodní term.) bylo by vhodnější než ‚ve velkém i v malém' (germ.); možné je i ‚na hrubo a na drobno' (podle kusů) 250
drškáč 174
druhdy; hrady vévodily druhdy krajině, spr. jednou, kdysi, vévodívaly 243
druhý; Josef, Verunka a Jakub se jí pletli druhý přes druhého (Šmil.) = jeden přes druhého 121
druž (u Vrchl.) 306; druž dobrá, druž nebešťanů (u Dav.) 143 (v. VII. 184)
duál v Kral. 304; duálová přípona -i: oči, uši 123
dub; 1. mn. duby místo dubi 122 n.

Dubrava, odchylná forma os. jména Dobrava 68 (v. Dobrava)
dudy spustiti 27
duhovec; ptáci duhovci (u Dav.) 145
duch, 6. mn. o duších (ne o duchách) 255; chtíc střást Buddhův duch, spr. Buddhova ducha 145; chodí jako duch 93
dům a domov 19; lyonský dům hedvábím, spr. sklad hedvábí, obchodní dům s hedvábím 17, 288 (v. IV. 255)
Durdík, příjm. 312
důsled (u Dav.) 144
důsledek 19; v důsledcích utváření našeho ducha, spr. náš duch je tak utvářen, že... 47
důsledně, důsledný = konsekventní, věrný své zásadě; nespr. ve významu něm. folglich: rozumový vývoj podléhá t. zv. zákonu trojího stadia; důsledně stane se tento zákon..., spr. proto, z toho plyne, že..., důsledek toho bude, že..44
dvacátý; léta dvacátá (v letopočtu), t. j. 20—29; 58
dvéře, spr. dveře 78
dvorec, dvorek, stč. dvorček, 2. p. dvorečka, nč. dvoreček 172
dvořisko, dial. 153
Dvořisko, jm. míst. 152
dvoučtvrtní, dvoučtvrteční takt, obojí spr. 90
dychánek a dýchánek (s anal. délkou podle dýchati); název kamene, na nějž podle pověry dýchali hadi a jejž nosívali staří Čechové jako ochranný amulet. U Jungm. ‚dýchánek hadů' = hnízdo, peleš. Přeneseně ‚míti dýchánek' = snouti něco (Rosa), strkati hlavy dohromady (Dobr.). Od let šedesátých ve významu ‚zábava' 283 n.*
dýchati řeč lítostnou 146
dýl, lid. 172
džbán 190
Džunglištník (u Dav.) 145

E

e, é vzniká stč. z ě, ie po l: lépe, mléko, veselé = veselí 170; e české vzniklo z pův. praslov. e (ležeti) a pův. samohlásky jerové (jer a jeř: ten, den) 132; e se dlouží praslov. v ê a to přechází v ě 168; e se dlouží v stč. é: nésti, kamének, méně a j. 169 n.; é stčeské se mění v živé mluvě v í—ý, které nemá měkčící síly 170
ě praslovanskému odpovídá stč. ie (pozdější í) a ě: viera, věrný 168
-é, přípona 1. p. mn.: přátelé, králové a j., zkrácené v rodiče 256
-ec, přípona jmenná v slovech jako bodec, smyčec, skřipec 192; zdrobňovací přípona: dvorec, súdec 172;
-eček, zdrobňovací přípona v. -ček
-ečko, zdrobňovací přípona jmen na -ce: slunečko a j. 172
Eger, něm. jm. míst. 125
-ech, přípona 6. p. mn. u ja-kmenů v Kral.: ovcech 304
-ek, zdrobňovací přípona: dvorek, súdek a j. 172; podst. jména na -ek tvoří častěji 1. p. mn. na -ové (ptáčkové) než na -i (ptáčci) 241
Elhenický, příjm. (= Lhenický) 30
elipsa sloves ‚býti' a ‚míti' u Vrchl. 306
-elní; přípona příd. jmen podle něm. -ell (= franc. -el): materielní, originelní, specielní, oficielní a j. V. jednotlivá příd. jména. Přednost však sluší starší čes. příponě -ální (v. toto); jen v někt. případech příd. jméno na -elní má užší význam: materielní výhody (ne materielní obchod), originelní nápad (ne originelní víno), reelní obchod (ne reelní exekuce) 252 (v. II. 159)
-em, přípona 3. mn. ja- kmenů v Kral.: ovcem 304
-enka, přípona jmenná 173 pozn.
Ente, něm. název piva určitého druhu 90

F

Erhard, os. jm. 66

ex offo, zkrácenina = ex officio, z úřední moci 185

fěrtoch (v Kral.) 304

fidibus, u nás také fidipus, filipus (= proužek papíru na zapalování dýmky), snad vzniklo mezi něm. studenty z lat. fidelibus fratribus 185

flaška z flasca 223

Flaška, os. jm. 184

Franta, dom. forma k os. jm. František 66

fundace, fundací, stč., z lat. fundatio 234 n.

fundační 235

futurum znamená děj budoucí a tedy vlastně neskutečný (ireální); někteří spisovatelé ho užívají k vyjádření děje skutečného, a to minulého, který je v časovém pořádku k jinému ději minulému v témž poměru jako obyčejné futurum k présentu, tedy vlastně děje relativně budoucího, na př. velikášský sen St. Simonův přejal mladý Comte; stal se následovníkem mistra, kterého zapře, t. j. kterého zapřel skutečně, ale později; a j. To může vésti i k nesprávnému chápání smyslu zvláště tam, kde spisovatel míchá formy futurální s vypravovacími 52

fysikálna, fysikárna (= fysikální posluchárna), nespr. 128

G

g je předchůdcem dnešního čes. h 92

galicismus 61

Gdeč, stč. jm. míst. 259

Gedčané, jm. obyv. (u Kosmy) 259

Geiss, něm. název piva určitého druhu 90

genitiv; genitivu dějového podmětu se musí užíti tam, kde není vhodného přídavného jména (na př. projev nedůvěry, návrh zákona, výroba plátna, vynález Marconiho, odsouzení výtržníků, odsouzení veřejnosti, výchova rodičů) a naopak, kde není vhodného genitivního tvaru, musí se užíti přídavného jména přivlastňovacího (na př. její ztráta). Ve valné většině případů již je v takových výrazech dosti kriterií, abychom rozlišili, kde jde o genitiv dějového podmětu a kde o genitiv dějového předmětu. Více v. 267 n*; genitiv při výrazech míry nebo množství (pytel brambor, hejno ptáků, množství jezdců a j.) se nevyjadřuje novočesky nikdy zájmenem přivlastňovacím, tedy jen pytel jich, hejno jich, množství jich 205 n.*; genitiv srovnávací u Šmil.: dům nebyl mladší počátků předešlého století 121; genitiv vlastnosti u Šmil. (P. byl nejlepší vůle) 121; některými spisovateli je přespříliš užíván, na př. šat řásných vln, vůz kol krvavých a j. 146; genitiv dotykový, na př. šetřiti svého zdraví 95; g. adnominální 206; g. při supinu u Šmil. 121; g. záporový u Šmil. 121; g. záporový a po slovesech s některými předponami v Kral. 304; v celém okolí není pitná voda, lépe není pitné vody 276; gen. záporový přes míru: neudržel provazu, spr. provaz; nemohla udělat ani kroku, spr. krok a j. 243 n. (v. u jednotl. sloves); nemají názorů jiných než osvícenských, spr. než osvícenské 51; genitiv při slovese přes míru: prositi ohně, spr. za oheň; hledati hub, spr. houby; získati místa, spr. místo 243; genitiv u sloves jako brániti, hájiti, stříci, chrániti 185 n.; genitiv v platnosti akusativní, na př. bratra, mne, tebe 139; genitiv jedn. č. do po-

toku, spr. potoka 241, poutě, spr. pouti 78; gen. jedn. č. na -ě u místních jmen jako Boleslav, Chrudim 307; gen. mn. typu sluh a sluhů 145; g. mn. na -ův (zastaralý) 241; gen. množný místo akusativu: vyženou nevěrných Turkův rusismus) 305; o genitivu přivlastňovacím, jakosti, obsahovém, dějového podmětu a dějového předmětu 204 n.*. V. také on.
germanismy 61, 244 n.; v Kral. 304; u Šmil. 121; v odbor. knihách 43
Goreľút, domnělé jm. os. 310 (v. hoře- a ľut-)
gőrlitzký; z toho příjm. Kerlický 30
gramatikové čeští 306 n.*

H

h se měkčí v ž před koncovkou -ský: Praha, pražský 92
Habrová, jm. míst. 262
háj 123
háječek 147
hájiti; hájený 253; 228
Halík, příjm. 312
hamrale v. amrhele
hapky; ‚kvapky mívají hapky' = kdo spěchá, upadne (u Šmil.) 120
hec, vulg. 288
Heralec, jm. míst., vl. Heralc, z os. jména Heralt 91
hiát; zbytečné zabraňování hiátu, kde není: otazníkův a koláčků; měsícův a synové; zvonkův, ale 241
Hladík, příjm. 312
hladný čenich (u Dav.) 144
hlava; lámati si hlavu, spr. 123
hled víček (u Dav.) 143
hleď 247
hledaný; hledané zboží (po kterém je poptávka), lépe ‚je po něm poptávka' a j. 250; 253
hledati hub, spr. houby 243
hleděti; s vazbou předložkovou n. s genitivem dotykovým 95
hledisko n. hlediště (abstraktnější = stanovisko), hledistě (konkretnější = místo, odkud hledíme, na př. v divadle) 151 n.
hlediskosloví (u Marka) 151
hledistě v. hledisko
hlédnouti (u Dav.) 143 (v. V. 194, 202, 203, 205)
hlehleď 247
hlody muky (u Dav.) 143
hloub jeho lásky (u Dav.) 144
hlubě (u Vrchl.) 306
hlubý (u Dav.) 144; (u Vrchl.) 306 (v. VI. 241)
hluchý; hluch 145; ‚státi se hluchým' a ‚ohluchnouti' jsou významové odstíny 24 (v. státi se)
hlupoty (u Dav.) 145
hmatatelný; nikde není styk osvícenství a jeho determinovanost současným společenským stavem hmatatelnější, spr. makavější 49
hmoždíř, spr. moždíř 238
hněvný; je mi hněvno (arch. u Šmil.) 119
hnísti 171
hnízdečko 147
hnízdění 149
hnouti, z pův. g'bnąti, příč.: hnul, hnula, hnut m. náležitého hebl, hbla, hben 164
hnusiti se; hnusí se mi něco, já si to hnusím 15
ho v. on
hodina 13
hoch, domácký tvar slova holec 157
hojiti koho na rány (arch. u Maš.) 20
hojnost čeho, v čem 25
holec, holeček 157
holka 157
holoubek 147
holý; nechtěli jen tak s holou odejíti (provinc. u Maš. = s prázdnou 21
hon, honicí, honiti 252
honiti se v polích za větry = marně konati (lid. u Šmil.) 120
hopkati 149
hoře- ze star. gore-, v os. jménech Hoře-měř (míst. Hořeměřice, Horoměřice), Hořeslav, Hořeľut (z Goreľut) 310
hořeknouti, hořeknúti, stč. = hořknouti 138

Hořelice, jm. míst., pův. asi jedn. č. = Goreľutova ves; dnes je pomnožné (z Hořelic) 310 (v. hořea ľut-)
Hořeměř, os. jm. 310 (v. hoře-)
Hořeměřice, Horoměřice, jm. míst. 310 (v. hoře-)
Hořeslav, jm. os. 310
hořeti plamenem; přen. hořeti netrpělivostí 13
Hořice, jm. míst. 262
horizontální, z lat. 252
Horka, jm. míst. 257
hořknouti, stč. hořeknúti 138
horknút, mor. = stávati se horkým 138
horký a hořký 138
horliti nad čím (arch. u Maš.) 20
horlivec, z příd. jm. horlivý 252
horlivost šlechty proti městům (arch. u Maš.) = hněv 20
horšiti koho = pohoršovati; Těšané se z toho horšili (arch. u Maš.) = pro to 20
hospodařiti něčím 96; h. zle, h. na statku 13
Hospodin (vyslov ď, nikoli dy) 310 n.
hostiti a dělati hostiny jsou různé odstíny význ. 24
Hostivice, jm. míst.; pův. č. jedn. = Hostivítova ves, ale od 15. st. se skloňuje jako pomnožné (z Hostivic). Dnešní usus je obojí 309 n.
hošiště, dial. 153
hotový 279
hrací 235
hradčanský, z toho příjm. Račanský 30
Hradisko a Hradiště, jm. míst. 150; Hradišče, stmor. jm. míst. 152
Hradiště, jm. míst., hradištský 238
hraničiti s nemožností 281
hráti 147; Voltaire nechal každého hráti různou roli na společenské scéně, spr. každému přidělil jinou úlohu 45
hrbáč 174
hřbet 18
hrdina 254 (v. lokál)
hrdliti koho (arch. u Maš.) 20
hrdý a pyšný 19; hrdý nač 23; hrdý svými předky (arch. u Maš.) 20; jste hrd 121
hřeb, hřebí, hřebík, stč. 300 pozn.
hřibárna 155
hříbě, hříbčí, hřibátko 155; 300 pozn.
hříčka; hříčky si strojiti z někoho (arch. u Maš.) = šašky si tropiti 20
hřivna; zakopati hřivnu 18
hrneček, hrníček 173
hromnost trýzně (u Dav.) 143
hromný slon (u Dav.) 143
hrotek, val. 31
hrozinky, spr. rozinky 238
Hroznětín, jm. míst., z toho příjm. Roznětínský 29
hrubozrnný 61
hrubý; hrubá váha, hrubý příjem; jinak obyč. hrubý = grob (h. člověk) 250
hryz hadí (u Dav.) 143
hubiti; má týž kořen jako hnouti, hynouti 164 pozn.
husto, přísl. u Šmil. 121
Hustopeče, jm. míst. pomn.: v Hustopečích, z Hustopeč (takto lépe než z Hustopečí). Jednotný tvar ‚Hustopeč' je novější a asi vlivem něm. Auspitz 311
hyacinta, spr. hyacint 242
hybridní tvary jako nadace, vědátor, synátor 234
hynouti; má týž kořen jako hnouti, hubiti 164 pozn.

CH

ch se měkčí v š před koncovkou -ský: Vlach, vlašský 92
chabý; chab skles 145
chajda (u Dav.) 145
chápání; Turgot učil chápání dějinného vývoje jako rozvíjení se lidského rodu, spr. učil chápati dějinný vývoj (jde o individuální děj, nikoli o abstraktní vyjádření děje) 46
Chicago, jm. míst. 124
chladno — studeno 19

chlapček, 2. p. chlapčeka, slven. 173
chlapeček 173
chlapíček, chlapík 173
chlapisko, dial. 153, 152
chlívek, chlévek 246
chmýř (u Dav.) 143
chňapnouti 146
chocholoušek; 1. mn. chocholoušky, častěji než chocholoušci 241
choroduchý (u Šmil.) 120
chorý; chor 145
chrám 185
chrániti = pův. ‚skrývati něco u sebe', pak zúžením význ. ‚pohřbivati, živiti, brániti' a j. Pojí se pův. s akusativem; později podle brániti a j. s genitivem, dále s předložkami od, před, a proti a s genit. odlukovým (chraň mne Bůh té myšlenky) 186 n.; chráněný 253; 228 n.
chrániti se čeho 185
chrlič, 4. p. chrlič 191
chromý; chrom 145
Chrudim, jm. míst. 307
chtíti; snadno u něho zaniká infinitiv, na př. chci domů 226; nakousnuté (hrušky), té já nechci, spr. nakousnutou, tu 244
chtivý, je chtiv 145
chudokrevný 17 (v. III. 74)
Chval, os. jm. 66
chvějný hlad (u Dav.) 144
chvíti, chvěti; zemi chvících, spr. chvějících 145; les chví střapce své a pýř 146
chyba; srdeční chyba, spr. vada 20
chyběti 4 (v. III. 217)
chybiti 4
chybiti se s pravdou (u Šmil.) 119

I

i, spoj., zesiluje emfatické ten, ta, to v hovorové češtině 41 (v. ten)
i bývá v dialektech redukováno v slabikách li nebo il, na př. klka, polca 175
i, í a y, ý splývá stč. v indiferentní hlásku 171
í vzniká úžením z ie: stavím, stč. staviem 2
-i, duálová přípona: oči, uši 123;
-i, přípona 1. p. mn. podstatných jmen muž.; u slov na -ek bývá častěji -ové: ptáčkové, zajíčkové a t. d. 241
-ia, přípona 1. p. mn. v slven., na př. priatelia, kráľovia, rodičia 256
-íce, zdrobňovací přípona jmen středních na -í: kamenie—kameníce, kopie—kopíce, zelé—zelice 172
-íček, zdrobňovací přípona zdrobnělin na -ík: chlapík—chlapíček 173
-íčko, zdrobňovací přípona zdrobnělých jmen na -íce: kamenice—kaméníčko, kopíce—kopíčko, zelice—zelíčko, psaníčko; a podle toho dále: slunečko—sluníčko 172
ie stč. se úží v í: staviem, stavím 2
Ihriště, jm. míst. 152
-ík, zdrobňovací přípona: chlapík, pupík 173
imperativ na -i v RK.: střezi 305
imperfektum 162 pozn.
-ín, přípona označující zakladatele: Podivín podle Podivy 259
-ina, přípona v slovech jako leština, jedlina 159
individuální, z lat.; sluší mu přednost před příd. jménem individuelní, z něm. 252
infinitiv; vazba dativu s infinitivem m. slovesa musiti 121 (v. dativ); vazba akusativu s infinitivem v Kral. (podle lat.) 304; infinitiv tvaru dělat a dělati 93; infinitiv zaniká u sloves pomocných: musím domů, nesmím domů, chci domů, nemohu domů 226; infinitiv a věta s aby: ‚pamatuj na to, abys přišel brzy domů' a ‚přijíti brzy domů' 26 (v. V. 2); infinitiv nespr. jako říct 246; infinitiv nespr. místo věty podmínkové: ten hoch dřív zemřít: mním, že puklo by mi srdce a j. 147
instrumentál; vazba instrumentálu s infinitivem v Kral. (podle lat.) 304; instrumentál způsobový u

Vrchl. (honem kvapným kol se žene) 306; instrumentál přirovnávací u Šmil. (zašveholila ptáčetem) 121; instrumentál doplňkový nesprávně m. předložkového pádu nebo výrazu jiného: psychologií považuje pouze fysiologickou psychologii, spr. za psychologii; uvádí důvodem k tomuto svazku, že..., spr. za důvod; vlastním úkolem vidí výstavbu sociální dynamiky, spr. vlastní úkol vidí ve vybudování, za vlastní úkol pokládá vybudování; Napoleon... trpce želí, že nemůže býti uctíván bohem, spr. jako bůh, za boha; problémy, jež — odkazem osvícenství — tvoří nejožehavější otazníky dnešní sociální skutečnosti, spr. problémy, které byvše odkázány, zanechány, zůstaveny naší době osvícenstvím.. 51 n.; instrumentál doplňkový přes míru: doktor je velkým učencem, spr. velký učenec 244; podmínky jsou stejnými pro všechny, spr. stejné; svoboda je právem činiti vše, spr. právo; jsem člověkem, spr. člověk 51; jemu to bylo dosti přirozeným, spr. přirozené 305; Josef byl vrtkavým (u Šmil.) 121
-isko v. -išče
-istvý, přípona příd. jmen: mladistvý, celistvý, stč. plodistvý; vznikla sloučením přípony -istý s příponou -vý 151
-istý, přípona příd. jmen, hojnější v slven. 151 (v. VIII. 18)
-išče (nč. -iště) a -isko, přípony jmenné, značící buď místo, kde nějaká věc je (ohniště—ohnisko) nebo část předmětu, vyjádřeného slovem základním (bičiště — mor. bičisko) anebo mají význam zveličovací (moravsky psisko — výchčes. psiště) 149 n.*
-itý, přípona příd. jmen: kamenitý 151
Ivančice, jm. míst. 90

J

ja vzniká v češtině z praslov. ę 161
-ja-, odvozovací přípona 5. tř. slovesné; přehlasuje se v -jě-, -je- 1
já; 2. p. mne, 4. p. mne (v postavení přízvučném), — mě (v post. nepřízvučném); po předložkách: 2. p. mne, 4. p. jen mne 139 n.*; ode mě, spr. mne 42; bylo mně ho líto, spr. mi; povídejte mně pohádku, spr. mi; mě zas Karlík zabodává do stolu — a mě maminka dá vždy do páry, spr. mne 241
jady, stč. 195
jak, jako, spoj. srovnávací: černý jako havran 284, 247; spoj. doplňková 285 (v. jakožto)
jakoby říkal, spr. jako by 239; jakoby slepice pšenici zobala, spr. jako by 78
jakost; slovo novější za starší kakost 196 n.; jak se vyjadřuje jakost v češtině 194 n.*, v jiných jazycích slovanských 197 n., v latině a řečtině 199 n.
jakostný 197
jakotnost (u Rosy) 196
jakovost 196
jakožto, jako, spoj. doplňkové: krajský soud jakožto (jako) soud tiskový 284 n.
jak pak, spr. jakpak 238, 239
jaký; zatlačuje starší zájmeno kaký 195
jakýkoliv 194 n.
jaký pak, spr. jakýpak 238
jakýsi 194 n.
jak živi se nedověděli, spr. jakživi 239
jam stč. 195
jamb; poruchy v čes. jambech 148
Janek, spr. janek (= zajíc) 78
japoneček 312
jařina, mor. = chlapci starší než 18 let 126
jeda, jedy, stč. 195
jasno — světlo 19
-jě-, -je-, odvozovací přípona 5. tř. slovesné z pův. -ja- 1
ječmen; „z toho ječmene nebudou kroupy“ (u Šmil.) 120
jeda, jedy, stč. 195

jeden; vyjadřuje: 1. počet: mám jeden klobouk (ne dva), 2. totožnost: měli jsme s bratrem jedno přání (= stejné), umřeli jednou smrtí a v jednu hodinu a p. 101 n.*; Šmil. se varuje číslovky ‚jeden' ve spojení jeden—druhý 121 (v. druhý); ‚zde lze najmouti jeden pokoj s obsluhou' je spr., neboť ‚jeden' je zde číslovka, ne člen 276; jeden z nejlepších mašich lidí, spr. 32; první rota je z útvarů, které dostaly pochvalu, spr. je jeden z útvarů 276 (v. IX. 2 n.)
jedenkaždý 17
jedlina 159
jednati; jedná se oč 278; tam kde s e n e j e d n a l o než o modifikace starého systému, spr. kde nešlo, neběželo 44
jednobarevný (látka) 105, 103
jednobřušný, stč. = z téhož života zrozený 100
jednobytný, stč. = téže podstaty 100
jednočasný, stč. = z téhož času 100
jednočitedlný = stejně cítící 100
jednodenní 104
jednodušný = jednomyslný 100, 103
jednohlas, stč. 98; jednohlas (u Zvonaře) = das Solo (neujalo se) 109
jednohlasí, Jungm. = monolog (neujalo se) 109
jednohlasitě 99
jednohlasitý 99
jednohláska (u Tháma) = Einlauter (neujalo se) 109
jednohlasní 99
jednohlasnost 98, 99, 109
jednohlasný, jednohlasně = 1. pův. ‚jen jedním hlasem' (zřídka v tomto odstínu užívané); 2. ‚všemi hlasy shodně, stejně': jednohlasně zvoliti, jednohlasná volba, jednohlasné usnesení a j. spr.; 3. ve význ. ‚monotonní' (navrženo Jungmannem) se neujalo 97 n., 109 pozn.
jednohnízdný = z téhož hnízda 100
jednojazyčný text 105
jednojmenný 105
jednokrevný 104
jednokvětý 98, 104
jednoletý 104
jednolistý 104
jednomyslný 98, 100
jednooký 61, 98, 100
jednoplatný = stejně platný 100
jednopolní = týmž polem ležící 100
jednoramenný 104
jednoroční 104
jednoručně, stč. = svorně 104
jednoruký 100
jednosemenný 104
jednospřežný vůz 104
jednostejný 104
jednostranný 104
jednosvorný, stč. = z téhož spřežení 100, 105
jednotělný (na př. údové) 100
jednotvárný 104, 109
jednoústný 104
jednověký 100
jednověrný 104
jednoživotný, stč. = z téhož života zrozený 100
jehned, slven. bohemismus m. jahňad 55
jeho v. on
její v. on
jejich v. on
jelikost (u Dobr.) 196
jelikož (= protože) 17 (v. VI. 156)
j e n e r á l, spr. generál 238
jenjen a jen jen 240
Jenovefa, os. jm. 66
jenž 195; jenž a který se mate 51 (v. který)
j e n ž e, spr. jenže 239
jěř, stč. = jaro 125
J e r o n ý m, spr. Jeronym 239
jerové pravidlo Havlíkovo 164; jerové hlásky (jer a jeř) 132; jeř po d, t, r 307
jeseň 125
jestli; zvědět, j e s t l i, spr. zdali 246
Ještěd, jm. míst.; hřbety J e š t ě d u, spr. Ještěda 241
jeti 313
jeviti se; zde (na tomto místě) se jeví (= ukazuje, projevuje) zřejmá nedbalost 274
j e z u i t é, spr. jesuité 238
Ježiš, slven. bohemismus m. Ježuš 55
jí, jich v. on
Jiří, os. jm. 66
Jiřík, laskající forma os. jména Jiří 66

jistý 276
jíti 249; různé odstíny: jde na kázaní, jde na mne spaní, jde na šestou 13
již již; aby již již doběhly, spr. jižjiž 239
jmenné vyjadřování místo slovesného je často podle něm.; kde jde o individuální děj, sluší užíti infinitivu, kde však jde o abstraktní vyjádření děje (kouření je škodlivé) je podst. jméno správně 46 (v. nastolení, stanovení)
jméno 277 (v. jmenovitě); jméno podstatné, přídavné, osobní, vlastní v. podstatné, přídavné, osobní, vlastní jméno
jmenovatel, 4. p. jmenovatele 191 (v. I. 127 n.)
jmenovati — nazývati — slouti 15
jmenovitě; velitel čety určil každého muže na hlídku jmenovitě n. jménem 277
jmouti se 247
jotace; ztráta jotace (sěmene-semene) 168, 170

K

k se měkčí v č před koncovkou -ský: Řek-řečský, řecký 92
-k- přípona v některých příd. jm., na příklad lehký (leh-k-), sladký (sold-k-) 132
k, předl.; zachovalo si lokalisaci ‚ku' jen v těchto případech: ku Praze, ku podivu, ku příkladu. Co jest nad to (před p: ku paláci, ku paragrafu a j.), není sice chyba, ale je zbytečné archaisování. V ostatních případech je ‚ku' nespr., na př. k u domu, k u lavici, k u otci a t. d. 285*; k u snazším, k u každé, k u vlnce, k u Anta-Kalpám, k u Gáji 147; k u západu, k u které 245, 246; ku příkladu a na příklad 16 (v. II. 304); nespr. vokalisace ‚ke': k e stádu, k e svatbě, k e stupňům, k e svým, k e hradu, k e městu, spr. k 242, 245; zkouška k e k o n c e r t u, spr. na koncert 20; ‚vzíti si koho k výpomoci' n. ‚na výpomoc', obé spr.; ‚klíč k hodinkám' i ‚od hodinek'; ‚od hlavy k patě' i ‚do paty' 23; byl k nepoznání, spr., sr. jsou (stejné) k nerozeznání, to je (divné) k neuvěření a také byl (změněn) k nepoznání. Mylně se ztotožňuje s nespr. rčením ‚j e k d o s t á n í' 23; k Slanému 128
Káča, jm. os.; 2. p. Káči (nespr. K á č e), 3. p. Káče 92
kakost, stč.; zaniká a nahrazuje se podst. jménem jakost 193, 196
kaký, stč.; ustupuje novějšímu jaký 194
kakýkoli, kakýkolivěk, kakýsi, stč.; nahrazuje se později zájmeny jakýsi, jakýkolivěk a t. d. 194 n.
kalendář; to je rozprávka »zcela jiného kalendáře« (u Šmil.) 120; o zavádění nevhodných nových jmen českých do kalendáře 65 n.*
Kaliba, příjm. 312
kalík, mor. a slven., kalika, slven. = člověk nedužívý, mrzák, šibal a p. Slovo turecké a perské, které přešlo do ruštiny (kaléka) a polštiny, odtud na Moravu a Slovensko 312
Kalík, příjm.; je buď z apelativa kalík nebo od slovesa kaliti (sr. Durdík, Hladík) nebo konečně to je zkratka nějakého jména na kal-, na př. Kalivoda, Kaliba, Kalenda n. p. 312
Kalivoda, příjm. 312
kalokrevný (u Durdíka) 120
Kamarýt, os. jm. 171, 184
kamének, kamínek 170, 171
kameníčko 172
kamenie, kameníce, stč. 172
kamenitý 151
k a m e n ý stoleček, spr. kamenný 78
kamínka, kamna: za kamny, za kamínky (podle vzoru ‚město') 286; 7. p. mn. k a m n a m a nespr. 77
kampelička = reiffeisenka 60
k á ň, spr. káně 145
kanouti 18
kapku—trochu—špetku 19
kapsa; mít pavučiny v kapse: být bez krejcaru (u Šmil.) 120
kárati koho z hříchu = pro hřích 20

Karlovy Vary v. Vary
kasati se na někoho 19
Kateřina, jm. os. 66
Katuše, laskající forma k os. jm. Kateřina; forma nevhodná do kalendáře 66
káva; to je smetana do mé kávy (rčení u Šmil.) 120
kázání míti a kázati (různé odstíny) 24
Kazi, jm. os. (u Kosmy) 261
každodenní; dne je za ně obvyklé ‚denní' 175 pozn.
kde; nespr. ve významu odporovacím = kdežto, na př. k d e osvícenství byl středověk vrcholem nerozumu, despotismu atd., je de Maistrovi vrcholným jasem, spr. kdežto 51
k d e j a k ý, spr. kdejaký 239
k d e k d o, spr. kdekdo 239
kdes 143
k d e ž p a k, spr. kdežpak 239
kdo a který; kteří (kdo) neposlechnou, budou potrestáni; který (kdo) z nich neposlechne, bude potrestán 25
kdosi—někdo 19
k d o v í j a k ý, spr. kdovíjaký 239
k d o ž p a k, spr. kdožpak 239
kdy 191; nespr. v platnosti spojky slučovací: vývoj společnosti d l u ž n o si představovati (s Comtem) jako probíhající od počátečního stadia teologického přes metafysické k positivnímu, k d y stadium prvé rozpadá se Comtovi ve tři oddělení, spr. při tom pak, při čemž 51
kdys 143
k d y ž t ě, arch. 50, 277 (v. VIII. 72 n.*)
keř; ‚tlouci u někoho na keř' (auf den Strauch schlagen), germ. 121
Kerlický, příjm. (= vl. Görlitzký, Zhořelecký) 30
keser; běhá jako s keserem 19
-kládati (neexistuje samostatně) 155
klaněti se; rozk. zp. klaněj se (starší), klaň se (dnes obyčejnější) 6
klapati; n e k l a p e to 17 (v. VI. 219)
Klárov, jm. míst. 127
k l á s t i vejce, spr. snášeti 78
klatba 191; klatba—kletba 19
klauza, u Kotta klouza 126
kleptoman = člověk stižený kleptomanií 10
kleptomanie 10
klesati; voda stoupá a klesá, teploměr stoupá i klesá; přen.: teplota, tlak, stoupá nebo klesá; a podobně: cena, horečka, napětí, frank a t. d. stoupá nebo klesá 314, 13, 16
klesavý (mračna) 149
kletba—klatba 19
klíčiti koho (arch. u Maš.) = zavírati, svírati 21
klid—pokoj—mír 19
klidojasný (u Šmil.) 120
Klimeš, laskající tvar k os. jm. Kliment 67
klín = 1. nástroj, 2. co má podobu klínu: klín pole a p., 3. klín šatu, 4. obrazně: v klíně hor, složiti ruce v klín 18
klíti, klnouti — kleji, klnu 19
klouza v. klauza
klusný; k l u s n ý c h k o z (u Dav.) 144
kmen (arch. u Maš.) = plemeno dobytka 21
kmoch, domácí tvar slova kmotr 157
kněz 181
k n i h o v a t i 17 (v. II. 250)
kníže; to kníže zemřelo, knížata se sešla; zpravidla však: ten kníže zemřel, ti knížata se sešli 123
-ko; zdrobňovací přípona, na př. vínko 172
Kobylany, míst. jm.; pův. místo, kde byly chovány knížecí kobyly 70
Kojata, os. jm. 258
koketovati s někým; ale St. Simon koketoval s e s t u d i e m fysiky a biologie, spr. studiem 51
k o l ohně, spr. kolem, okolo 242
koláč; nemívám zvykem z mouky hned koláče péci (rčení u Šmil.) 120
koláček; běžte k Motyčkové s teplým koláčkem (rčení u Šmil.) 120
kolečko 172; mysliti na zadní kolečka (lid. u Šmil.) 120
kolega; 6. p. mn. o kolegách lépe než o kolezích 254 (v. lokál)

kolem; ve význ. přibližnosti: kolem sta 18; bylo mu úzko kolem srdce 16
kolikost 200
Kolín nad Rýnem 125
kolísati a kolísati se 25; vítr k o l í s a l lodicí 280
Kolmosral, příjm. 84
kolo; jděte si na kolo = k šípku (u Šmil.) 120
k o l o b ě h 17 (v. II. 31)
kolohnát = obyč. hromotluk 58
kolomuty; to mi dělá kolomuty = starosti (u Šmil.) 120
kolosální, z lat. 252
k o l o t = kolotání (u Dav.) 144
kolozub, kolozubý = člověk, kterému schází mnoho zubů nebo bezzubý, křivozubý. Příbuzné asi se slov. kláti (komu byly zuby vyraženy anebo kdo tak vypadá). Přen. o zubu ojediněle trčícím anebo křivě rostlém (dial. kolozub = kančí kel), o věci tomu podobné (dial. kolozub = hever). Sdružením se slovem ‚kůl' vzniklo ‚kolozubec' (zubaté kolo na sušení obilí) 58
komparativy jako kratčej, spěšněj, níž, výš, dál, záz 143; komparativ ‚lépe' a ‚líp' 170
kondicionál; 2. os. by v Kral. (pozdě-/ji bys) 304; kondicionál přítomný místo minulého: ‚tak rád bych si často sedl na kámen', podle smyslu má však býti: ‚bych si byl sedl' 242; St. Simon byl nucen více se zabývati názory jeho minulosti, než b y č i n i l bez jeho vlivu, spr. než by byl činil 51
Kondrac, jm. míst., z os. jména Kondrát 91
Kondrát, os. jm., lidovější tvar ke Konrát 90
konec; šli jsme konec toho rybníka (arch. u Maš.) = na konec; nč. leda ve významu klidovém: to je kdesi až na konec světa = na konci 21
konečně 27; konečně a posléze 254 (v. III. 230 n.*)
k o n ě s p ř e ž n ý; ‚koněspřežná dráha', neujalo se a ustoupilo názvu koňská dráha, koňka 59
Kongo, jm. míst. 92
kongrua; 3. a 6. p. k o n g r u e, spr. kongrui, 2. p. kongruy, 4. p. kongruu, 7. p. kongruou 223
koňka 59
konopí; nevíš, kudy z konopí = z bryndy (lid. u Šmil.) 120
Konopiště, jm. míst., konopišťský 238
Konrád, Konrát v. Kunrát
Koňsko, jm. míst. 151
koňský; koňská dráha 59
kontribucí, stč., z lat. contributio 234
konžský, k míst. jm. Kongo 92
kopa 292 a pozn.
kopáč = 1. ten kdo kope, 2. nástroj ke kopání 191, 192
kopati 13
kopčiti 292
kopíčko 172
kopie, kopíce, stč. 172
kopiti 292
kopka 292
kopkovati 292
kopulační 235, 236
kopulování 235
korbílek 171
kořeniti a kořeniti se 17 (v. III. 54*)
kontribucí, stč., z lat. contribucio 234
koruna, z lat. corona 234
korunací, stč., ze staršího koronací (pozměněno podle ‚koruna') 234 (v. koronací)
korunovací, stč., korunovace, vzniklo zkřížením starších slov korunací a korunování 234 n.
korunovační 236
korunování 234
korunovati koho králem; na císařství; korunou lombardskou; jeho úsilí bylo korunováno úspěchem 15
k o s á r e k, lépe kosírek 242
kost 123
Kostka, jm. os. 184
Kostnice, jm. míst. za něm. Konstanz 125
Košíře, jm. míst., 2. p. mn. z Košíř 312
košťatář, koště 155
koukati 17 (v. III. 236 n., 299; IV. 293)
koukati se, dívati se 247
kousnouti 164
kout—roh 19

kovodělník 84 (v. III. 20)
kozel (název černého piva) je germ.; něm. Bockbier, Bock z Aimbock a to podle hanoverského města Eimbecku 90
kozí; zanechala si kozích vrátek = zadní dvířka (lid. u Šmil.) 120
Krak, os. jm. 261 n.
Krakov, jm. míst. 70, 261, 263
Krakovany, Krakovčice, jm. míst. 264
Krakovec, jm. míst. 263
král; 1. mn. králi, spr. králové 145; 256
králčin = královnin (u Dav.) 144
králka; jen když svou králku provede = svou, svůj úmysl (lid. u Šmil.) 120
krasší, spr. krašší 238
krátko, přísl. (u Vrchl.) 306
krátkoruký člověk 61
Kravaře, jm. míst., 2. p. z Kravař 312
křehnouti 137
křestní list, křticí list; křestný list, mor. a slven. 25 (v. I. 134; V. 288)
křičeti; ta barva křičí 16
křídlo; křídloma bije, spr. křídly 78
křiklavá barva 16
křísnouti; kříš', l. křísl 142
Kristianie, jm. míst. 125
kříž; pův. význam je kříž popravní (Kristův), přenes. složiti ruce křížem 27; s koleny v kříž (u Dav.) 144
křížiti; nohy, cesty, zájmy se kříží, jeden úkol se kříží s druhým, křížiti něčí plány 15
křížmo; s rukama křížmo na kolenou (u Dav.) 144
křižmonož sedící (u Dav.) 144
krm (u Dav.) 143
kročiti (u Dav.) 143
Krok, stč. os. jm. 70; u Kosmy Krokko, asi utvořené z pův. Krak podle os. jména alemanského Kroko 261 n.*
Krokov, jm. míst. 264
Krokovice, jm. míst. 264
krotnouti 137
kroupa; z toho ječmene nebudou kroupy (rčení u Šmil.) 120
křovisko (knižní slovo) = křoví 151
křoviště, stč. = místo zarostlé křovím 151
křtalt (v Kral.) 304
křticí list 25 (v. křestní)
kruh; seděl v kruhu svých posluchačů; avšak: ‚doporučovati něco v kruhu svých známých' = mezi nimi, je germ. 250
krutý; krut 145
krvavý: 1. od krve (nůž), 2. krev obsahující (oko), 3. krev prolévající (vojna), 4. přetěžký (práce), 5. červený (květ) 11
kryti co před kým n. před čím, kryti se kde (v silném charakteru), před čím (před větrem), za čím (za pobožnými úmysly); ty dva pojmy se nekryjí, opis se nekryje s originálem 15, 275
krzno (u Vrchl.) 306
kšaft (v Kral.) 304
který a kdo 25 (v. kdo); který a jenž se mate: Rousseauovi nezbývalo než nedovoliti tvoření se zájmových skupin, jež by uplatňovaly vůli částečnou, spr. takových, které by... 51; z bylin která, spr. některá 144
ku, předl. v. k
kuckati; nuckati se a kuckati (při zdráhání) (lid. u Šmil.) 119
kucně (z Bechyňska) = krásně, asi obměnou z ‚vkusně' 186
kuča, mor., kuče (u Klatov) = hrouda 113
kučená nit 113
kučiť vlasy, mor. = cuchati 113 pozn.
kučka, mor. = kadeř 113 pozn.
kučkať, mor. = tahati za vlasy 113 pozn.
kučovať sa ve vlasech, mor. = za vlasy tahati 113 pozn.
kudra (u Dav.) 145
kůň 256; 1. mn. koně 122 n. (v. shoda mluvnická)
Kundrát, os. jm., lidovější tvar ke Kunrát 90
Kundratec, jm. míst., z os. jm. Kundrát 91
Kundratovice, jm. míst., lidovější tvar jména Kunratice 91
Kunrát n. Konrát, Konrád, os. jm. z něm. Kuonrât (= kühn + Rat) 90

Kunratice, jm. míst. z os. jm. Kunrát 90*
kupa 292 pozn.
kupiti 292 pozn.
kupovati uhlí na centy (způsob), kupovati na šaty (účel) 13
kuře 123
kus 277
Kusý, příjm. 93
kůže; na cizí kůži snadno píti = řád (lid. u Šmil.) 120
kvač, kváč 173
kvaltování (v Kral.) 304
kvapky; kvapky mívají hapky 120 (v. kapky)
kvésti; novotvar ke ‚kvísti' 245
květodar (u Šmil.) 120
kvik 143
kvil (u Vrchl.) 306
kvilný; s hrdlem kvilným (u Dav.) 144
kvísti 245
kvítek 247
ký 143
-ký, přípona některých příd. jmen jako lehký, vlhký, krotký 137
kýč; přešlo do češtiny z něm. 173
kýkoli 143
kyn (u Vrchl.) 306 (v. VII. 180)
kýs 143
kyselý obličej dělati 17
kytle (u Vrchl.) 306
kyvadlová doprava (v železn. term. = Pendelverkehr); kyvadlový vůz (= vůz pro kyvadlovou dopravu), lépe pojízdný, pojezdný vůz 286
kýžený; kýžená reorganisace, spr. žádoucí 50

L

l měkké ztrácí měkkost již v době předhistorické 161 pozn.
l; obměna l-r v míst. jm. Amsterodam z Amstelodam 222 (v. Amsterodam)
ľadeň, slven. = leden 166
ľadový, slven. = ledový 166
ľaha, slven. = lože 163
ľahký, slven. = lehký 132
ľahmo, slven. 162
ľahnúť, slven. = čes. lehnouti 131, 162
ľahosť, slven. 132
ľahostaj, ľahostajný, slven. = čes. lhostejný 132
ľahota, slven. 132
lachky, doudleb. = lehký 165
lámati si hlavu, spr. 123; lámati se prací (rčení z polštiny u Jung.) 21
ľan, slven. = len 166
lán, snad z něm. (sr. Lehen) = pozemek příslušející k jednomu dvorci, tolik, co se s jedním potahem zdělá za jedno orací období (odtud celoláník, půlláník, čtvrtláník). Rčení: lán (= pořádný kus) světa; lán chleba 30, 18
ľanový, slven. = lněný 166
Lány, jm. míst., pův. jm. obecné s významem ‚dvorec'; 2. p. do Lán i do Lánů (toto je místní usus) 30
laskavý na koho, ke komu 15
lašťovička, spr. vlašťovička 248
laur, u Kotta lour 126
ľavný, slven. = levný 166
ľavý, slven. = levý 166
lázeň; rektor vyjde suchý z lázně = vyhraje proces (u Šmil.) 120
léci, stč. = lehnouti 161
leč = ale 18
led; led byl prolomen mezi panem Hajným a švagrovou (das Eis war gebrochen), germ. 121
ledajaký, lečsijaký, stč. 194 n.
ledoborec, 4. p. ledoborce 192
léhat, líhati 129
lehčiti, od kmene l'g'- 132; lehčiti břímě, bolest, čest (arch. u Maš.) = ulehčovati, zlehčovati 21
lehkost 132
lehký, od kořene leh- rozšířeného o -k- (sr. sladký ze sold + k-) 132, 137
lehnouti 129, 131; tvary podle 2. tř. jsou pozdější, pův. bylo lahu—léci 162
lehost, stč., je rukopisná chyba m. lehkost 132, 187

Leningrad, jm. míst. (podle tvoření vlastně ‚město Leny'), nový název Petrohradu 125
lépe, lidovější forma líp 170
leština, z léska = líska 159
letěti 313
letmý mrak (u Dav.) 144
letnouti (u Vrchl.) 306; létnouti (u Dav.) 143
léto 13, 125
levný 166
levý 166
lézti 313; ‚lezou mi vlasy' a ‚padají mi vlasy', ‚dítěti lezou zuby' 20
ležeti 130; pole ležící pod lesem, spr. 273
lhenický; z toho příjm. Elhenický 30
lhostejný, stč. lhostajný, od kmene l' g'- 132 (v. lehčiti, lehký); jeho chování je mi lhostejné, t. j. nechci se do té věci plést 281; nechť upisuje každý, lhostejno jaký obnos, spr. nezáleží na tom kolik, ať je to kolik chce 44; bude pak lhostejno, řekne-li Saint Simon..., spr. bude jedno, vyjde na jedno 44
Lhota, jm. míst. 257, 132 (v. lhůta)
lhůta, Lhota, stč. lhóta = pův. ‚svoboda', od kmene l' g'- 132 (v. lehký)
liadok, slven. = ledek 166
liahnuť sa, slven. 163
liazť, slven. = 163
líbiti; dáti si líbit v. dáti; líbí se mi něco do koho, na kom, při kom; to se mi na něj nelíbí 15; líbiti se a zamlouvati se 19;
Libuše, jm. os. 66
Licko; ‚z Licka' (= Ličska) je predikát mistra Brikcího a sluší jej proto tak psáti. Vznikl ovšem nesprávným rozložením jm. míst. Zličsko ve rčení ‚z Zličska' v předložku z a genitiv Ličska 29
líčko 147
ličnost, ličný 200
lidozpěv (u Šmil.) 120
lidožerný 305
lieniť sa, slven. 56
líhať, slven. 56
líhati 129
líhnouti se, stč. léhnúti sě 163
limb; už je v limbu 19
líp, lidovější forma komp. vedle lépe 170
lípa; pod lípou, spr. lipou 241
lístek 147
Litomyšl, jm. míst. z os. jm. Ľutomysľ 296
lízati 146
lnouti; lnoucí hruď (strojené) 149
Lobkovice, jm. míst., 2. p. z Lobkovic 309
lochati, han. 83
lokál množný podst. jmen muž. na -a (kolega, hrdina ‚vévoda, sluha, vozka) byl pův. -ách (o vévodách, hrdinách, sluhách a t. d.); ten se zachovává jen někde (o vévodách, hrdinách), jinde se ujímá koncovka -ích (o sluzích, pastuších, vozcích) nebo -ech (o darebech, ničemech, napovědech vedle darebách, ničemách, napovědách) 254 n.; lokál na -ech u ja- kmenů v Kral.: ovcech 304
lotos 148
lotosná poupata (u Dav.) 144
lotus, spr. lotos 148
lotusné tůně (u Dav.) 144
loubí = arkády, besídka; chodívali přes Malé náměstí pod loubím, spr. pod podloubím 243
lour v. laur
loutati 83
louž, spr. louže 241
Lovaň, jm. města, za dom. Louvain (Leuwen) 125
ložisko (slovo knižní) 151
ložiti; jako samostatné slovo jen zřídka (v básn. mluvě, v nářečích a také v karbanickém žargonu = karten legen); ve spisov. jazyce není. Pokus v železniční term. ‚vůz loženy' = beladen proti ‚vozu naloženému' = aufgeladen je nespr. 155 n.*
lpíti k životům (u Dav.) 147
lub; míti něco za lubem 19
Lubava, jm. os. 69
Ľuboša, os. jm. u Kosmy 261
Lucie, jm. os. 66
luciper, z lat. lucifer 91

Lučišče, stmor. jm. míst. 152
lučiště 151
Ľúchať, val. 84
luchati, han. 83
luchtati, han. 83
lůno = 1. klín (na těle), 2. vnitřek země (odpočívá v lůně země), 3. lůno Abrahamovo = sídlo A. (nebe) 18
lupínek 147
Ľut- ve jménech jako Goreľut, Boleľut 310
Lutomirici, jm. míst. stč. 258
Lutomysľ, jm. os. v. Litomyšl
lza = nosný trám mostní, sluzej, snad lidová obměna ze slzaj, sluzej, vzniklá matením se slovem slza. Za odborný termín se proto nehodí 91
ľza, mor. 132
lze; jest lze, není lze, nelze od kmene ľg'- 132 (v. lehký)

M

-m, koncovka 1. os. mn. 143
macarát, ze slovinského močeràd (zavedl Presl) 294*
Macerat, domnělé os. jm., nesprávné čtení místo Načerat (v. toto) 294 n.
madlo, mádlo = zábradlí (ve vých. Čechách); v pozemním stavitelství ‚madlo' = ukončující článek zábradlí u schodů nebo rukojeť přidělaná na zdi ve schodišti 285; v sokolské term. ‚madlo' = držadlo u tělocvičného koně. Pův. jmadlo, t. j. chytadlo, k slov. stč. jmáti = jímati 187
machy; tlachy machy = třesky plesky (u Šmil.) 121
máj 125
majitel, spr. vlastník 242
makaronština 187
makavý omyl, makavá lež 49
Malaga, jm. míst. 92
malažský, k míst. jm. Malaga 92
maloobchod, spr. malý obchod, drobný obchod, obchod na drobno 250
malý; prodávati ve velkém i v malém v. prodávati; jemuž nemá v nejmenším chuti vyhověti, spr. ani dost málo, sebe menší chuti 43
mam = mámení, na př. v slově stihomam 10
-man, v slovech jako monoman, kleptoman, podle řec. manía = šílenství 10
mandel 292 pozn.
manžel 256
Máňa, os. jm., 2. p. Máňi (nespr. Mářy, Máře = dial.), 3. p. Máňe, 4. p. Mářu 92
Margareta, os. jm. = Marketa 67
mariánský, spr. mariánský 238
Marketa, os. jm. 66
Máša, os. jm., 2. p. Máši (nespr. Mášy, Máše), 3. p. Máše, 4. p. Mášu 92
materiálný, z lat. materialis: materiální obchod, m. výhody 252
materielní, slovo nové, podle něm.; má užší význam: materielní výhody = hmotné, neříká se však materielní obchod 252
máti; s mátí, spr. s matkou, s mateří 145
mávati s rukou 281
mávnouti 164
mdlobný zpěv (u Dav.) 144
meč 123
Mečislav, jm. os. 66
Medard, jm. os. 66
měkčení souhlásek před praslovanským ě 169; měkčení k, ch, h v č, š, ž před koncovkou -ský 92; měkčení souhlásek v slovenštině před e, na př. deň, vysl. ďeň 172
měkkost na souhlásce l zaniká v češtině již v době předhistorické 161 pozn.
měknouti 137
méně 170
měřiti 56
měrný krok = odměřený (u Dav.) 144
měsíc 13

meškati; kde meškáš? já vás meškám; nemeškal s tím, nemeškal přijíti; meškal právě v Praze 15
Mexiko, jm. míst. 124
mieniť, slven. 56
mier, stč., slven. 56
mierný, stč. = moderatus; jiné je mírný = pacificus 56
Mies, něm. jm. míst. 125
mikádo 312
Milada, os. jm. 67
Miloslav, os. jm. 67
Milouš, laskající tvar k os. jm. Miloslav 67
miložalm (u Šmil.) 120
milý; mil nespr. 145; v oslabeném významu: milý princ = ten 18
mimo nadání, očekávání 17; se zájmenem os. 139; kolik to už dnes prošlo mimo vojska (strojené) 280; mimo to (= nadto, dále), spr. mimoto 239
mimořádný úspěch 17 (v. I. 150)
-mínať, slven., na př. spomínať, omínať vedle mieniť 56
míniti 56
minouti se s kým, s čím, minouti se cíle 15
-mír 56; mír = pokoj — klid 19
míra; z míry a zmíry 148
-mírný = pacificus; jiné je mierný, stč. = moderatus 56
Mirobud, jm. os. 181
místní jména jako Kunratice, Paběnice 190 n.; jména jako Načerac, Olomúc, Litomyšl 295 n.; místní jména, u nichž důvodem pojmenování byla nějaká vlastnost, na př. Štítary, Ťažaly, Netušily, Nesvačily, Roztyly, Zalezly a j. 127 (v. jednotlivá slova)
místo 282
Mistr (na př. o Smetanovi), spr. mistr 239
míti 92; míti pozor a dáti pozor 275 pozn. (v. dáti); s jeho originalitou má se tomu tak, spr. je tomu tak (splichtění s vazbou: věc má se tak) 50; jak se to má s tou věcí? 16 (v. VI. 187); míti něco za lubem 19; míti vlčí mlhu 19; míti pavučiny v kapse = býti bez krejcaru 120 (v. kapsa); míti kázání a kázati (různé odstíny) 24; míti možnost a moci 24 (v. moci); nemíti dílu v žádné věci 21; on má býti tuze hodný 16; mám svobodno, spr. mám volno 20; už dávno jsem maminky neměl, spr. maminku 243
mívať sa, slven. (vedle mievať a mávať) nemusí býti bohemismus 56
mívati; opětovací tvar k slov. míti 92
mknouti, mknouti se (u Dav.) 146
Mladava, os. jm. 69
mládec (z ruštiny) 305
mladistvý 151
mléč stromů slaďounká (u Dav.) 143
mléko 170, 171
mlha; má vlčí mlhu 19
mlíti 92
mlívati; opětovací tvar k slov. mlíti 92
mníti; mnil (u Vrchl.) 306
mnoho — velmi 19
mnoho-li? = kolik? 141 (v. II. 228)
mnohoslibný 17 (v. I. 254)
mnohotvárný 104
mnouti 56
moc místo moci (u Hálka) 305
moci 161; mohu, nemohu za to, za něco, za někoho je spr. výraz, zkrácený ze rčení ‚nemohu za to státi nebo býti', jako na př. ‚nemohu domů' je zkráceno z plného ‚nemohu domů jíti, jeti, se dostati'. Dalším zkrácením rčení ‚kdo za to může?' se někdy říká i ‚kdo za to?' 225 n.* (v. státi a býti); ‚mohu (nemohu) za to' má doklady také z Moravy: ‚možu byť za to' a novější ‚možu za to' (na Ostrav. a Míst.) 297 n.; moci a míti možnost (významový rozdíl mezi větami: ‚nemohl se naučiti německy' a ‚neměl možnost naučiti se německy') 24; mohlo mu býti šest let, mohlo ho to zabít 16; můž, nemůž (u Vrchl.) 306
moc-li, obec. = spis. mnoho-li, kolik 141 (v. II. 228)
mocný; není sebe mocen, není slova mocen; podle něm. je rčení ‚býti mocen nějaké řeči' 189

moct, spr. moci 78
Močerady, jm. míst. 294
modla; chodí jako modla 93
modlitba, modlitební 191
Mohuč, jm. míst., něm. Mainz 125
Mokorady, nespr. čtení stč. míst. jména m. Močerady 295
moldánky natahovati 27
monoman = člověk trpící nějakou monomanií 10
monomanie 10
moravismy v. provincialismy
mordovati (v Kral.) 304
morná trpnost (u Dav.) 144
morous = 1. noční přízrak, vlkodlak, upír; z toho metaforicky 2. = člověk nevrlý, mrzutý (chodí jako morous), snad i působení lat. morosus = nevrlý. 3. = mourovatá kočka n. dobytek. Základem je snad lat. Morus, Maurus 62 n.* (v. IX. 249)
morousovati = celé noci bdíti, po nocech choditi 93 (v. morous)
mořský; mořská pěna, z něm. Meerschaum a to prý z franc. Pův. se tak jmenovala pemza 189 n.
Mostišče, stmor. jm. míst. 152
motorbus, angl. název autobusu 122
motýlek 147
možnost míti a moci 24 (v. moci)
možný; pokoušel se o nejlepší možné kombinace (= möglich beste), spr. o kombinace co možná nejlepší 46
mrhati co, čím 16
mrtvý; mrtvá váha (= zabitého zvířete) a živá váha (= živého zvířete); mrtvá váha vagonu, spr. pouhá, prostá (proti váze hrubé) 287
mučedník, starší mučenník 246
mučenec (u Dav.) 145
můj; do mojí taštičky, spr. mé 77; všecky jsou mojí barvy, spr. mé 245; mí otci, spr. moji otcové 245
multiplikací 235
multiplikování 235
můra; chodí co můra 93
musiti; musím jíti do školy — jest mi jíti do školy 16 (v. VI. 1 n.); Šmil. se vyhýbá tomuto slovesu 121; snadno u něho zaniká infinitiv, na př. musím domů 226
mužstvo; ženské mužstvo (v kopané) 64
Myslík, příjm. 312
myslitelný; není myslitelné, že lidé by se vzdávali, spr. nelze si pomysliti, představiti 46
mysliti nač 31; mysliti na zadní kolečka (lid. u Šmil.) 120
myslivec, z příd. jména myslivý = kdo rád, stále myslí; později ‚zálibu v něčem mající', zvláště ‚myslivý v lovu', ‚myslivost v lovu' a z toho v pregnantním významu ‚lovecký, lovčí, lovení' 252 n.*
myslivost 252 n.
myšlení ve smyslu jazykovém, l'image verbale 61
myšlénka, spr. myšlenka 148
mýti; darmo cihlu míti (rčení z polštiny u Jung.) 21

N

n-ové přípony sloves 2. tř. 164
na, spoj., se zájmenem osobním 139; nebylo na jiném = nezbývalo (arch. u Šmil.) 119; prodávati na váhu, na kusy, na úvěr, na splátky, na drobno, na velko 250; na příklad a ku příkladu 16 (v. k); je na tobě, abys... v. býti
nabírati; nabírati látku na nit; sestřička jižjiž nabírala (= chystala se k pláči; z muzikantské term., sr. natahuje moldánky, má naštemováno, hnedle spustí, spustí dudy) 27
na blízku, spr. nablízku 239
nácestní stanice, železn. term. = Unterwegsstation, spr. stanice cestou, průběžné, průchodní, průjezdní stanice 286
Nače- od kmene čen- (v slovese načíti, načnu) ve jménech jako Načerat, Načepluk 295

Načepluk, os. jm. 295
Načeplukovice, jm. míst., ze jména os. Načepluk; později Čaploukonice, nyní Ploukonice 295
Načerac, jm. míst. z os. jména Načerat, nespr. Načeradec 295 n.*
Načerat, stč. jm. os. (= kdo začíná boj; v. nače- a rat); přikloněním ke kmeni -rad mylně Načerad 295 n.*
Načeratice, jm. míst., později změněné v Načerotice, ano i v Našetice 295
nad, spoj. se zájmenem osobním 139; nade mlýnem, nespr. nad mlýnem 80
nadací (nadace), hybridní tvar, vzniklý ze staršího ‚nadání' podle ‚fundací, podací' a podle dvojic jako apelování-apelací, kopulování-kopulací a j.; nelze je zamítat 234 n.*
nadací, příd. jm.; nadací listina 235
nadační 236
nadání = Stiftung, donatio 234 n.* (v. nadací)
nadati někoho něčím (klášter zbožím) 234; nadati komu špatného člověka (arch. u Šmil.) 119
nadběhnouti komu; on si ho nadběhl 16
nadbytek čeho a v čem 25
naděj (u Vrchl.) 306 (v. VII. 246)
naděliti; náděl vás Pán Bůh (provinc. u Maš.) = vám (obyč. bez toho) 21
nadcházeti si koho velikou pozorností (strojené) 280
nádražní 286
nadvýroba 17 (v. I. 279)
náhle 282; mravenci náhle stanuli, spr. pojednou se zastavili 243 (v. V. 39)
nahlížeti nač 45
náhoříklý chléb, jihoč. = nahořklý 138
náhořklý (u Velesl.) 138
náhořký (u Velesl.) 138
náhrdlek (u Dav.) 144
nahý; úd tam nah 145
nach (oblíb. u Vrchl.) 306
nakládati 155
náklonný k zlému (arch. u Maš.) = nakloněný, náchylný 21
nakolik 17
nakonec, spr. na konec 127; 239
nakrásně 17 (v. VI. 140*)
naléhati i nátlak činiti 23
na levo, spr. nalevo 78
nalézati; v továrnách mnoho lidí nalézá obživu; jiný odstín je: obživuje se mnoho lidí 24
nalézti v bitvě smrt 273; nalézti cestu 313
náležeti komu; puška náleží vojínu N. N., lépe je vojína N. N. 276, 16 (v. I. 130)
náležitý 280
naložiti 155
namanouti se 25
namásti se 25
námelné žito (= z kterého se hodně namele) (lid. u Šmil.) 119
namladiti, lid. m. navnaditi 187
namnožiti se, spr. rozmnožiti se, rozmoci se 282
námořní 286
nápadně, nápadný (zdomácnělo) 275 pozn.
napadnouti; napadlo mu, spr. ho 244
napínati 56, 253
napnouti 253
napoly stč. 290
nápor 17; nápor revoluce, spr. tlak, útok 50 (v. IV. 17. 204)
naposled; dnes se vidíme naposled; zeslab.: aby to tak byl naposled on, naposled mi ještě vyhubujete 18
napověda 255 (v. lokál)
napozoru se míti, spr. na pozoru 127
napravo, nespr. napravo 78
napřed a předem 26 (v. I. 248; VIII. 69)
napředdotčený, stč. 253
naprostý = v logice ‚absolutní' a dále: naprostá nevědomost, nemožnost (= čirá, úplná, holá, absolutní) 24
náročný 17
nárožní dům a rohový dům 24; 286
náruč; 2. p. náruče, spr. náruči 241, 78
nasládlý 138
nasládnouti 138
následek 19; následkem čeho 279

následovati; následující, spr. tento 22; z toho následuje, že... = z toho plyne, vyplývá 22 (v. III. 205 n.); noc následuje den, spr. po dni následuje noc 282
následovně 17 (v. VI. 21)
naslouchati čemu 16 (v. VIII. 17)
násobenec, 4. p. násobence 191 (v. I. 127 n.)
nasobitel, 4. p. nasobitele 191
nastavěti mnoho domů; nastavěl jsem se dost 6; nastavěti do cesty samé překážky; nastavěti překážek 8; v Kral. 2
nastaviti 37
nastokrát, lépe nastokrát 240
nastolení; umožní revoluci pokus o nastolení suverenity lidu, spr. pokus nastoliti 46 (v. jmenné vyjadřování)
nastoupiti na cestu (arch. u Maš.) = vydati se, pustiti se na cestu 21
nášeti neexistuje samostatně 155
Našetice v. Načeratice
naštemovati; má naštemováno 27
naštrapicírovati se 223 (v. štrapicírovati se)
natahovati moldánky 27
nátlak činiti i naléhati 23
na tolik; Turgot je na tolik prost apriorně-deduktivních sklonů, spr. do té míry 43
natrpklý 138
natrplý (u Rosy) 138
natrpnouti (u Rosy) 138
nauka; náuk, spr. nauk 148
navázati; navazovati 279
navečer, spr. navečer 239
navlas, spr. navlas 238
navnaditi 187
navoněti se; nespr. navoniti se 246
navštěvovati školy = Schule besuchen 26; Comte navštěvoval nejprve lyceum, spr. studoval na něm, chodil na ně 44; navštěvovati a dělati návštěvy 24 (v. dělati)
nazdar, spr. nazdar 238
nazírati; evropská krise, nazíraná v roztříštěném spektru, spr. pozorovaná, viděná 45
naznačovati 281
naznak se natáhnouti, spr. naznak 78
nazpaměť 293
nazpět posílati a vraceti 273 (v. III. 154)
názvosloví odborné; zásady při tvoření odborného názvosloví 156
nazývati—jmenovati—slouti 19
ne, stč. také né 169
neb, aneb 247
nebo; ať je den nebo noc 274; jest více dobra nebo zla, spr. či 243
nébrž v. nýbrž
necitelný 21
nedba (arch. u Šmil.) 119
neděle 13; neděle zlatá, stříbrná v. zlatý, stříbrný
nedocílitelný; nedocílitelná či zřídka docílitelná jednohlasnost, spr. nedosažitelná nebo dosažitelná 43
nedostatek v čem n. čeho; v nedostatku možnosti navštíviti vás, spr. nemaje možnosti, nemoha vás navštíviti 25
nedvojsmyslný 17 (v. I. 253. 278. 309)
Něhoslav, os. jm., nevhodně zaváděné do kalendáře 66
nechati; nechal budit, nechal prohlásit, nechal rozvést, spr. dal 45; krásné sny si nechte zdát, spr. dejte si 244; osvícenští myslitelé nechali mravní zásady vyrůst z altruismu, spr. vyvozovali je 45; Voltaire nechal každého hráti různou roli na společenské scéně, spr. každému přidělil jinou úlohu 45; nech dřímotu, spr. dřímoty 146; nenechá přece hnízda cizákovi, spr. hnízdo (= své hnízdo) 244; nechte vstoupiti prosebníky (t. j. nebraňte jim), spr.; jiné je: vpusťte je; podobně: honci nechali utéci mnoho zajíců a pustili mnoho zajíců 23
nějakový 195
nějaký, stč. 194 n.
někaký, stč. 194 n.
někdo—kdosi 19
nemálo 18
nemístný i nevhodný 24 (v. VII. 272)
němý; vjel něm v Dvůr 145

nemyslitelný 62
nemyslivý = nemyslící 252
nenáročný; v nenáročném styku s krásou země, spr. skromném, pokorném 43
nenávratně; císařství zaniklo nenávratně, spr. nadobro, navždy 50
neobvyklý 281
neobyčejný 281
neodkladný, spr.; jiné je nutný, pilný 24, 25
neodvratitelný 17 (v. V. 153. 280)
Neosv'tly, stč. jm. míst. = Nusle 127
nepoměrně chudší bude výtěžek druhé části, spr. mnohem chudší 44
nepostižný (u Dav.) 144
nepředložený 17
nepřechodná slovesa v. sloveso
nepřístojný 17 (v. VII. 151)
neprovediteľný 17 (v. I. 265; II. 50. 179. 255)
nerad; snadno se u něho vypouští sloveso 226 (v. rád)
nesložené výrazy u Vrchl., na př. sledni, nítiti m. roznítiti, sláti a j. 306; záliba v nich u Dav., na př. hlédnouti, slechnouti, tknouti a j. 143; nesložená slovesa jako -bíjeti, -kládati, -nášeti, -zývati neexistují samostatně 155
nesporně; nesporně je teror průvodním zjevem každé revoluce, spr. najisto, nade vši pochybnost 43
nestálec = zákazník, který není stálý; zbytečné 251
nestavně jdou (u Dav.) 144
nestavný vrkot 144
nésti vinu, náklad, jméno 16, 170
nestihlý (u Dav.) 144
nestižný 144
Nesvačily, jm. míst. 127
Netušily, jm. míst. 127
neurčitá zájmena 194 n.*
nevhodný i nemístný 24 (v. VII. 272)
nevidný (u Dav.) 144
nevidomý; rozškleben, nevidom, poprášen 145
nezávisle od úkolů, spr. na úkolech 45
nezkojný (čáky nezkojné), u Dav. 144
nezměnný (u Dav.) 143
než 280; byl příliš málo jednostranný, než aby mohl podlehnouti (zu wenig einseitig als daß), spr. příliš málo jednostranný na to, aby 46; prohlásil ji dosti za objasněnou, než aby bylo nutno zabývati se jí, spr. aby 46
-ní, přípona substantivní, hojná v Kral. 304
nic; neříkala ničeho, spr. nic 78; výrazy, jež ničeho nevykládaly, spr. nic 51; ničeho nepozoroval, nemám ničeho, není na světě ničeho, spr. 244
ničema 255 (v. lokál)
niť, spr. nit 238
nítiti (m. roznítiti), u Vrchl. 306
nížepsaný i níže psaný (v listinách) 253
noha; k nohoum, spr. k nohám 246, 247
nominativ mn. podstatných jmen na -ek mívá častěji koncovku -ové (ptáčkové, zajíčkové, chocholoušková) než -i (ptáčci, zajíčci, chocholoušci) 241; nominativ mn. na -é (přátelé) 256
nosáč 174
nosič (v stavitelství); 4. p. nosič 191
Novotný, příjm. 93
nožisko, dial. 153
nožka 147
nuckati se a kuckati (při zdráhání), (lid. u Šmil.) 119
Nusle, jm. míst. z Neosv'tly 127
nutný; slovo nové, ale vžité 250; jiné než ‚nutný' je ‚neodkladný' 24
nůž (= břitva), nespr. 12
nýbrž, stč. nébrž, vzniklo z né + brž 170, 171 (v. brzo)

O

-o, přípona příslovcí 121, 306
o, předl. se zájmenem osobním 139; slon o stříbrných klech a nohách, spr. se stříbrnými kly; bytosti o zářných očích, spr. se zářnýma očima 146

obdržeti a dostati 276
obejmouti; obejmul, spr. objal 247
obelha (u Jungm.) 136
obelhati 274
obelstíti 274
obemknouti 146
obět, obět 148
obhajoba 17, 50 (v. VI. 118)
objeviti (se), objevovati (se) 274
oblaceniti, oblacinĕti; maso oblacenilo, spr. na mase spadlo 285
oblaha = oblažení (u Dav.) 144
obléci, stč. = oblehnouti 161
oblehnouti město (t. j. lehnouti ob město, okolo města) 129
obleviti v náboženství (arch. u Maš.) = poleviti 21
obnášeti, spr. činiti, dělati 22
obor — odbor 19
obounož (v tělocvičné term.), jinde je nespr., na př. obounož se stavěti 144 a pozn.
obouruč (v tělocvičné term.), jinde je nespr., na př. obouruč házel drahokamy 144 a pozn.
obrátiti zřetel 280; obrátiti se 53
obstavěti 6
obstaviti 36, 37
obvěniti (arch. u Šmil.) = dáti věno 119
obživa, obživovati se; jiné je ‚obživu nalézati' a jiné ‚obživovati se' 24
ocítati se 253 (IV. 116; V. 175)
octnouti se; ocitl, spr. octl; octnuly, spr. octly 77
očistec 191
očividně, spr. vůčihledě 127, 250
očividný, slovo nové, podle pol., spr. patrný, zřejmý, zřetelný 127, 250, 17
od-, předpona slovesná, nemívala jeru 165
od, předl. z pův. ot (otevříti, od toho, odehnati a j.) 191; Goliáš padl od ruky Davidovy, nespr. 280; od s osob. zájmenem 140
odbor = obor 19
odborná literatura; o češtině odborné literatury 308 n.
odbourati, na př. ceny 17 (III. 159; IV. 193; VIII. 63)
odbourávání platů 256
odbývati; odvod se odbývá od 8 hodin, spr. odvádí se 273
odehnati 191
odíti, arch. odín 146
odjeti 313
odklad; nechme na odkladích (arch. u Šmil.) 119
odkrýti; dokud se mi neodkrylo (Condorcetovo dílo) jako sociologické vyvrcholení principů osvícenské filosofie, spr. neobjevilo 43
odľah (u Bernoláka), slven. 131
odľaha, slven. = obleva 131
odľahlý, slven. 163
odľahnúť, slven. = č. odlehnouti; má ľa- nepůvodní (m. le-) 131, 165
odléci, stč. = odlehnouti; odléci od města = recedere ab urbe 129
odleh (u Kotta) = odlehnutí, odlehčení 131
odléhati = obyč. odstávati: prkno, dveře odléhají 129
odléhávati (u Rosy) 129
odlehčiti se; odlehčilo se mi na srdci, koř. leh- jako v lehký 131
odlehlý 129
odlehnouti jsou dvě různá slovesa: 1. odlehnouti od koho = hnouti se s místa, kde jsem ležel (jako odsednouti, odstoupiti); to patří k slovesům lehnouti, léhati, líhati, praslov. legnąti a legnąti, 2. odlehnouti ve rčení ‚odlehlo mi na prsou', slven. ‚na srdci, na duši', později ‚odlehlo mi od srdce' a absol. ‚odlehlo mi' = ulehčilo, ulevilo se mi; to patří ke kořeni lg- (na př. v příd. jm. leh-ký), praslov. lgnąti, stč. otlhnúti, otelhnúti a pak podle tvarů jako semknouti — smekl vzniklo také odlehnouti 129 n.*, 161 n.*
odložiti 155
odmyk rtů (u Dav.) 144
odníti, stč. otieti 165
odpadati; odpadá předem možnost, spr. je už předem nemožné 43
odpor; setrvati na odpořích (arch. u Šmil.) 119
odpovídati k čemu a odpovídati nač 19 (v. VI. 156)

odpozorovati komu co 17
odsednouti 129, 131
odsouvání ve rčeních jako (milo)stivá paní, (do)brý večer, (ru)ku líbám a j. 175
odsouvlý (u Dav.) 146
odstavěti 8
odstaviti (hrnce od ohně) 8, 37
odstoupiti 129, 130, 131
odstoupnouti 129
odstraniti = ukliditi něco tajně 278; odstraniti překážku s cesty, spr. odkliditi z cesty 243
odstraňovati; smírně odstraňovali světské spory, spr. vyrovnávali, odklizovali 43
odstupňovati; povinnost presenční je do r. 1926 odstupňována, stupňovitě upravena, stupňuje se, postupně jí přibývá (ubývá) 275
odtucha; vziti odtuchu = oddechnouti si (arch. u Šmil.) 119
odvět, odvěť 148
odvolatelný; každá moc a každý zákon jsou jí (společností) kdykoliv odvolatelné, spr. každou moc může kdykoliv odvolati 46
oficiální, z lat. 252
oficielní, z něm. 252
ohled, slovo lidové: musíš mít na mne ohled, ten člověk nemá žádné ohledy; je za starší ‚ohlédání' (v. toto); ‚bez ohledu nač' a ‚bez ohledu' (na př. jednati), ‚z ohledu na koho', spr. Slovo ohled je nespr., kde neznamená ohlížeti se na něco, dbaní něčeho, nýbrž prostě jen zřetel, hledisko, pohnutku 154; byl v tomto ohledu dokonale důsledný, spr. po té stránce 43
ohlédání = 1. dívání nazpět n. kolem sebe, 2. dbaní, hledění si čeho; bez ohlédání se nač, stč. = bez věnování pozornosti čemu 154
ohlédati se = dívati se okolo sebe, pak dbáti, míti pozor 153
ohlednost měl na koho, mor. 154
ohlédnouti se nač 154
ohledupln ý, z něm. rücksichtsvoll, nespr. 128
ohlížeti se 154
ohluchnouti a státi se hluchým 24 (v. státi se)
ohnisko = bod, kde se stýkají paprsky (slovo knižní) 152
ohniště = místo pro oheň (lid.) 152
ohromný 143
ochroma; rány, ochromy (u Dav.) 144
okamžitě; prohlásil ji (potřebu analysy) okamžitě za dosti objasněnou, aby bylo nutno zabývati se jí, spr. na ten čas, zatím 44
oklamati 274
oko; mn. (vl. duál) oči 123; padnouti do očí 724 (v. padnouti)
okrýti; velebu královny Maje okryl besídkou (u Dav.) 144
okus, vkus (Jungm.) 186
Olešná, jm. míst. 159
Olomúc, jm. míst. z os. jm. Olomút 296
omilostniti 17 (VIII. 221)
omínať, slven. 56
omnibus, z lat. (slovo nové) 122
omrzlý; babička litovala omrzlou dívku, spr. promrzlou, zkřehlou 243
omrznúti, stč. = státi se komu mrzkým, protivným 138
on; o užívání tvaru ‚jich' (2. p. mn.) a ‚jejich' (zájm. přivlast.): ‚stalo se to jejich vinou', ale ‚stalo se to vinou jich samých', stejně jako ‚stalo se to naší, vaší vinou', ale ‚vinou nás, vás samých'; ‚stalo se to vinou bratrovou', ale ‚stalo se to vinou bratra samého, vinou mého bratra, vinou otcova bratra, vinou bratra, který již umřel' a p. 8 n.* (v. VIII. 193 n.). Dále platí tyto zásady: 1. Za genitiv přivlastňovací a genitiv podmětný klade se tvar jejich, nikoli jich: jejich dům (bratří), jejich zákony (Gracchů), jejich pata (hor); jejich dobrota (bratří); jejich let (ptáků), jejich hloubka (řek), jejich opadávání (listů). 2. Za genitiv dějového předmětu může býti jich: léčení jich (nemocí), četba jich (knih), ztráta jich (rodičů) a j. Ale tu se jeví snaha živého jazyka (a podle něho i řeči spisovné) užívati tvaru jejich, když to nevadí srozumitelnosti: Je to snaha zmechanisovati tvary jejich — jich týmž způsobem, jako

se již dříve stalo s tvary jeho — ho, její — jí (můj — mne a t. d.), tak totiž, aby tvar ‚jejich' byl tvarem prostě přívlastkovým, tvar ‚jich' nepřívlastkovým 203 n.* (v. II. 97 n., VIII. 203); o genitivu při výrazech míry n. množství v. genitiv; věrnost j i c h, spr. jejich 42, 121; chce h o (klobouk) chytit, pocítil h o (hlad), postavila h o (hrneček), spr. jej 241, 246; 2. p. žen. jí, nespr. j i, 3. p. žen. jí, nespr. j i 78; z n ě j, spr. z něho, 4. p. stř. je, nespr. h o 42, 78; její v Kral. 304
opatřiti vojsko zbrojí, rukavicemi, spr. 273
opatrovati; tam j i c h opatrovali, spr. je (děti) 78
opět = znovu, po druhé; nespr. vojenská vláda spočívá na teleologickém posvěcení, stejně jako vědecký duch o p ě t je blízký duchu industrielnímu 49
o p o d s t a t n i t i 17 (v. III. 79)
o p o m e n o u t i, spr. opominouti 42
orací, stč., z lat. oratio 234
oráč 123
o r i e n t a l n í, spr. orentální 148
o r i g i n a l, spr. orginál 148
originální, z lat.; originální víno, nápad a pod. 252
originelní, slovo novější, z něm.; má užší význam: originelní nápad, nikoli však originelní víno 252
Orviště, jm. míst. 152
oslepnouti a státi se slepým 24 (v. státi se)
o s l e p n ý blesk (u Dav.) 144
oslizký 138
osliznouti 138
Oslo, jm. míst., 2. p. Osla, 6. p. Oslu; nové jméno města Kristianie 124
o s m i p o u t (u Dav.) 144
o s m i s t e z k a (u Dav.) 144
osoba; p r o s v o u o s o b u bych řekl (ich für meine Person), spr. já bych řekl 46
osobní jména; soupis osobních jmen českých 67; os. jména v kalendářích 65; o nejstarších českých os. jménech 257 n.*
osobní zájmeno; jeho skloňování ve spisovném i v obecném jazyce 139 n. (v. já)
ostaviti 37
o s t ř i h a t i, spr. ostříhati 148
o s t r o v t i p n ý (scharfsinnig) 25
ostrý; o s t r ý smysl, spr. bystrý 25
O š l o, jm. míst., spr. Oslo 124
otáčeti 169
otazník; nespr. ve smyslu ‚otázka': studium Comta rozptýlilo velkou část těchto o t a z n í k ů; abychom mohli zodpověděti tyto o t a z n í k y 50
otec 134 pozn.; m í o t c i, spr. moji otcové 245; svatý o t e c, spr. Otec 238
otevříti 191
otieti, otmu, stč. mění se později v otjieti, otnieti = odníti 165
otléci, stč. = odlehnouti 135, 161
otřásti ř á d, nespr. 146
otrok, pův. snad ‚nemluvně' 157
o u z k o s t l i v ě, spr. úzkostlivě 246
-ov, přípona, jíž se tvořila místní jména od jmen držitelů 127
ovální = vejčitý, z lat. 252
ovce; chodí jako bludná ovce 93
-ové, přípona 1. p. mn. podstatných jmen muž., u jmen na -ek častější než -i (ptáčkové, zajíčkové, chocholouškové) 241; oblíbená přípona 1. mn. v Kral. (hříchové, hnátové) 304
o v l i v n i t i 17 (v. I. 64, III. 244)
o z á ř e n e c (u Dav.) 145

P

Paběnice, jm. míst. z křest. jm. Pabian a to z lat. Fabianus 91
pád mluvnický; v. nominativ, genitiv, dativ, akusativ, lokál, instrumentál; pád předložkový, na př. brátí se o něco, mysliti nač a čistě příslovečný, na př. dostati se do vězení, na školu, od někoho, z domu 12, 13, 26; v p á d u-li mně nezaplatíte, spr. nezaplatíte-li 20
padati; padají mi vlasy 20

padnouti; hlídce padla do očí skupina lidí 274; kabát dobře padne 34
pahoľa, paholčok, slven. 157
paholok, slven. 156
pach (u Dav.) 143
páchati 157
pachole 157
pacholek 156 n.
pacholík 157
pakatel, pakatýlek 167
pal horeček (u Dav.) 143; u Vrchl. 306
pálavské vrchy, spr. Pálavské 238
Palermo, jm. míst. 124
Palmovka, jm. míst. 262
palný; palné slunce 144
pán (= Bůh), spr. Pán 238
panovati; obyčej panuje, spr. 277 (v. V. 217)
pantáta 200
panthr (u Dav.) 145
papouš (u Dav.) 144
paprsek (u Vrchl.) 306
papuch s okružím (u Dav.) 144
pár neděl (u Vrchl.) 306
pastucha 255 (v. lokál)
pastvisko 153
pastviště, stč. = pastviště 150, 151
paškvil, z Pasquil 223
patřičný; patřičné přípravy, spr. náležité 242
patřiti 95
páv; chodí jako páv 93
pavoučí, stč. paúčí 126
pavouk, stč. paúk 126
pavučina, stč. též paučina 126; mít pavučiny v kapse = být bez krejcaru (u Šmil.) 120
pavučník, stč. paučník, novější poučník (jemný závoj) 126
pavuza, stč. pauz 126
páž; v páži, spr. paže, v paži, 147
paždí (vložené d: pod paždí m. pod paží) 254
péci; nemívám zvykem z mouky hned koláče péci (Šmil.) 120
pedagog; lze děliti: pe-da-gog 254
pejsek; 3. p. pejsku, spr. pejskovi 241
peklisko (slovakismus u Kollára) 305
pěkný; počasí je pěkno 121
Peluška, os. jm. nově zaváděné do kalendáře 67
pěna mořská (nerost) 189 n. (v. mořský)
Perluška, os. jm. zdrobnělé, nevhodně zčeštěné z Marketa 66
pěstba máku (u Dav.) 144
Pešť, jm. míst. 238
peštský 238
pětiletý 61
Petřivalský, příjm. (= Petřvaldský) 30
Petrohrad, jm. míst., za ruské Petěrburg n. Pitěr 125
petřvaldský, příd. jm.; z toho příjm. Petřivalský 30
Pěvuška, os. jm. nevhodně dnes zaváděné do některých kalendářů 66
Piacenza, jm. míst. 124
pilný (na př. práce) 25
pisčina, spr. písčina 148
písčitý 148
písmena velká nesprávně psaná: Mistr (na př. o Smetanovi), spr. mistr 239; u jiných apelativ na př.: Sestra, Děcko, Princ, Sad a j. (u Dav.), spr. sestra, děcko, princ, sad 148; ‚Inspektorát stát. menšinových škol v Jihlavě', spr. inspektorát, sr. ministerstvo vnitra, okresní soud, berní úřad 122; podobně: obchodní soud, notářská komora, společenstvo krejčích a j. 255; spr. však na př. Umělecká beseda, Volná myšlenka a t. d., což jsou vlastní jména 122
Píša, příjm.; 2. p. Píše, spr. Píši 92
piškot, z něm. Biskott a to z ital. biscotto = středolat. bis-coctus (panis) =, dvakrát pečený chléb, suchar 223
Pištora, os. jm. 184
píti 92; piju, pijou, spr. piji, pijí 93 n.
pívati, opětov. tvar k slov. píti 92
plac 92; v Kral. 304
plam (u Vrchl.) 306
plnoletý 17
platba, spr. plat, placení 251
platiti krejčímu a krejčího 278 (v. III. 34); její vzpomínka platila muži; hovory o činech toho, kterému platila slavná tryzna, spr. týkala se, vztahovala se, byla věnována 244

plaviti se; klobouk se plaví = vybledá (lid. u Šmil.) 119
plemeno; ‚jaké semeno, také plemeno' (Šmil.) 120
pliznouti; utvořeno z plznouti podle sliznouti 137
plnoletý 17
plný; pln čas 145
plodistvý, stč. 151
Ploukenice, jm. míst. 295 (v. Načeplukovice)
plusquamperfektum (zastaralo) 246
plýtvati něčím 96
plznouti 137
pnouti; šly, oči piaty v zem (Dav.) 144
po; opakuje se: po jedné po prostoře (Vrchl.) 306; s dativem: po žežhulčímu = jako žežulka (arch. u Čel.) 305
pobírati plat, spr. míti, dostávati 157
Pobraslav, os. jm. (u Kosmy) 260
pobrati plat (jako budoucí čas slov. pobírati) 157 (v. pobírati)
početný, arch. = počtem vynikající; St. Simonovy názory, které by bylo lze prohlásiti za jeho výlučné vlastnictví, jsou málo početné, spr. nemnohé (málo početný je contradictio in adjecto) 50
póčina, mor. = pavučina 126
počínati s čím 277 (v. III. 21)
počísti jednání k zbabělosti (arch.) 280
počítati s něčím, spr. kde jde skutečně o kalkulaci, třeba ne právě v matematice: velitel při útoku nepočítal s pomocí dělostřelectva = nebral ji do počtu, zapomněl ji počítati pro žádoucí účin 275
počíti 247
pod, spoj. se zájm. osobním 139; pod tou podmínkou (podle něm.), spr. s tou podmínkou, s tou výminkou 190; pod sto korun to nedám; pod dvě léta to nebude dostavěno = přede dvěma lety 126
podací, muž. r. stč. = patron; podacie, podací, podace, stř. rodu, časem pak žen. = patronát, právo patronátní 235
podání = pův. asi nadání, kostelní jmění, později vlivem slova ‚podací' = patronát, presentační právo 235
podehnúti ruce, stč. = založiti ruce 164 pozn.
podepsati, podepsaný (v listinách) 253
podhýbati ruce = zakládati ruce 164 pozn.
podílník; jiné je akcionář 251
Podiva, os. jm. 259
Podivín, jm. míst. z os. jm. Podiva 259
podivno, přísl. u Šmil. 121
podjaří = doba na přechodu od zimy k jaru 125 n.*
podjařina, mor. = chlapci mladší než 18 let 126
podjarní 125
podjednou; strana pod jednou, spr. podjednou 239
podjesen 125
podlaha, z předl. po- a kmene dlah- (v. dláha, dlážditi). Sluší tedy děliti po- dlaha 254
podlaží = něm. das Parquett. Nevhodné ve význ. ‚patro' 58
podlažiti, dok. sloveso = deskami pokrýti 254
podléci stč. 161
podléhati; závěry Comtovy nepodléhaly by žádným pochybnostem, spr. nebylo by třeba o nich pochybovati, bráti je v pochybnost 44
podletí = jaro, později doba na přechodu od jara k létu 125
podmíniti; zdůrazňování afektů bylo u Rosseaua podmíněno individuelně — psychycky, spr. bylo založeno, mělo základ, příčinu, důvod 43
podmínka; slovo novější, dříve bylo jen výminka; ‚pod tou podmínkou' je podle něm. za starší ‚s tou výminkou, s tou podmínkou' 190
podobojí; nespr. kněží pod obojí 239
podruhé, spr. po druhé 78
podstatná jména slovesná 273; záliba v nich podle něm., čeština si žádá infinit., kde jde o individuální děj, nikoli o abstraktní vyjádření děje,

na př.: k nemožnosti pochopení posledního stupně složitosti biologických jevů, spr. pochopiti poslední stupeň; prvá řada má cílem rozvinutí základní ideje plánu a vytvoření systému obecných idejí, spr. rozvinouti a vytvořiti; a t. d. 46 n.; podstatná jména v. též jednotlivé přípony, na př. -áč, -ček, -ec, -eček, -ečko, -ek a t. d.
podstavěti (na př. podpěrnou zeď) 6
podstaviti 37
podstavovati 6
podvečer = před večerem, brzo zvečera 126
podzim, stč. podzimie 125
podzimek 125
pohlížeti 171
pohov (u Dav.) 143
pohrda (u Vrchl.) 306
pohrobiti (u Vrchl.) 306
pohroužiti, l. pohrouziti 238
pochládeček (v RK.) 305
pojížděti 286
pók, mor. = pavouk 126
pokáleti 1
pokaliti 1
pokoj — klid — mír 19
pokusný; p. hospodářství, p. králík, spr.; pokusná krádež, spr. pokus krádeže, pokus ukrásti něco 190
pole; honiti se v polích za větry (u Šmil.) 120
poletí, stč. o měsících srpnu a září 125
policajt, z něm. Polizei 128
polihovať, slven. 56
polmrtvý (u Dav.) 144
polonismy u Kollára 305; jiné polonismy 17, 21, 27, 127, 250
položiti 155
pominouti důkazů 280
pomníti své přísahy, pomníti na to 280
pomoc; pomocí a s pomocí 277 (v. III. 58); rozdělávali oheň pomocí křesadla, spr. křesadlem; válčení pomocí válečných vozů 244
pondělí; zlaté pondělí, spr. zlatý 241
ponrava, v obec. výslovnosti pondrava 90
popadnouti; popadnul, spr. popadl 78
popírati a zapírati 32
popisník (zbytečné) 251
popohlížeti (u Šmil.) 121
po předku n. předkem = především (arch. u Šmil.) 119
poprvé, spr. po prvé 78
porovnati, porovnávati = smířiti, smiřovati (rozvaděné); novější porovnávati něco s něčím (= srovnávati, vergleichen) se nedoporučuje 59; porovnávati a srovnávati 273
poslati 94
posléze a konečně 254 (v. III. 230 n.)
poslušný; činil je poslušnými vlastním cílům, spr. vlastních cílů sr. jemandem folgen = poslouchati někoho) 45, 46 pozn.
postavěti = staveními pokrýti 6
postaviti 36, 37; v Kral. 2
postaviti se 38
postaviti si dům; dům byl postaven, spr. 7
postihnouti (postíhati), postihovati; mělo vazbu ,p. čeho (později také co) na kom n. na čem' 251; postihnouti smysl rozumem 280
postižný (u Dav.) 144
posvátný; posvátna jsi 145
pošinouti se 275
poškleb (u Dav.) 143
potahovati plat (žertem) 157
potíže dělati a ztěžovati (význ. odstín) 24
potmehúdol, slven. 83
potměchuť 83
Potmělít, příjm. 84
potmělóch, han. 84
potmělót, han. 83
potměľúch, mor., potmelúch, slven. 83
potměľút, potmělít stč. 83
potměšilý 83 (v. IX. 98)
potok; do potoku, spr. potoka 241
potřebovati co, spr. čeho 244; potřebovaný 253
potřetí, spr. po třetí 78
poučník 126 (v. pavučník)
poupátko 147
pout; z poutě, spr. z pouti 78, 245
povahovati 59
považovati si = vážiti si 60

povolení uděliti i povoliti 24
póz, mor. = pavuza 126
pozbýti; pozbyvší 273
pozor dáti a pozor míti 275 pozn. (v. dáti)
pozorlivě — pozorně 246
pozříti; dvě různá slovesa původem i významem: 1. pohleděti, 2. pohltiti; 1. se časuje podle 3. tř., jenže se spis. jazyk vyhýbá tvarům na -ejí (pozřím, oni pozří, pozři, pozřel, pozřev); 2. je příbuzné se slov. žráti; živé tvary jsou: pozříti, pozřel, pozřen, pozři; ostatní tvary jsou mrtvé: původní (podle 1. tř.) požříti, požru, požřeš, požrou, požři, požra, požřel i mladší pozřu, pozřeš, pozřou a pozřím, pozříš, pozří. Tvarům mrtvým je snad lépe se vyhnouti a užíti sloves polknouti nebo pohltiti. Tvary pozru, pozrou nikdy neexistovaly a jsou nespr. 299 n.*
požírati 301
požriet, slven. 300
Požřihuovno, příjm. 300
požříti v. pozříti
Praha, jm. míst. 92
prach; strachy jeho byly prachy (u Šmil.) 120; prachy, vulg. = peníze, snad ze zlodějské hantýrky. Stč. je doložen ‚prach' = drobné peníze. Mn. č. prachy asi podle pomn. peníze 30
prachový = bohatý 30 (v. prach)
prásknouti; prásknul, spr. práskl 77
práv býti komu (arch. u Šmil.) 119
pravda; bojím se oň do pravdy (arch. u Šmil.) 119
pravdivý; pravdiv 145
praviti; vulg. tvary prál, práli 147
Pravomil, os. jm., nevhodně podle Bonifác 66
pravý; činiti komu za pravé (arch. u Šmil.) = býti spravedlivý, neubližovati 119
prázdeň = prázdnota; roztaj v prázdeň svou (u Dav.) 144
prázdno; prázdna duchové (u Dav.) 144
Pražák, jm. obyv. ze staršího Pražěnín, Pražané 180
pražský 92
pre-, slven. předpona, čes. pro- 55
přece = pův. před se, před sebe 141
před, spoj. se zájm. osobním 139; před Slaným 128; jako předpona slovesná má jen význam místní (předejíti, předběhnouti, předložiti), význam časový bývá jen napodobením cizích složenin (předpovídati, předvídati a j.) 157 n.*
předati; pravdy geom., které nám (Euklid) předal, spr. odevzdal, zanechal 43
předběhnouti 157; události předběhly veškeré očekávání, spr. předstihly 281
předběžný (na př. zpráva, rozpočet) = něco zatímního, co je před definitivním, oficiálním, náležitým; předběžné události ukazovaly, že válka je neodvratná, spr. předcházející, předchozí 281
předehřáti 158 (v. III. 158)
předejíti 157
předem a napřed 26 (v. I. 258 a VIII. 69)
předepsati, předpisovati, podle lat. praescribere = ‚napřed, dříve psáti', přenes. podle něm. vorschreiben ‚ukládati, nařizovati' 158
předhoditi 157
předcházeti; reorganisace duchovní má předcházeti reorganisaci světské, spr. reorganisaci světskou 45
Předislav, os. jm. nově do kalendářů zaváděné 67
předjaří, spr. podjaří 126
předjednání (zaniklo) 158
předkem n. po předku = především (arch. u Šmil.) 119
předkoupiti 158 (v. III. 158)
předletí, spr. podletí 126
předložiti 157
předložka; plnější tvary osob. zájmena po předložkách (na mne, pro tebe, bez sebe) 139 n.; předložka se opakuje 306 (v. po); předložku třeba opakovati: stromům obarvil listí na žluto, červeno a bílo, spr. na žluto, na červeno a na bílo 244; ani ve svém myšlení ani činech, spr. ani v činech; s takovým

zápalem, takovou vytrvalostí a takovým sebevědomím, spr. s takovou vytrvalostí a s takovým sebevědomím; a j. 54; vynechání předložky vede k nezřetelnosti: (kardinál) byl vysvěcen biskupem a měl vycházeje z dómu žehnati shromážděným zástupům 95; předložky se zájmenem -č, co, což v. -č; o vokalisaci předložek 128; nesprávná vokalisace předložek 147, 242, 245 a j. (v. jednotlivé předložky)
předložkový pád v. pád
předmluva, podle lat. praefatio 158
přednésti 157
předpis = předloha, vzor ku psaní; nařízení, příkaz. Významu ‚prvé, dřívější napsání' (v obchodní termin.) toto slovo nemá 158
předplatiti, něco. podle vorausbezahlen, pränumerieren 158
předpoklad; za předpokladu rozumnosti obou, spr. předpokládáme-li u obou, že... 46;
předpona; dává slovesům různé zbarvení významové (odjeti, přijeti, přejeti a j.), mění skoro vždycky jejich vid nedokonavý v dokonavý a velmi často jejich charakter nepřechodný v přechodný (jeti — přejeti člověka, lézti — nalézti cestu) 313; předpon slovesných hojně užívá Šmil. 121; o jiných předponách slovesných v. pod jednotlivými hesly (na př. před, roz-, za-); předpony podstatných jmen (na př. pro-, prů-, slven. pre-, prie- a j.) v. pod jednotlivými hesly
předporada 158 (v. IV. 283)
předpovídati, podle lat. praedicere 157
předprodati, předprodej 158
předpustiti 157
předřečník 158 (v. VI. 146)
předsevzíti 141
představiti 37
představiti se 39
představovati; náboženství přirozené představuje v své podstatě uzpůsobení starého důkazu existence boží novým poznatkům, spr. je 43
předstihnouti; události předstihly veškeré očekávání 281
předstoupiti 157
předsudek, něco. podle lat. praejudicium 158
předtím, spr. předtím 239
předvésti 157
předvídati, podle lat. praescire 157
předzimí, spr. podzim 126
přehláska a-ová v češtině 161 a pozn.; přehláska v. Paběnici 91; přehláska v 5. tř. slovesné: stavjáš —stavieš 1
Přech, os. jm. zkrácené z Přemek 67 (v. Přemek)
přechodník nekongruentní 281; poruchy ve vazbách přechodníkových: kuchařka položivši jí (želvě) horké želízko na záda, vystrčí tlamu a ocas, které se rychle utnou 41 n.; zachytnuvše se v myslích, budou hnány dále, spr. zachytnouce se; a j. 53; přechodník přes míru: »liaison funeste«, která zabrzdila jeho spontánní vývoj, nemohouc však jej ani uvést na scestí ani zadržet = která sice zabrzdila jeho vývoj, přece však nemohla...; vědecký duch nesnáší se s duchem vojenským, jsa svou positivností blízký duchu industrielnímu, spr. nýbrž je; a j. 53
přechodné sloveso v. sloveso
přejeti 313
překaziti 1
překážeti 1
překlady do češtiny; strojenost mnohých překladů 149 pozn.
překlamovati, stč. 274
přeletěti; Německo bylo přeletěno (aeroplánem) 313
přelhati i obelhati 274
přelstíti 274
přelščovati, stč. 274
prém 170
Přemek, laskající tvar os. jména Přemysl 67
přemílati, opětovací tvar k slov. přemlíti 92
přemístiti důstojníka k jinému pluku, spr. přeložiti 276
přemlíti 92

přenáhliti se 17
přenésti; nemohl přes srdce přenésti, germ. (nicht übers Herz bringen) 121
přeřadovač, 4. p. přeřadovač 191
pres (v Kral.) 304
přes, spoj.; se zájmenem osobním 139; přes srdce přenésti 121 (v. přenésti)
přesaditi úředníka 17
présens v. přítomný čas
přestati; přestala mu (= volný dativ) zimnice; přestala mě (= předmět k slov.) hlava bolet 26 (v. dativ)
přestavěti 8; z gruntu přestavěná škola 6
přestaviti 37; p. květiny v okně 8
přestavovati 6
přešinouti se 275
přětékati, stč. = nčes. přetýkati 170
preto, slven. = proto 55
přetrhdílo 84
přetýkati 170
převada v. přievada
převaditi = učiniti překážku (u Dobr.) 126
převadný, stč. 297
prevadzať, slven. = dělati obtíže, drahoty (u Sušila) 127
převaz; býti na převaz (jihoč.) = na překážku 287
převazeti, převázeti, jihoč. 287; u Dobr. 126
převazovati (u Dobr.) = činiti překážku 126
převlečník 17
příčestí; příčestí slovesa hnouti 164; příčestí minulé činné sloves jako šlehnouti, chňapnouti, vmetnouti, zasmyknouti s n-ovými tvary (šlehnul a t. d.) místo pravidelného šlehl a t. d. 146; jiné odchylky 77, 78 (v. jednotlivá slovesa); příčestí minulé činné v míst. jménech jako Roztyly, Zalezly .. 127; tvary jako skles', vnik', sviť' šříz', vzkřik', zamk', kříš' a t. d., lépe sklesl, vnikl a t. d. 142 n.; příčestí trpné arch. velíno, sdělíno, vidíno, odín 146; příčestí min. trpné sloves, která se spojí s 2. pádem (nevšímaný, vážený, chráněný, dotčený a j.) 253; příčestí trpné bývá bez pomocného slovesa, když jde o děj minulý: sněmovna rozpuštěna, nové volby vypsány a p., nikoli však, když jde o děj budoucí: splatný, když účet předložen, spr. až (jakmile, hned jak) se předloží n. bude předložen 313 n.; nesprávná vazba participiální: hledaná nová syntesa věr, jednou ustavena, učiní konec krisi; positivní poznatky politické, jednou formulovány, projeví touž autoritativnost (podle něm. einmal konstituiert, formuliert), spr. jakmile bude ustavena, jakmile budou formulovány 46
přídavné jméno přivlastňovací a genitiv přivlastňovací: Snaha jazyka je užívati, kde to jde, přivlastňovacího příd. jména, a kde to nejde, genitivu 270; příd. jm. přivlastňovací a genitiv dějového podmětu nebo předmětu 267 n.* (v. genitiv); přídavná jména utvořená z přechodníku přítomného (bojující, vedoucí) 273; příd. jm. s příponou -ší: provinivší se, došedší, pozbyvší 273; přídavná jm. na -ký: lehký, vlhký, krotký a j. 137; přídavné jméno jmenného tvaru (2. p. kamenna srdce v RK.) 305; příd. jméno v doplňku mívá tvar jmenný přes míru: jste hrd, počasí je pěkno (u Šmil.) 121; 145 (v. jednotlivá příd. jména jako vzdorný, blahý, chtivý, uctivý, vznešený, soucitný, svatý, přímý, snadný, schůdný, hluchý, němý, bezcitný a j.); přídavná jména s příponou -ální, -elní 252; -atý 151; -istvý, -istý, -itý 151; -ský 92
prie-, slven. předpona = čes. prů- (prievan — průvan) 55
přievada, stč. = překážka 126
prievan, slven. 55
přijati, dial. = spis. přijmouti 307
přijeti 313
příjmení; z nespisovných tvarů vzniklá příjmení jako (Brikcí) z Licka, Roznětínský, Baborovský a j. 29 n. (v. jednotl. slova)
přijmouti 307

příklad; ku příkladu a na příklad 16 v. II. 304)
příklon; v příklonu k anglické morálce sympatie — nechali tytéž zásady vyrůst z altruismu, spr. přiklonivše se, kloníce se 46
příklonné a přízvučné tvary osob. zájmena (mě — mne, tě — tebe) 140
priľahlý, slven. 163
přilba, spr. přílba 238
přiléhati = léhati k někomu n. býti přilehlý, přiléhavý 129
přilehlý 129
příležitost; mluvil jsem o tom u příležitosti Comtova poměru k náboženství, spr. při Comtově poměru, při výkladu o něm 44
příliš; byl příliš málo jednostranný, než aby mohl podlehnouti, spr. aby 46 (v. než)
přimámiti = přinutiti (u Šmil.) 119
přimknouti 146
přímočarý; přímočaré jednání = obyč. bezohledné; jiné je upřímný 281
přímus, polonismus u Kollára 305
přímý; přím 145
případ; v případě porušení ústavních zákonů, spr. kdyby byly porušeny 46
případně, případný 279
připodobnění (Paběnice—Baběnice) 91; (Amstelodam — Amsterodam) 22
přípony v. pod jednotlivými hesly, na př. -áč, -aje-, -ané a t. d.
přirodilý; přirodilá dobrota (arch. u Šmil). = vrozená 119
přísahání, spr. přisahání 238
přisám Bůh, spr. přisámbohu 239
příslovce na -o: husto, podivno, různo (u Šmil.), spr. hustě, podivně, různě 121; krátko (u Vrchl.) 306
příslovečné pády v. pád
přistáti (o lodi), spr. přistati 238
přistavěti (na př. nové domy, k domu nějaký přístavek) 6, 8
přistavovati 6
přisvojovací zájmeno v. přivlastňovací
přitéci 169
přítel 256
příti, pru, stč. přieti = podpírati 300
příti, přím, stč. přieti = popírati 300
přítomný čas dokonavých sloves vyjadřuje: 1. futurum (zajistí, obrátí se, nezbude mu a j.), 2. t. zv. présens historické 53; přítomný čas slovesa dokonavého nabývá významu nedokonavého (kabát dobře padne) 34; tvary přít. času piji — pijí, ale pošlu — pošlou 93 n.
přítomný návrh (= ten, o němž je řeč), spr. tento 44; (spis) svým východiskem činí tesi, že přítomný sociální stav je charakterisován ... spr. tehdejší, současný 44
přivésti to vysoko 16
přívlastek nesprávně připojený (zlevňovací akce zemčat, sr. něm. Dörrobsthändler) 270 n.
přívlastkové výrazy jmenné; na př. ‚X. píše knihu věnovanou sociální otázce', ale nespr. ‚X. píše knihu, vydanou později v Unii', spr. knihu, která vyjde; vše mělo svého boha, z bázně či naděje vbrzku uctívaného kultem, spr. který měl býti vbrzku, který pak byl brzo uctíván; Napoleon neučinil Francii středem světa s papežem do Paříže přesídlivším, spr. s papežem, který se měl přesídliti, který by se byl přesídlil 47; omamné vzpomínky na dny Francie z nejkrásnějších, spr. na dny, jež Fr. počítá k svým nejkrásnějším; bude až považlivě blízko Josefu de Maistre, autoru ze svých nejoblíbenějších, spr. který byl jedním z jeho nejoblíbenějších autorů 47
přivlastňovací zájmeno zesiluje emfatické ten, ta, to v hovorové češtině 41 (v. ten); přivl. zájmeno a přivlastňovací genitiv 203 n.* (v. on); přivlastňovací příd. jméno v. přídavné jméno
přízvisko (knižní slovo) 152
přízvučné veršování 175 n.*
přízvučné a příklonné tvary osobního zájmena (mne — mě, tebe — tě) 140
přízvuk český 175 n.*
pro-, předpona, slven. pre-: proto — preto 55

pro, spoj.; se zájmenem osobním 139; ve spojení proč, pro co, pro což v. -č; pro svůj díl nemám nic proti tomu, spr. co na mně jest 20; pro svou osobu bych řekl (ich für meine Person), spr. já bych řekl 46
proč, táz. částice = předl. pro + 4. p. tázacího zájmena -č 312 n. (v. též -č) proč pak, spr. pročpak 78
prôčelie, slven. bohemismus 55
prodávati něco na váhu, na kusy, na úvěr, na splátky; prodávati ve velkém i v malém je podle něm., ale ztěžka se ujme výraz češtější (z brusů) ‚na hrubo a na drobno'; lid říká ‚na velko' a ‚na drobno' 250
prodělati 45; na něčem 96
prohlubeň = místo prohloubené, hlubší o něco než ostatní niveau; St. S. prožil všechny prohlubně mikrokosmu, spr. hlubiny, hloubky 50
prochvíti 145
prolánky, proránky, slven. bohemismus, stč. prorámnič n. prorámič, brachiale, fasciolla 55
proletěti; trať byla proletěna (aeroplánem) 313
prolomiti; led byl prolomen, germ. 121 (v. led)
promovati, spr. promovovati 95
promovovati, z lat. promovere 95
proplacení (směnky) 251
prôpoveď, slven. bohemismus 55
prorámič, prorámnič, proránky v. prolánky
prorocký, prorok, prorokovať, slven. bohemismus 55
prosba, prosebně, prosebník, prosebný 191
prositi ohně, spr. za oheň 243
prosodické nauky 180
prospech, slven. bohemismus 55
Prospěch, os. jm. nově do kalendáře zaváděné 67
prospešný, slven. bohemismus 55
prospievať, slven. bohemismus 55
prostavěti peníze 6
prostírati 169
prostnost, arch. 75
prostný; je druhotvar, vzniklý vlivem příd. jména prostý ze sprostný a mělo význam hodnotící příznivě nebo nepříznivě; dnes je to archaismus s význ. ‚prostosrdečný, upřímný, nevzdělaný, naivní' 75*; cvičení prostná (v tělocvič. term.), nově zavedeno za starší ‚cvičení prostá', na rozdíl od cvičení na nářadí 76
prostocvik, v tělocv. term. 76
prostomilý 305
prostopášný 187
prostred, prostrední, slven. bohemismy 55
prostřednictví 279
prostriedok, prostriedkovať, slven. bohemismy 55
prostý = pův. přímo kupředu n. vzhůru směřující. Z toho se vyvíjí kladný význam ‚volný, svobodný' a z významu ‚přímý' negativní význam ‚bez něčeho, něco nemající, něčeho zbavený' 73 n.*; podle příd. jména sprostný nabývá příd. jm. prostý i odstínu hodnotícího (prostá řeč = upřímná, prostý člověk = neurozený). V nč. ztratilo příd. jm. ‚prostý' význam ‚přímý' a ‚svobodný' 75 n.; cvičení prostá (v tělocv. term.), nyní nahrazeno příd. jménem ‚prostný' 76
proti-; složeniny s proti- nejsou všecky nečeské 276
protičelí 276
protimyslný 276
protipapežský 276
protivládní 276
protinožci 276
proto 55
provésti; jen když svou králku provede = svou, svůj úmysl (Šmil.) 120
provincialismy; tvarové 92; lexikální 50 a j. u Maš. 21
proviniti se; proviniviší se 273
Provoda = provodní neděle; Hody, hody do provody, spr. Provody 239
provoz 17 (v. VI. 20)
prozreteľnosť, prozreteľný, slven. bohemismus 55
prstének 170
prstík 147
prů-, čes. předpona zdloužená z pro-, slven. prie-: průvan — prievan 55
průsvitavý, průsvitný 246

průvan 55
prv (u Dav.) 143
pryč 249 (v. III. 154)
prým 171
psací 235
psaníčko 172
psisko, mor. 149
psiště, dial. 153, 149
pstruh 256 (v. shoda mluvnická)
Ptaček, os. jm., nespr. Ptacsko 68
ptáček; 1. pl. ptáčkové, méně často ptáčci 241
Ptení, jm. míst. 310
Ptenín, jm. míst. 310
Ptice, jm. míst., snad z kmene p't — jako je v slově pták a míst. jménech Ptenín, Ptení, Ptýně 310
Ptýně, jm. míst. 310
puč 173
púčina, mor. = pavučina 126
pudivítr 120
púk, mor. = pavouk 126
půlláník 30
puntovati se, v Kral. 304
pupík 173
pupkáč 174
purismus brusů 23
pustiti 23 (v. také nechati)
puténka, val. = putna na vodu 30
putna 30
putynka, spr. putýnka 238
putyra, val. (rumun. původu?) 30
putyrka, putýrka, val. 30
půvabný; z těl každé půvabno 145
púz, mor. = pavuza 126
pýřný; z pýřných kštic (u Dav.) 144
pyšný — hrdý 19; pyšný nač 23

R

r; obměna l—r ve jméně míst. Amstelodam—Amsterodam 222
rab', slovan. 157
Rábí, jm. míst., spr. Rabí 238
Račanský, příjm., z přík. jm. hradčanský 30
rád; snadno se vypouští u něho sloveso, na př. on rád víno, kartičky, do školy a j. 226
řada; vyskytli se v našich řadách zrádci 274; je řada na tobě, abys šel (jiné je: je na tobě = je tvá povinnost) 281 (244, 245); se všemi cítícími bytostmi, tedy s člověkem v řadě prvé, spr. především, na prvním místě 44
radhošťský, spr. radhoštský 238
Radigast, Redigast, poněmčený tvar slovan. jména Radigost, Radihost. Žije v míst. jm.: Radhošť, Radihošť, Radhoštice, Radostovice, Radostice, Radostín, Radostov, jež vznikla spíše od os. jm. Radihost, Radhost než ze jména boha Radigosta 31
Rádpil, příjm. 84
Rahul, os. jm.; 3. p. Rahulu, spr. Rahulovi 145
rajhrad 144
rajhrádek 144
rajt 128
rak 256 (v. shoda mluvnická)
rat = válka, bitva (srbsky a rusky); ve jm. os. (Ratimír, Ratibor, Ratislav, Ratiš, Ratíšek, Načerat) a míst. (Ratibořice, Ratmírov) 295
Rataje, jm. míst.; 2. mn. do Rataj 312
rathauz, v Kral. 304
Ratibor, os. jm. 295
Ratibořice, jm. míst. 90, 295
Ratimír, os. jm. 295
Ratislav, Ratiš, Ratíšek, os. jména 295
Ratmírov, jm. míst. 295
ráz (u Vrchl.) 306; v ráz a vráz 148
rázný 278
reální, z lat.: reální škola, reální exekuce 252
řecký 92
řeč 169
redaktor, z lat. red- a kmene ag-, dělí se red- aktor i re- daktor 254
Redigast v. Radigast
reelní, z něm., novějšího původu; má užší význam: reelní obchod = poctivý (ne však na př. reelní exekuce) 252
reiffeisenka = kampelička 60
rejd; šmejdy a rejdy (u Šmil.) 121
republika československá 255; dělí se: re-pu-blika 254

reservoir = nádržka, obyč. na vodu; finanční r e s e r v o i r, spr. reservy 158
réví plané 144
Řezno, jm. míst. za něm. Regensburg 125
riadiť, slven. 56
říci 169, 170, 307; to je co říci! spr. 256; ř í c', spr. říci 143; ř í c t, spr. říci 246
říčka 147
rídiť, slven. 56
řidnouti, stč. řědnúti 137
řiedký, stč. 137
riekať, slven. 56
Riga, jm. míst. 92
ríkať, slven. 56
říkati, stč. řiekati 169
Řím, jm. míst. 125
řinouti 146
řízný 278
rižský, k podst. jm. Riga 92
rob', slovan. 157
robě 157
robievať, slven. 56
rod přirozený a gramatický 123; změna rodu střed. v ženský v duálu oči, uši 123
rodiče = 1. p. mn. ze staršího -é (jako přátelé, manželé, králové), sr. slven. rodičia (priatelia, královia); tedy: rodiče umřeli, drazí rodiče 256
rodokmen 58
roh — kout 19
rohový dům i nárožní dům 24
rok 169; sedm r o k ů, spr. let 78; 243
role; hrál v té věci špinavou roli, rakouská diplomacie hrála směšnou roli, spr.; avšak nespr. o věcech: peníze v tom hrály důležitou r o l i, spr. úlohu 278; Voltaire n e c h a l každého h r á t i různou r o l i na společenské scéně, l. každému přidělil jinou úlohu 45
r o p u š s k y lézti (nezvyklé) 149
Rosalie, jm. míst. 67
rota, v Kral. 304
r o t m i s t r (u Dav.) 145
roz-, předpona; v obec. mluvě často bez vsuvného e: rozstavěti, rozstaviti, rozstavovati 8 pozn.
rozbřesk (u Dav.) 143
rozdírati 169
rozdružení (u Šafař. = Specifikation), lépe ponechati ‚specifikace' 251
rozestavěti 8
rozestaviti (nábytek po pokoji) 8
rozestaviti; r o z e s t a v e n ý dům, spr. rozestavěný 7
rozestavovati, opětovací slov. k rozestaviti 8
rozhledati se; (nenajdu,) a kdybych se rozhledal (u Šmil.) 121; lid. na Pardubicku 314
rozhodně; kořist, kterou r o z h o d n ě nebyl onen zajíček, spr. jistě, najisto 245
r o z h o d u j í c n ý 255
rozchvíti; slunko tmy r o z c h v í v zlato, spr rozechvěje 145
rozjídati se; vředy se rozjídají (u Šmil.) 120
Roznětínský, příjm. (= vl. z Hroznětína) 29
rozpadávati se; proces r o z p a d á v a j í c í s e ve tři údobí, spr. dělící se 44
rozpliznouti se = rozplynouti se v slizkou hmotu 137 (v. pliznouti)
rozpomenouti se j e h o p o s t u l á t u, spr. na jeho postulát, vzpomenouti ho 50
r o z s é v a č, spr. rozsevač 238
rozstavěti (dům a nedostavěti) 6; 8 pozn.
rozstaviti, rozstavovati, v ob. mluvě často bez vsuvného e 8 pozn.; 37
roztáhnouti; vlny se r o z t á h n u l y, spr. roztáhly 245
roztopáčný, lid. m. prostopášný 187
Roztyly, jm. míst. 127
rozvířiti se (spor); válka se r o z v í ř í, spr. rozzuří 281
rozvláti; motýlci rozvláli l e t e k z e l e ň (u Dav.) 146
rozžírati se (o vředech) 120
ruče 306
ruina 306
ruka; ruka není v rukávě (pořek. u Šmil.) 120; pod rukou něco prodati = tajně 273
rukáv 120 (v. ruka)
runa, slovo germ. 181
r u s a l k a, spr. rusálka 238

rusismy; (vesna) 125; (vkus) 186; (mládec a j.) 305
různo (u Šmil.) 121
Růžena, os. jm. 67
řváti divé hromobití (u Dav.) 146
rýč 192, 191
rýma 171
ryňk, v Kral. 304
rzáti; rzáli, spr. rzali 238

S

s'; mohls se, spr. mohl ses 77
s, předl.; ve výslovnosti obecné 191; s 2. p.: týrání se strany úřadů 16 (v. VI. 190); odstraniti překážku s cesty, spr. odkliditi z cesty 243; se 4. p.: hlídka nebyla s úkol jí uložený (strojené) 280; jsem s to v. býti; se 7. p.: to není s pravdou (arch. u Šmil.)) 119; řekové s výjimkou Lakedaimonie nedovedli se sjednotit, spr. kromě L., vyjma ji 43; začal s nimi (zjevy astronomickými) proto, že jsou nejjednodušší, spr. jimi 45; s Bohem a sbohem 240; mávati s rukou 281
Sadílek, jm. os. 184
sadnúť, slven. 163 pozn.
sajrajt, z něm. Sauerei, Säuerei = svinstvo; -t podle slov jako rajt 128
Sákjové, Sákyové, Sákyjové, Sákyjští (u Dav.) 148
sám; sám chtě, sám svůj, sám desát, sám druh 202 n.*; St. Simon je sám plán a slib (moravismus), spr. samý plán 50; na sebe sama, spr. samého 42
samo - v četných složeninách 202 n.* (v. jednotl. slova)
samobydlný 202
samočinný 202
samočistý 202
samodesátý 202
samodruhý 202
Samohrd, příjm. 203
samohrdost (u Šmil.) 120
samochtě 202
samolíbezný 202
samolibný 202
samolibý 202
samorostlý 202
samosvoj, slven. = samostatný 202
samosvojnost (u Komen.) 202
samovládný 202
samovolný 202
samožitný 202
sandal, šandalný, spr. sandál, sandálný 148
sb, sd v slovech jako zboží, prosba, zde 190 n.
sbohem, spr. s Bohem 240
sděliti, příč. arch. sdělíno 146
sděliti se; vojska se vespolek sdělila o kořist (strojené) 280; račte se se mnou sděliti (arch. u Maš.) = račte mi oznámiti 20
sdíleti se s kým o něco (zastaralé) = děliti se s kým; postuláty, které sdílí osvícenství s ním, spr. které má s ním společné 50
se; 2. p. sebe (přízvučně) = se (nepřízvučně), 4. p. sebe — se; po předložkách: 2. a 4. p. jen sebe 139 n.*; ve výrazech: vzíti (bráti) na se, předsevzíti 141; udělal se pro sebe 16; nesprávné postavení příklonného se: u dvora dostal se za kočího, spr. se dostal 282; myška vypláchla si dásně, zatím podařilo se mi, když sláma se položí, náhle podívá se, aby vítr se nemohl opírati, spr. si vypláchla, se mi podařilo, se sláma položí, se podívá, aby se 245, 284, 121
sebevôľa, sebevoľa, sebevoľný, slven. 201
sedán, slven. 284
sedánek = sedátko z drnu 284
sedavá luna (nezvyklé) 149
Sedlisko, jm. míst. 152
sednouti, stč. sědnúti 163 pozn.; sedl mu na vějičku 19; kolik ti sedlo (při házení kostkou) (u Šmil.) 119
sekáč 192
seknice 187
selza, slovakismus u Kollára 305
sem tam, sem a tam 247
sémě, stč. siemě 170

semeno; „jaké semeno, také plemeno“ (u Šmil.) 120
semknouti a smeknouti je pův. jediné slov. semknúti (smekl, semkla a t. d.) s dvojím významem 165; záliba v něm u Dav. 146
semlíti 92
sen; ve snu — ve snách 19
seskati, stč. = zkroutiti 112
sestaviti 37
sestřihati, spr. sestříhati 148
sešlý; sešlá hůl (u Dav.) 144
Setěch, os. jm. 66
setrvati na odpořích (arch. u Šmil.) 119
sféra, sférický, sféroid a t. d., novější slovo vůbec evropské, z lat. sphaera, řec. sfaira 62 (v. spéra)
shoda mluvnická; Jiráskovi Psohlavci vyšli (nikoli vyšly) 251 (v. III. 10; IV. 122); „bujné koně běžely“ anebo podle praxe školní také „bujní koně běželi“ 122 n. (v. III. 5 n.); shoda mluvn. u slov koně, volečky, pstruhy, raky 256; shoda s podmětem číselným: pět vojáků padlo, pět set vojáků padlo (nikoli padli) 124
shovný (u Dav.) 144
shroutiti, spr. zhroutiti 238, 77
scházeti; co ti schází; neschází nic 16 (v. II. 196)
schnouti 164
Schöps, něm. název piva určitého druhu 90
schůdný; schůdna 145
schvíti 145
schystati, spr. zchystati 77
siesti (sadu — sědeš), stč. 162 pozn.
Sigmund, os. jm. 184
sílati (u Dav.) 143
silně zapískati, tleskati = velkou silou; silně zardělý, poškozený, opotřebovaný, silně pochybovati = mnoho, velmi značně; stč. silně = „s velikou silou“, t. j. s velikým zástupem, množstvím, tak ještě arch. u Palackého; odtud i význam „ve velikém množství, hojně“, na př. pošetilost silně se vyskytuje 60
silnoproudý (vedení elektrické) 61
sito, spr. síto 148
Skála, jm. míst. 257
skalisko 152
skaná nit, od slov. skáti = kroutiti, točiti (sr. soukati, sukno) 110 n.*; známo na Chotěbořsku 314
Skarbek, os. jm. z polsk. Zkarbimir 71 (v. Skrbimir)
skáti (u Kotta) = zwirnen 112
skizza, 2. p. skizzy 92
skles; zrod, vzrůst, skles (u Dav.) 143
sklesnouti; skles', l. sklesl 142
sklíčenec (u Dav.) 145
skloňování jmen životných a věcných 191 n.
-sko, přípona jmenná ve vých. nářečích a v slven. (babsko) 152
skoro, lašsky = brzo 141; skoro-li, lašsky = brzo-li, kdy 141
Skrbek, os. jm. z polsk. Skarbek, Zkarbimir 71
Skrbimir, os. jm. (u Palackého) = pol. Zkarbimir a překlad germ. Andank 71
skřipec 172
skromný 19
skrovný 19
skryt; v lesních skrytech (u Dav.) 144
skrz, spoj.; se zájm. osobním 139
skupina 292 pozn.
skvost 148
skvrnný had (u Dav.) 144
-ský, přípona příd. jmen: řečský, vlašský, pražský 92
skytnouti (u Dav.) 146
skývka, spr. skyvka 238
slaboproudý (vedení elektrické) 61
sladký, z kořene sold + přípony k 132
sládnouti 137
Slánský, jm. obyv. 128
Slaný, jm. míst. muž. r. (t. j. slaný pramen), 2. p. Slaného, 3. p. Slanému 128
slastný; vzlet slasten 145
slať třtinná (u Dav.) 144
sláti (básn.) 155, 306
slavíček 147
sľaviť, slven. = sleviti 166
slavomam = člověk trpící slavomamem, nespr. 10
slávozářný (u Vrchl.) 306

sled hadích úst (u Dav.) 143; zbývalo pouze zapnouti ji (genesi věd) do sledu historického dění, spr. do řetězu, řady, postupu 44
sledně 143
slední 143, 17, 306 (v. V. 208, 210)
sledovati; obecenstvo sleduje jeho něžnost, spr. pozoruje 245
slechnouti (u Dav.) 143
slejšek v. slíž
slepý; státi se slepým a oslepnouti 24 (v. státi se)
sleviti 166
slibovati za koho (v práv. list. stč. = zaručovati se), slibovati za škody; je patrně zkráceno ze ‚slibovati státi (býti) za někoho, za něco' 233
slitovati se; slitovalo se mu jich (arch. u Maš.) = zželelo se mu jich, slitoval se nad nimi 21
sliznouti 137
slíž, slížek = 1. ryba mřenka, 2. (obyč.) rozličné měkké pokrmy z těsta nebo brambor. Příbuzné se slovem ‚slizký'. Dial. šlíž, šlížek, slejšek, šlejšek 31
sloh u májistů 305; sloh bizarní, na př. ‚naprosto jedovatý, kováři laikovi zdající se podobati, je křišť' 236; milost pro komunisty svedené studenty, spr. pro studenty od komunistů svedené 158
slouchati (básn.) 143, 155
slouti — nazývati — jmenovati 19
sloužiti k čemu 279
Slovák, jm. nár., asi vulg. obměna staršího Slověnín, mn. č. Slověné = Slované) 180
slovakismy u Kollára 305; tohoročný 128
slovečko 172
Slověnín, jm. nár., mn. č. Slověné 180
slovenština; bohemismy v slovenštině 55
slovesné vyjadřování; nechuť k němu u někt. spisovatelů a záliba ve vyjadřování jmenném podle něm. 46 n. (v. jmenné vyjadřování)
slovesné podstatné jméno v. podstatné jméno
sloveso; slovesa pomocná 226; slovesa pohybu snadno zanikají u sloves pomocných (musím domů, nesmím domů a t. d.) 226; slovesa 2. tř. 162, 164; slovesa 4. a 5. tř. (staviti — stavěti) 1; nejednodobý nebo opakovací tvar u záporného slovesa 38 a pozn.; slovesa dokonavá a nedokonavá 33; présentní tvar slov. dokonavého nabývá významu nedokonavého (kobát dobře padne; dovésti) 34 (v. III. 16; IV. 234; V. 310); opakovací tvar slovesný na -vati 2, 92; skládání sloves s předponami 313 (v. předpona); slovesa kusá jako býti — jsem — budu — byl, beru — vezmu 302; sloveso se snadno vypouští u výrazů jako rád, nerad 226 (v. rád)
slovník historický; jeho cena 14, 15
slovo dáti = závazně slíbiti, spr. 249
slovosled; nesprávné postavení zájmena se a pomocného slovesa 245, 282, 284
složené výrazy; složeniny s proti- 276; s potmě- 84; se sobě- a samo- 200 n.*; záliba v složených výrazech u Šmil. 120; v. také nesložené výrazy
složiti 155; složiti někoho s úřadu (arch. u Maš.) = sesaditi s úřadu, zbaviti úřadu 21
sluha; 2. p. sluh, l. sluhů 145; 255 (v. lokál)
slunečko, sluníčko 168, 172; nespr. slunéčko 78
smáhlý; smáhlá pleť, šíj (u Dav.) 143
smavý; slunce smavo 145
Směch, os. jm. nově zaváděné do kalendáře 67
smeknouti a semknouti 165 (v. semknouti)
směrodajný 61
směrodatný 17, 61; zde jest směrodatná úvaha, spr. určuje směr, rozhoduje 43
smeť (u Vrchl.) 306
smetana; to je smetana do mé kávy (u Šmil.) 120
směti; snadno u něho zaniká infinitiv, na př. nesmím domů 226
smích; někdo si z nich smíchy střápal (arch. u Šmil.) 119
smrděnka 312

smrt; vypověděl tedy svobodě ‚na život a na smrt' (auf Leben und Tod), germ. 121
smrtelný člověk (u Šmil.) = umírající 119
smyčec 192
smysl; ve smyslu zákona, spr. 274
snadný; s n a d n a 145
snaha, snažiti (se) 254
snésti; s n e š e n a, spr. snesena 78
sníti; snilo se mi, že (provinc. u Maš.) = zdálo se mi 21
snívať, slven. 56
sobě- (v četných složeninách) 200 n.* (v. jednotl. hesla)
soběbylý = domýšlivý 201
soběhrabný (u Čelak.) = zištný 202
Soběhrd, příjm. 84, 203
soběhrd, soběhrdý, stč. 201
Soběchleby, jm. míst. 257
sobělibý, spr. 202 n.
sobězištný 201
soběmyslný = domýšlivý 201
soběstačný, nové slovo 201
soběvládný 201
soběvolnice, soběvolnost. soběvolenstvie, stč. 201
soběvolný, stč., sebevoľný, slven. = svobodný, svévolný 201
sobězištný 201
Sobotiště, jm. míst. 152
s o t v a ž e, spr. sotvaže 77
soucitný; s o u c i t e n 145
současně a zároveň 19; těmito poznámkami by s o u č a s n ě byla dána odpověď na otázku, je-li St. Simon socialistou, spr. zároveň 49
současník a vrstevník 17
souditi koho, o kom n. o čem, podle čeho, z čeho o čem, z čeho nač 16
souhrnek; do souhrnku vzato (arch. u Šmil.) 119
soujmenný 105
soukati 112, 114
souseda (arch. u Šmil.) 119
spánembohem; s p á n e m b o h e m, ty náš mučedníku, spr. s Pánembohem 240
spaniloduchý (u Šmil.) 120
s p a v ý vítr (u Dav.) 144
speciální, z lat. 252
s p e c i e l n í, z něm. 252
spéra, stč. (ve středověku o desíti kruhových vrstvách, »nebích«, nad zemí), z něm. spêra, spêre a to z lat. sphaera (řec. sfaira = míč, koule). Novější je sféra 62 (v. sféra)
spirála, spirální a t. d., z lat. spirâlis (k podst. jm. spîra, z řec. speira = něco stočeného) 63
s p i s o v a t í l e k, spr. spisovatýlek 167
spisovný jazyk současný 303 n.*
s p l a v n ě n í, spr. zplavnění 238
s p n o u t i (u Dav.) 146
spočívati; jejich dokonalost s p o č í v á ve specialisaci, spr. záleží 44
s p o d; pekel s p o d (u Dav.) 143
spodoba ve skupinách sb, sd, tb, td, čb 190 n.
s p o j (u Dav.) 143
s p o j n ý kámen 144
spokojiti se s p o u h o u v ě t š i n o u, spr. pouhou většinou 51
společný 291
spolek 291
spolem (u Dav.) 143
spolehať, slven. 56
s p o l n ý (u Dav.) 143
spolu = předl. s s 2. p. jedn. polu (od poľ = polovice) a naznačuje, že dva živí tvorové nebo neživé předměty se o něco dělí. Nespr. na účtech místo ‚dohromady' (i na Slovensku, asi vlivem českým) 289 n.*
s p o l u f i n a n c o v a t i; chce spolufinancovati stavbu průplavu, spr. chce se jí finačně účastniti 43
s p o l u ú č i n k o v a t i 12
spomienka, slven. 56
spomínať, slven. 56
spořil 127
Spořilov, jm. nové osady stavěné vinohradskou spořitelnou; vhodnější název by byl Spořily (sr. Netušily, Nesvačily, Roztyly a j.) 127
spořiti 44
sporý = vydatný; nespr. ve významu opačném: s p o r é zprávy, spr. nemnohé, chudé 44
s p r o s t i t i, spr. zprostiti 78, 148
sprostně, stč. = bez ozdob, nehledaně 74

sprostný (asi z přísloví. výrazu: z— prosta = krátce, rovnou); má proti příd. jménu ‚prostý' odstín hodnotící (řeč sprostná = neumělkovaná, upřímná; řeč prostá = krátká, přímá, jasná) a zejména také pejorativní (= neumělý, hloupý) 74 n.*
sprostý; objevuje se místo tvaru ‚sprostný' působením tvaru ‚prostý' (sprostý člověk = obyčejný, upřímný, nevzdělaný i hrubý). Ustupuje časem tvaru ‚prostý' a drží se dnes jen v pejorativním významu (= hrubý, neomalený). V obec. jazyce se však drží ‚sprostý' ve všech odstínech, které zdědilo po stč. ‚sprostný' 75*; nespr. s p r o s t 145
spustiti; hnedle spustí, spustí dudy 27
Spytihněv, os. jm. 258
srdce; bylo mu úzko kolem srdce 16; ústa i srdce nemá daleko od sebe = co na srdci, to na jazyku (u Šmil.) 120; n e m o h l p ř e s s r d c e p ř e n é s t i, germ. 121
srdečko 172; nespr. s r d é č k o 78
sříti se, spr. zříti se 255
sříznouti; s ř í z', l. zřízl 142
srovnati, srovnávati; 1. (hmotně) s. cestu; 2. (přenes.) ‚mířiti' rozvaděné (soudce je srovnal, porovnal); 3. (komparativně) srovnávati něco s něčím, na př. opis s předlohou, něm. vergleichen 59
s r s t n ý z v ě r (u Dav.) 144
sršeti z á ř ž i t í (u Dav.) 146
ssáti 112
ssouti 143
stačiti; nestačí mi č a s u, spr. čas 282; klofe, s e č jí síly stačí, spr. co jí stačí, seč je 244
s t á d o ptáků (nezvyklé) 306
stahování dvou slabik v jedinou; mé dobré z moje dobroje 170; -aje- v -á- v 5. tř. slov. 1
Stajiště, stmor. jm. míst. = dnes Stejšť 152
s t á l e c = stálý zákazník; zbytečné 251
Stambul, jm. míst., čes. Cařihrad 125
stan (u Dav.) 143
stanouti, stanul 26
stanovení; s t a n o v e n í tohoto cíle činnosti je tudíž podmínkou soc. řádu, spr. stanoviti tento cíl 46 (v. jmenné vyjadřování)
stanovisko, slovo knižní význ. abstraktního = zřetel, s něhož něco pozorujeme 152
Stanoviště, stmor. jm. míst. 152
stanoviště, slovo lid. významu konkretního = místo k stání, na př. automobilů 152
stáří a věk 27
stařice, stařík (u Vrchl.) 306
starý; byl na 18 let stár, bylo mu 18 let 247
státi, stanu, stal 26
státi, stojím; státi za někoho, za něco = býti ručitelem, ručiti za něco, stč. státi za škody 228, 35; stojím (ti) za to, mohu (ti) za to státi n. býti 298; klobouk ti dobře s t o j í, spr. sluší 20, 281; s t o j í mi s v o b o d n o, spr. jest mi lze 20
státi se slavným 273; státi se hluchým, slepým a oslepnouti, ohluchnouti, na př. ‚on oslepl, ohluchl', ale ‚v cizím domě je nejlépe státi se slepým a hluchým' 24
stav; budova je v špatném stavu, v témž stavu jako loni, spr.; jiné je: budova je chatrná, na spadnutí 23, 273; stav míti kde (zlodějové) 37
s t á v a j í c í; oni (vědci) jsou jedinou ze stávajících sociálních sil, mající evropský rozsah, spr. jsou (toho času, na ten čas) jedinou ze sociálních sil 44
stavanie, stavänie, slven. 5
stavať, staväť, slven. 1, 5, 7
stávati; dokud mne stává (arch. u Maš.) 21
stavba = stavění n. budova; novotvar, jenž vytlačuje starší stavění, stavení 6
stavěcí pes 36
s t a v ě č (o staviteli, u Dav.) 144
stavení = 1. budování, 2. budova 3, 6
stavění, podst. jm. slovesné, dnes je vytlačováno slovem ‚stavba' 6
stavěti, nedok. slov. = 1. budovati nějaký dům: stavím — stavějí, imp. obyč. stav — stavte, lépe stavěj —

stavějte, stavěv, stavěn, stavění (na př. domu) — stavení (= budova); opak. stavívati, ve složeninách -stavovati; 2. umisťovati něco někde stojmo: kluk staví kuželky (stavějí, stavěn, stavění a t. d.), opak. stavívati; 3. ve významu lékařském: pilulky stavějí, stavějící léky, nespr. staví, stavící, ačkoli snad stč. měla zde dok. staviti; 4. dělati zastávku: v X. stavějí (budou stavěti, stavěly) rychlíky; opakovací je stavívati. Rčení správné. 1 n.*, 33 n.*; 146; pes staví zvěř 36 (v. stavěcí); vlaštovky si hnízda staví, spr. stavějí 245
stavěti se; vojáci se stavějí do řady, stavěti se proti komu (čemu), na odpor, za koho; staví se pozorným; ten se staví! 35
staviť, slven. 7; staviť sa = vsaditi se 36 pozn.
staviti, dok. slov. k trvacímu stavěti (stavím, 3. mn. staví; stav, stavte, stavil, staven, stavení); nesložené staviti v nové době zaniklo skoro úplně a bylo nahrazeno složeninami (postaviti, zastaviti) nebo slovy jinými. Trvací je někdy stavovati, někdy se kolísá jazyk mezi stavěti a stavovati 35 n.*
staviti se, dok. slov. = obyč. ‚zastaviti se na cestě' (bud. čas stavím se u tebe). Nedok. k tomu je stavovati se, dnes spíše opak. stavívati se. V opět. významu je i stavěti se (stavěl se jen v obcích s kostelem); též v záporné větě (u písaře Holuba jste se nestavěl?) 37 n.*
stavívati, opak. k stavěti 2, 6, 7
stavívati se, opak. k staviti se 37
stávka 36
stávka, slven. = sázka 36 pozn.
stavovati, opak. k staviti 2; opětov. k stavěti, na př. přistavovati, podstavovati, přestavovati 6
stavovati se, opět. k staviti se 37, 39
Stejšť, jm. míst. 152 (v. Stajišče)
stejnobarevný 105
stěžovati si proti komu; stěžovati si do koho (arch.) 280
stíhati koho z čeho n. v čem (arch. u Maš. = proč (pro krádež a p.) 21
stihnouti 143; s. smysl rozumem 280
stihomam 10
stihoman, spr. stihomam 10
stihomanie, spr. stihomam 10
stín; chodí jako stín 93
stín, slven. (vedle tieň n. tôňa) 56
stisk muk (u Dav.) 143
stkvoucí, spr. skvoucí 148
stlouci někoho, spr. ztlouci 78
Stojespal, příjm. 84
Stolín, jm. míst., starší Stoliny, snad pův. Stvolina, Stvoliny od podst. jm. stvol 158 n. (v. stvol)
Stolinky, jm. míst., asi zdrobnělý tvar k ‚Stoliny'; starší tvar je Stvolinky, Stvolenec 158
stonati na hlavu, těžce a p., stonati se žaludkem 16
stoupati; voda stoupá a klesá; teploměr stoupá i klesá; přen.: teplota, tlak stoupá nebo klesá a podobně: cena, horečka, napětí, frank stoupá nebo klesá 314
stoupnouti 143
strach; strachy jeho byly prachy (u Šmil.) 120
Strachkvas, os. jm. 258
strana; týrání se strany úřadů 16 (v. VI. 190); na druhé straně m. však 16 (v. VI. 22)
střápati; někdo si z nich smíchy střápal (arch. u Šmil.) 119
stráviti mládí, spr. ztráviti 148
Strážiště, stmor. jm. míst. 152
strážný; anděl Strážný, spr. strážný 78
středisko, střediště 151
středobod (u Šmil.) 120
střet (u Vrchl.) 306
střežiti, za starší stříci 254
stříbrný; stříbrná neděle = neděle před »zlatou« nedělí vánoční 96
stříbrořadí (u Dav.) 144
stříci 254; střezi v RK. 305
stříci se pochlebníků, zahálky = varovati se; stříci se ode všeho zlého, před někým = míti se na pozoru 26
střízlivý; Comte žije ze střízlivého platu repetitora (asi kombinací slov mässig (= nüchtern), střízlivý, střídmý, skrovný), spr. skrovného 45
strnisko a strniště, dial. strnišťo 152
strohý 17 (v. III. 219, 256)

strojiti (dělati) hostiny a hostiti (význ. odstíny) 24
strojiti si z někoho hříčky (arch. u Maš.) = šašky si tropiti 20
Strojmir, os. jm. 258
stromček, 2. p. stromečku, stč. 172
stromček, 2. p. stromčeka, slven. 173
strpení a strpění (urážky) 4
s t r ů j slavnostní (u Dav.) 143
studeno — chladno 19
stuchlík = skrblík (arch. u Šmil.) 119
stupeň; vysoký stupeň dokonalosti 275
s t u p n i t ý chlum (u Dav.) 144
stvol, nčes. slovo, převzaté Preslem z ruštiny ve význ. ‚stonek'; snad existovalo i stčes. a svědčí pro to míst. jména jako Stvolny, Stvolová, Stvolinky, Stvolenec, Stolinky 158 (v. také Stolinky)
stydnouti; plakal, až mu srdce stydlo 314
súdec, súdek, súdček (2. p. súdečku), stč. 172
Sudík, příjm. 312
suchár, suchárek (u Thána) 223
suchý; rektor vyjde suchý z lázně = vyhraje proces (Šmil.) 120
sukno 112
sumou, arch. u Šmil. 119
superlativ; tvary jako nejmoudřej, nejhlučněj', nejlíp 143; ten, ta, to v hovorové češtině se superlativem 39
surma, sůrma 148
Sušice, jm. míst., 2. p. ze Sušice 309
Svatava, os. jm. 69
svatba, svatebník 191
Svatíček, laskající forma k os. jm. Svatopluk 66
svatý; s v a t 145
s v é l i b ý (u Dav.) 144
svěřiti se komu s čím 26
svěřovati se; nikomu se ani slůvkem nesvěřoval 26 (v. pád přísloveční)
svetielko, slven. 172
světlo — jasno 19
světlodárný (u Šmil.) 120
Světluška, os. jm. zdrobnělé, nevhodný překlad os. jm. Lucie 66
světnice 187
světýlko, lid. 172
s v é z á p o r (u Dav.) 144
Svídenský, příjm. 93
svitnouti; s v i ť, l. svitl 142
s v i ž n ý 17 (v. VIII. 87)
svobodný; mám s v o b o d n o, spr. prázdno, volno; s t o j í m i s v o b o d n o, jest mi lze 20
svrchu zmíněný 253
svrchudotčený, stč. 253
svrchupsaný (v starých list.) 253
svůj; prosluly s v o j í moudrostí, spr. svou 241
s y č n ý had (u Dav.) 144
s y k 143
synátor, hybridní tvar 234
sytiti m. nasytiti (u Dav.) 143

Š

š vzniká z ch před koncovkou -ský: Vlach — vlašský 92
šacovati, v Kral. 304
Ščrba, Ščrbka v. Štěrba
šedokorý (u Šmil.) 120
šeňk, v Kral. 304
š e r matný (u Dav.) 143; (u Vrchl.) 306
šetření = pozorování, zkoumání, na př. lékařské 95
šetřiti = 1. pův. ‚patřiti nač, pozorovati něco' (v tom odstínu dnes jen v složeném ‚vyšetřovati' a odborném ‚šetření') a dalším vývojem: 2. kladně ‚bedlivě pozorovati, opatrovati, dbáti', negativně ‚neničiti, nemařiti'; vedle vazby předložkové tu bývá také gen. dotykový: šetřiti svého zdraví, pořádku; šetřiti ptáků, nepřátel, majetku. 3. Vynecháním předmětu vzniká význam šetrně si vésti, spořiti' a podle sloves jako hospodařiti čím, plýtvati čím vzniká 4. šetřiti čím, vedle jiných vazeb: šetřiti na sobě (předmět), šetřiti na děti (účel) 95 n.*; š e t ř m e se zlé zlým opláceti (arch. u Maš.), spr. chraňme se, střezme se 280
šinouti se = hýbati se 275
Širava, os. jm. 69
škandál, ze Scandal 223
š k l e b (u Dav.) 143

šklebný hřích 144
školská literatura; o jazyce školské literatury a upravování básnických textů 79 n.*; nespr. upravování textů čítankových 247 n.
Škrabal, příjm. 83
šlágr, z něm.; český název není 288
šlář (u Dav.) 144
šlehnouti 146
šlejšek, šlíž, šlížek v. slíž
šmejd; šmejdy a rejdy (u Šmil.) 121
špehéř, v Kral. 304
špetka; špetku — kapku — trochu 19
špitati si = potajmu povídati (lid. u Šmil.) 119
šplhati; měsíc šplhá v báň (nezvyklé) 149
šplhavý; šplhavá myšlenka (nezvyklé) 149
šťěk šakalů (u Dav.) 143
Štěpán, os. jm., z lat. Stephanus 91
Štěrba, příjm., stč. Ščrba a zdrobn. Ščrbka; asi přezdívka člověka se štěrbavými, t. j. vylámanými zuby. Patří ke kořeni praslov. šč'rb-, sr. štěrbina, štěrbavý, vyštěrbiti, slven. štrbina, štrbavý, Štrba a j. 32
štěrk 159
štípať, slven. 56
Štír, jm. os., asi změněné z Tyr 70
štírek; ‚nečiň se štírkem', ‚ten je na to štírek' 70
Štítary, jm. míst. 127
štkáti; štkál, spr. štkal 246
štrapáce = namáhání, svízel, z něm. Strapaze a to z ital. strapazzare = lat. extra (zvláště) a patiare (trpěti). Boty do štrapáce, l. silné boty 223 n.
štrapáční boty, l. silné boty 224
štrapicírovati se, vulg. = mořiti se; z něm. Strapaze přikloněním k slovesu ‚trápit' 223
Štrba, jm. míst., štrbavý, štrbina, slven. 32 (v. Štěrba)
šuft, šufťák, z dolnoněm. = člověk ošumělý, ošoust, obyč. ve smyslu mravním ‚mizera'. Slovo zbytečné 63
šuměti slunný zpěv, spr. zpěvem 146
švarný; chrabrost švarna 145
tady (u Vrchl.) 306
švihlý (lid. u Šmil.) = tenký 119

T

-ta -ťvi- kmenech 307
táborité, l. Táboři 245
tady (u Vrchl.) 306
táhnúti, stč. 55
tajuplný a tajůplný, tajúplný (geheimnisvoll) je germ., spr. tajemný 63, 44
také, taky 241, 306
takže; jeho to bolelo a také ho to mrzelo. A takže on si už s nimi nebude hrát, spr. tak že 239
tam; tu tam 144
tápati 275 pozn.
Taus, něm. míst. jm. 125
tázací zájmena 194 n.*
tázať sa, slven. bohemismus m. tiazať sa 55
tázati se; tázaný 253
Tažaly n. Ťažaly, jm. míst. 127
ťažký, slven. 165
tb, td v slovech jako tbáti, otdati stč., svatba 190 n.
téci 169
těcha (u Dav.) 143, 306 (v. VII. 180)
těkati 165
-tel, přípona jmenná (činitel) 191
ten, slven. 132; má nezměkčené t 172
ten, ta, to v hovorové češtině je zatlačováno složenými tvary tenhle, tenhleten, tuhle ten a p. Prostého ‚ten' se užívá jen v oslabené funkci ukazovací: 1. Při deixi vnější k rozlišování, na př.: Ten obraz u dveří, to je staré hejtmanství; a u superlativu: To je při tom to nejlepší. 2. Při deixi vnitřní, na př.: To je to místo, jak jsme na něm byli včera; a dále často ve význ. připomínacím (Lidé musí je hlídat, a tím hlídáním se to zdraží) a v emfasi: Jen kdyby mne ta hlava přestala bolet! Někdy se emfase zesiluje vytýkacím i, ani

nebo zájmenem přisvojovacím (závidí vám i ten žvanec do úst; jen kdyby mne ta má hlava nebolela!). V některých případech se blíží ten, ta, to v hovorové češtině určitému členu 39 n.*; ten u superlativu 278; ‚počal se zabývati tím novým' je spr. ve významu zájmena ukazovacího, nespr. ve významu zpodstatňovacího členu 25 (v. V. 256)
tenkortý (u Šmil.) 120
tento; často nespr. m. on (podle něm): Na jednom z těchto (karafiátů) seděla bedruška (u Šmil.) 121
tentýž; v tomtéž domě, spr. témž 247
teplý; běžte k Motyčkové s teplým koláčkem (u Šmil.) 120
tes orlův (u Dav.) 143, 306
těsně; těsně před jeho koncem, spr. před samým koncem 43; těsně nad hlavou, spr. nad samou hlavou; naklonil se těsně k oknu, spr. až k samému oknu 245
těsný — úzký 19
Tetín, jm. míst. 70
Tetka, stč. jm. os. 70, 261
těžkokrevný (u Šmil.) 120
thornský, spr. toruňský 125
tiahnuť, slven. 55
tieň, slven. 56
tigr, spr. tygr 148
Tichava, os. jm. 69
tichý; tich sedě 145
tikot kuřátek, spr. tíkot 239
tisíc; pijí z tisíc zdrojů 145
tkáti 112; t. houně a dělati houně (význ. odstín) 24
tknouti se; tkni se rtů mých (u Dav.) 143 (v. VII. 180)
tknutí 143
tlachy machy (u Šmil.) = třesky plesky 121
tlouci u někoho na keř (auf den Strauch schlagen), germ. 121
tluk bubnů (u Dav.) 143
tlum (u Vrchl.) 306
Tlustovousy, jm. míst. 257
točiti 169
tohoročný, asi slovakismus (a zde asi z něm. diesjährig) 128
tón 306
tôňa, slven. 56
topiti = dělati teplo i potápěti 302
torpedoborec, 4. p. torpedoborce, 1. mn. torpedoborci 192
toruňský 125
toť 284
toužný (u Dav.) 144
tož, moravismus 50, 78, 147, 306
třas zimnic (u Dav.) 143
třeba; co je třeba, spr. čeho 78
trefiti; trefila tomu na zub (lid. u Šmil.) = na kloub 119
trest, trestě, trstie, stč. = rákos, rákosí 182 pozn.
trestati koho z čeho (arch. u Maš.) = kárati, plísniti koho proč 21
třidič, 4. p. třidič 191
třímati 306
tříšť; Turgotovy názory zůstaly ve stadiu fragmentů a tříští rozsáhle myšlenkových koncepcí, spr. tříště (neboť tříšť je zde kolektivum) 50
Trnkov, jm. míst., podle ministra Trnky 127
trnouti 4, 138; z pův. trpnouti, příč. trnul m. náležitého trpl, sr. slven. tŕpol, tŕpla atd. 164
trochu — kapku — špetku 19
Troja, jm. míst., nespr. Troj 192
trojmý (u Dav.) 144
troštovati, v Kral. 304
trpělivý; snášeti trpěliv 145
trpenie (k slov. trnúti) a trpěnie (k slov. trpěti), stč. 4
trpěti 4
trplivost (u Dav.) 144
trpnost 144
trpný rod; zvratný tvar a trpný rod slovesa: obchod byl založen od mého otce; náš obchod se vede poctivě 63 (v. II. 185) (v. zvratný tvar)
tŕpnuť, slven., s p nově zavedeným (čes. trnouti) 164
trpný lid 144
třtina, z trstina 182 pozn.
trudný 17 (v. I. 236. 281. 283)
truchlivec (u Dav.) 145
tu; tu tam 144
tůčky (arch. u Maš.) = nástrahy 119
tudíž (v papírové češtině) 50
tuhý; tuh 145
tucha 143, 306

tůňka 147
Tur, jm. os. 181
Tursko, jm. míst. (pův. místo, kde byli chováni tuři) 70, 263
tvořiti 279; co tvořilo základní předpoklad této sociologie, spr. co bylo předpokladem 43
tvrdohlavý člověk 103, 61
tvrdošíjný 17 (v. VII. 278)
ty; 4. p. tebe (přízvučné) —tě (nepřízvučné), 2. p. tebe (přízvučné) —tě (nepřízvučné); po předložkách: 4. p. tebe, tě, 2. p. jen tebe 139 n.*
týden; během krátkých týdnů (binnen kurzer Wochen), spr. za několik (málo) neděl 44
tygřice 148
tykvitý (u Dav.) 144
Týnisko, pův. Týnišťko, jm. míst. 152
Tyr, jm. os. u Kosmy, vzniklé asi z Tur a to podle míst. jm. Tursko 69*, 263
týž; těchže, spr. týchž, tutéž, spr. touž 42

U

u, předl.; s osob. zájmenem 140; u něj, spr. něho 305
uctivý; uctiv 145
účel; za účelem příznivého vyřízení a j. 279
učenník 148
učinkovati při čem 12
učitel, učitýlek 167
učiti (nespr. s ak.) 147
udáti se 280
udělati; nemohu udělat ani kroku, spr. ani krok 244; udělat se pro sebe 16
uděliti povolení a povoliti 24
udiviti = naplniti podivem, překvapiti 281
údobí; charakterisovati sociální stav jednotlivých údobí, spr. dob, období 50
udržeti; neudržel provazu, spr. provaz 244
úhrada; 10% úhrady, 10%ní (desitiprocentní) úhrada i úhrada 10% 251
ucho; mn. (duál) podle kost 123
Újezd, jm. míst. 257
ujistiti, ujišťovati 150
újma 280
ukazatel, 4. p. ukazatele 191
ukládati mému životu, spr. o život 280
úkoj běd (u Dav.) 144
úkor; růst sociálních instinktů na úkor egoistických, spr. na újmu 49; úkor zakoušeti (neříká se, nýbrž nč. je jen rčení ‚na úkor') 280
ukradnouti, ukrásti 26
uléci, stč. 161
uletěti; poslední dva kilometry byly uletěny ze 40 vteřin (aeroplánem) 313
uleviti se; ulevilo se mi na srdci 131
uliahnuť, slven. 163 pozn.
úložka (= uložená částka), spr. vklad 251
uměti; žádné (pohádky) neumím, spr. žádnou 243
úminky (u Dav.) 144
umírati 169
umlíti 52
umovábný (u Šmil.) 120
umožniti; s aby a s inf.: umožniti vystěhovalcům, aby se mohli vrátit; podpora vlády mu umožnila pokračovati v těchto studiích 24
umříti 300
umysliti; hlavy div jsem si neumyslil (u Šmil.) 121
únik (u Dav.) 144
upomínati koho z dluhu (arch. u Maš.) = o dluh 21
upřímný 281
upřímo (arch. u Šmil.) = přímo 119
uprostred, slven. bohemismus 55
úřadní, úřadník, spr. úřední, úředník 167, 246
určiti; vzniklo z příč. trpného určen (m. uřčen od slov. uříci = umluviti, ustanoviti, které vyšlo v tomto významu z užívání). Dělí se tedy; u-rčen, u-rčiti 254
určitý; často nespr. m. jistý 276
uříci, stč. uřéci 254 (v. určiti)

uřknouti 254
usedati = ustávati, ulevovati v činnosti; plakal, až srdce usedalo 314
usedavý pláč, při kterém srdce usedá 314 (v. usedati)
uschnouti; uschl (po staru usechl), uschla, uschlo 164
úschova; dáti něco někomu do úschovy, spr. 251
uschovací; není zcela spr., neboť se s příponou -cí tvoří zpravidla příd. jména od sloves nedokonavých 251
uskati (u Kotta) = zwirnen 112
úspornost výrazu; někdy je nečeská: pojem sluneční soustavy je nejsložitější, který si můžeme představiti, spr. nejsložitější pojem; liší-li se čím od něho, tedy pouze vírou, spr. liší se toliko vírou; a j. 54
ústa; ústa i srdce nemá od sebe daleko (u Šmil.) = co na srdci, to na jazyku 120
ustati; bouře ustala, spr. přestala 243 (v. VIII. 20)
ustavenie, stč. 3
ustavěti, stč. = vystavěti 6, 2, 3
ustaviti 37
ustielať, slven. 172
ustýlati 171
utéci 169
útěk 169
utíkati, stč. utiekati 168, 169, 170
utírati 169
útok 169
utrpení a utrpění (na př. porážky) 4
utulek, spr. útulek 148
utvořiti panence hlavu (z látky), spr. udělati 243
-ův, koncovka 2. p. mn. (zastaralá) 241
uvědomiti si; uvědoměme si, spr. uvědomme si 42
uvozovky před tečkou (čárkou) a po nich: »Mějte rozum,« zvolal, »a neodmlouvejte!« Mířil jsem do vesnice, abych se podíval na »zpívající lípu«. Abych se podíval na »zpívavou lípu«, mířil jsem... 255 n.
uzemiti 17 (v. VI. 20)
úzko; bylo mu úzko kolem srdce 16
úzký — těsný 19
úžení je v í: staviem-stavím 2; v slovenštině 55; é se úží v í, jež nemá měkčící síly (přetýkati) 171; na ty louce zeleny, spr. na tý louce zelený 238
užívati 278 (v. II. 245)
už už, spr. užuž 78

V

-v; v příponě 2. mn. -ův je zbytečné zamezovati hiát (otazníkův a koláčků) 241
v, předl. se 4. p.; ve půvabnost, spr. v 147; dostalo se mu v dědictví málo polí (strojené) 280; s 6. p.: prodávati ve velkém i v malém v. prodávati; kniha ve dvou dílech, drama ve třech jednáních, v roce 1926 16; v pádu-li mně nezaplatíte, spr. nezaplatíte-li 20; v příklonu k anglické morálce sympatie — nechali tytéž zásady vyrůst z altruismu, spr. přiklonivše se, kloníce se; v případě porušení ústavních zákonů, spr. kdyby byly porušeny 46; v důsledcích utváření našeho ducha, spr. náš duch je tak utvářen, že... 47; nemá v nejmenším chuti vyhověti, spr. ani dost málo, sebe menší chuti 43; nesprávná vokalisace: ve svém, ve městě, ve klasech, ve hnízdečku, ve svornosti, ve studené vodě, ve staré lavici, ve slunečním svitu, ve strachu, ve Slaném, ve hradu, ve srdci, ve prachu, ve příčině, ve bledší, ve zlaté tůni, spr. v 128, 147, 242, 246, 282; v mlýně, spr. ve mlýně 80
Václav, os. jm. 66, 258
vaditi 127
Vach, os. jm., domácký tvar os. jm. Václav 157
vařiti; vařící se voda = která se vaří; vařící voda = zahřátá skoro na bod varu 27
Vary Karlovy, jm. míst., 2. p. z Karlových Var („z Karlových Varů“ zaniká), ale z Varů, ne z Var 30

varyto 306
Vašek, domácká forma k osob. jm. Václav 66
Vašíček, laskající forma k os. jm. Václav 66
vášnivý; vášnivé peří (strojené) 149
-vati, opak. tvar slovesný, na př. stavívati, pívati 2, 92
váti; vůně váté bohy (u Dav.) 144
vázati; vázán na souhlas společnosti, spr. souhlasem 45; vázati se nač 16 (v. V. 51); vázati se vlasti přísahou (strojené) 280.
vazba podle smyslu, na př. těch dvanáct mužů povstalo, nasypali chudobnému do pytle uhlí atd. 124
vážiti; vážený 253
vděčiti; svůj vznik vděčí tato tese nedovolené kontaminaci, spr. děkuje za svůj vznik n. vznikla kontaminací 45
vděkuplný (reizvoll), germ. 63
vdolepsaný (v starých list.) 253
vědátor, hybridní tvar 234
vědérce 170
vedno, slven. = dohromady 292
Vědunka, os. jm. do kalendáře nově zaváděné 67
věchýtek 171
vějička; sedl mu na vějičku 19
věk a stáří 27
věkoctný (u Dav.) 145
veleba královny (u Dav.) 144
veleslavený 305
veleti; arch. velíno 146
velkoobchod 250
velký; prodávati ve velkém i v malém v. prodávati
velmi — mnoho 19
velmožství lásky (u Dav.) 144
velzisk (u Dav.) 144
Venezia, jm. míst. = Benátky 125
věřiti, věrný 168
věrojatný 17 (v. VI. 191)
verše přízvučné a časoměrné 178 n.
veselí, stč. veselé 170, 171
vesna = jaro (rusismus) 125
vesno, stč. = jaro 125
vespod psaný a vespodpsaný (v starých list.) 253
vespolek 291
Veštava, os. jm. 69
vésti 170; vedoucí 273; vésti a vézti 133
věstiti a věštiti 148 (v. V. 43, 44, 302)
věstník 17 (v. V. 44)
veš; vše stopy, vše dary (u Vrchl.) 306
věštiti a věstiti 148
větratelný; slovo nové, možné jako odb. termín. V obyč. řeči však lépe než ‚tato kuchyně není větratelná' se řekne ‚nedá se větrati, není ji možno větrati' 59
vever (u Dav.) 144
vévoda 254 (v. lokál)
vezdy 17, 305, 306 (v. VIII. 24, 68)
vézti a vésti 133
více; více ne = víckrát ne, již nikdy ne 276; více let, spr. několik 16 (v. V. 83)
vícepráce 17 (v. VI. 214)
vid slovesný; skládáním s předponami se mění nedokonavý obyčejně v dokonavý 313; užívání vidu nedokonavého m. dokonavého: nechoď tam a p. 25; nesprávný vid: za noci ženy uléhaly a usnuly na loži z travin, spr. usínaly 242
viděti 95; arch. vidíno 146
vina, slven.; som tomu na vine, som (tomu) vina 225 pozn.
vínce 172
vínečko 172
vínko 172
vinný v podvodu 280
Vinohrady, jm. míst., 2. p. snad jen z Vinohrad 30
víra, stč. viera 168
Višňová, jm. míst. 159
Vítkov, jm. vrchu; od 15. st. se jmenuje Žižkov 160, 288
vítr; honiti se v polích za větry v. honiti se
vjedno, v jedno, stč. = dohromady 292
vkus; slovo nové, přejaté z ruštiny 186
vkusně, vkusný 186
Vladek, laskající forma k os. jm. Vladislav 66
vláha — vlažiti 254
Vlach, jm. nár. 92
vlajný šlář (u Dav.) 144

vlas; vlasy 20; na řízu splýval mu dlouhý, bílý v l a s i v o u s, spr. vlasy i vousy 242 n.
Vlastislav, jm. os. muž. a jm. míst. žen. 259
vlastní jména jako Dobrý, Novotný, Svídenský v lidových formách 93; ‚budějovická silnice' není vlastní jméno 91
v l a s t n i t i dům 16 (v. VI. 313; VII. 96)
vlašský 92
vlažiti 254
vlčí; má vlčí mlhu 19
vléci, stč. = vlehnouti 161
vlhký 137
vlhnouti 137
vmetnouti 146
v n e j m e n š í m v. v a malý
vniknouti; v n i k', l. vnikl 142
vodič; 4. p. vodič 191
vodoteč 84
vojanský, vojenský 246
Vojtěch, os. jm. 258
vokalisace předložek nesprávná v. jednotlivé předložky
voleček; volečky 256 (v. shoda mluvnická)
Volnomil, os. jm. do kalendáře nově zaváděné 67
volný; mám volno 20; ‚volno!' (výzva ke vstupu) 155
voněti; bazalky v o n í, spr. vonějí 245; v o n í c í, spr. vonějící 242
vous; na řízu splýval mu dlouhý, bílý v l a s i v o u s, spr. vlasy i vousy 242 n.
vousisko 152
vozka 255 (v. lokál)
vplývati 149
vpustiti 23 (v. nechati)
vraceti 1; vraceti a nazpět posílati 273; 249 (v. III. 154)
vrak 306
Vratislav, os. jm. 258
vrátiti 1
vrátka; kozí vrátka v. kozí
v r a t k ý, spr. vrátký 238
vráz a v ráz 148
vraždohra (u Šmil.) 120
vřelý = co vřelo (a tedy již nevře); v ř e l ý cit, spr. horoucí (vl. = hořící) cit, žhavá n. žhoucí láska, vroucí cit a p. 249
vretenica, slven jm. hada 283
vřetenica, vřetenka, vřítenica, břetenice, břítevnice (na Mor. a v Slez.), břitvenka (v Kladsku), jm. hada 283
vrhnouti = zvraceti 163 pozn.
vrchol; 1. mn. v r c h o l e, spr. vrcholy 247
vroucí = co vře; obrazně vroucí láska 249
vrstevník a současník 17 (v. VIII. 110 n.)
Vsisko, jm. míst. 150
Vsišče, stmor. jm. míst. 152
v s l e d přišla (u Dav.) 143
v s p ě c h přišla 143
vstáti; vstalá bouře (u Dav.) 146
vstavěti 6
vstaviti 37
všechen a celý 284
všelikaký, stč. 194
všenárodní 305
všestranný 104
všímati (si), nevšímaný 253
všimnouti (si); n e v š i m n u l, spr. nevšiml 77
v t o m, spr. vtom 78; v tom a vtom 148
vůči; nenávist v ů č i někomu, spr. k někomu (v. I. 182); pociťovati něco v ů č i někomu (v. II. 274); povolnost v ů č i dítěti (v. III. 307) 25; odpor osvícenství v ů č i Hobbesovi 49; v ů č i nepříteli vytrhnouti 281
v ů k o l n í 17 (v. III. 220)
vybírati 169
vyčítati někomu něco 130
vydělati 45; na něčem 96
vyhlížeti; schránka v y h l í ž í jako domeček, spr. vypadá 244
vyhotoviti 279
výhradně 17
vyhráti 45
výjimka; Řekové s v ý j i m k o u Lakedaimonie nedovedli se sjednotit, spr. kromě L., vyjma ji 43
vyjíti; v. suchý z lázně, v. suchý; pokus vyšel na zlé (arch. u Šmil.) 119

vykazovati; účet vykazuje čistý zisk 2000 Kč (něm. aufweisen) 275; tento předpoklad vykazuje považlivou příbuznost s předpokladem vrozených idejí, spr. jeví 43
výklen; předsíň i výklen (u Dav.) 144
vyklouti se; vyklul se ze školy (lid. u Šmil.) 119
vykolejiti 17 (v. I. 149; II. 247)
vylíhnouti 163 pozn.
vylihovať, slven. 56
vyloučiti; to je vyloučeno 17 (v. VIII. 312)
výlučně 17 (v. VII. 50, 147, 151)
vyměřiti daň, poplatek, spr. 251
vymílati, opět. tvar k vymlíti 92
výminka; s tou výminkou 190
vymítiti, spr. vymýtiti 167
vymknouti se 146
vymlíti 92
vymstíti se nad svými protivníky (arch. u Maš.) = vymstíti se komu 21
vymýtiti; vymýtěn (u Vrchl.) 306
vynacházeti se 17 (v. VI. 174)
vynášeti došlé dopisy z protokolu, spr. vypisovati 281
vynésti na světlo 280
vypínač; 4. p. vypínač 191
výpot drsných kob (u Dav.) 144
výpověď svědecká 16
vypovědětí svobodě na život a na smrt, germ. 121
vypovídati o něčem 16
vyrabitel 17 (v. VII. 96)
vyříci, vyříknouti 254
výrok 169
vyrozuměti listu (zastaralé) 280
výsled (u Dav.) 144
vyslípnouti; vyslípla mně (arch. u Šmil.) = vyčtla 119
vysloveně; prvky vysloveně socialistické, spr. zřejmě 43
vysoko; přivésti to vysoko 16
výspa (u Vrchl.) 306
vysrkmáslo 84
vystáti koho 16
výstavba; budoucí výstavba sociologie, spr. vytvoření, vybudování, vybavení 50
vystavení, v Kral. 3
vystavěti 2, 3, 7
vystaviti 37; vystaviti si dům, spr. vystavěti si 7
vystaviti se něčemu 39
vystavovati; vystavuje si vysvědčení, spr. vydává 44
vystříhať, slven. 56
vyšetřovati 95 (v. šetřiti)
vyšinouti se; vlak se vyšinul; vyšinouti se někam, spr. 274
vyštěrbiti 32 (v. Štěrba)
vyšumovaný (arch. u Šmil.); vyšumovaná zahrada = vyloupená 119
výtka 130
vytknouti někomu něco (pův. význam „vytknouti“ = vystrčiti) 130 (v. vytýkati)
výtruba; za zpěvů a výtrub (u Dav.) 144
vytýkati někomu něco (pův. význam = vystrkovati, vyrážeti, na př. vytýkati někomu oči něčím) 130 (v. vytknouti)
vyvrhnouti a vrhnouti (= zvraceti) 163 pozn. (v. III. 152)
vyzdvihnouti; proti statickému nazírání na společnost vyzdvihl její sepjetí s minulostí, spr. zdůraznil 43
významuplný 17
vzájemně; v řadách nezávislých, vzájemně se svářících republik, spr. vespolek 49
vzdálený; nic není St. Simonovi vzdálenější nad soustavnost, spr. St. Simona 50 (v. cizí)
vzdor; vzdor společnému zájmu, spr. přes něj, i při něm 43; vzdor chlapecké rozpustilosti, spr. přes 246
vzdorný; vzdoren 145
vzdouti 146
vzduchotěsný 17 (v. VI. 19)
vzdychati; vzdýchaly, spr. vzdychaly 247
vzhořeti; vzhořel zub i dráp (u Dav.) 145
vzíti 302; vzíti odtuchu = oddechnouti si (arch. u Šmil.) 119; vzíti na se 141; vem', vem, spr. vezmi 241, 306; vzíti zavděk 239
vzkřik rodičky (u Dav.) 143
vzkřiknouti; vzkřik', l. vzkřikl 142

vzkvět (u Vrchl.) 306
vzložiti, stč. 156
vzmáchnouti (u Dav.) 146
vznešený; v z n e š e n 145
vzpěti (o kursu) (strojené) 149
v z p n o u t i (u Dav.) 146 (v. VII. 180)
vzpomínati; prázdnota... vzpomíná m i d o b (zmatením dvou výrazů: „vzpomínati čeho‘ a ‚připomínati někomu něco‘) 224
vztažné zájmeno 194 n.*; nespr. přijaté vzt. zájmeno: hrajeme si s panenkami z hadříčků, k t e r é si samy zhotovujeme, t. j. panenky, ne hadříčky 244; násilné užití zájm. vtažného: ‚deska se jmény padlých hrdinů bude hlásati, že byl smysl pro oběti a odvaha umříti, p r o c o ž se v mládeži neztratí nikdy porozumění, spr. a pro tyto vlastnosti se v mládeži neztratí nikdy porozumění 313
v ž d y n o v ý dar (u Dav.) 144

Z

z, předl.; ze Slaného 128; t e n t o z n e j l e p š í c h našich lidí, z n e j l e p š í c h našich lidí, spr. jeden z nejlepších našich lidí; k t o m u t o z n e j p ů v a b n ě j š í c h bodů Šumavy, spr. k tomuto tak půvabnému bodu, k tomuto bodu, který je jeden z nejpůvabnějších, patří k nejpůvabnějším 32; nespr. vokalisace: z e druhé třídy, z e dvorních, z e chvojí, z e které, z e vlasů, spr. z 147, 242, 245
za-, předpona; bývá v češ. u sloves přes míru 160, 192 (v. jednotl. slovesa)
za, předl.; s osob. zájmenem 139; mohu za to, jsem za to, kdo ti za to v. moci, býti; co za v. co; z a p ř e d p o k l a d u rozumnosti obou, spr. předpokládáme-li u obou, že... 46
zabýti; zabylo mu líto 160; zabylo mu toho líto (dial. slez.) 192
začíti; z a č l i 306; začal s n i m i (zjevy astronomickými) proto, že jsou nejjednodušší, spr. jimi 45
zadní; mysliti na zadní kolečka (lid. u Šmil. 120
zádrhel (u Šmil.) = klička 119
záhy = včas; bylo nějak z á h y odpoledne, spr. brzy 243; záhy a brzo 25 (v. VIII. 74)
z a j e d n o býti, spr. zajedno 239
zajíček; 1. mn. častěji zajíčkové než zajíčci 241
zajistiti 53
zájmeno; vynechává se nespr.: vojenská správa trvá, aby u finanční stráže... byla všechna místa obsazována déle sloužícími poddůstojníky, spr. trvá na tom, aby... 114; zájmeno osobní v. osobní zájmeno, já, ty, on; zájm. ukazovací v. deixe a ten; zájm. přisvojovací, tázací, neurčité, vztažné v. přisvojovací, tázací, neurčité, vztažné zájmeno
zakašlati; stařec zakašlal a dokašlal = zemřel 119
zakládati si na čem 23 (v. domýšlivý)
z a k n i h o v a t i 17 (v. I. 150)
zákoník 148
z á k r o k 17 (v. III. 78)
Zalezly, jm. míst. 127
záležeti; d á t i s i z á l e ž e t 245 (v. dáti); 229
zamilovaný mladík; zamilované jídlo = které jsem si zamiloval 255
zamknouti; z a m k ‘, l. zamkl 142
zamlouvati se — líbiti se 19
zamluviti; pravdy nezamluvíš, nezamyslíš a neudusíš (Šmil.) 121
zámutek (arch. u Čelak.) 305,
zamysliti 121 (v. zamluviti)
z a n e d l o u h o, spr. zanedlouho 77
z a p á t r a t i 160 (v. za)
zapírati a popírati 32
zaplacení (směnky) 251
zápor; slovo zavedené Markem v logice a ustálené i v mluvnici pro jakékoli popírání (negatio). Ne dost vhodné (‚zapírati‘ = lží zakrývati svůj čin; stč. zápor činiti = zapírati, na zápor = na zapřenou, incognito), avšak vžité 32; nejednodobý nebo opakovací tvar u záporného slovesa 38 a pozn.; zápor nespr. položený: t i v š i c h n i již n e-

jsou na živu, spr. z těch ze všech už není nikdo na živu, n. ti všichni už pomřeli 244; záporový genitiv v. genitiv
zaprahnouti 160 (v. za)
zapravdu dáti, spr. za pravdu 127
zaprositi 160 (v. za), 243
zaraziti koho (s odstínem zaleknutí) 281
zároveň a současně 19; 49
zarzáti; zarzáli, spr. zarzali 238
zase, slven. bohemismus 55
zase = pův. za sebe 141
záslona, spr. záclona 78
zasluhovati co, l. čeho 276; zasluhovaný 253
zasmyknouti 146
zásobník (zbytečné) 251
zastať za koho, za čo, slven. = ujmouti se 229
zastati někoho, stč. = zaplatiti za někoho, nčes. = nahraditi jej svým výkonem; zastati úkol, práci; také zastati koho, čeho (2. p.), asi podle hájiti, chrániti 228 n.
zastáti n. zástáti (zástojím), stč. = býti rozložen, rozkládati se (pozemky); z. za někoho = chrániti 229 pozn.
zastati se někoho, něčeho; slovo nové, podle starého ‚zastati se o něco' s vazbou podle slovesa ‚ujmouti se' 229 pozn.
zastávati někoho, něco 299; zastávati se někoho, něčeho 229 pozn. (v. zastati se)
zastavěti 4, 7
zastaviti; kočí zastavil před domem, t. j. ze své vůle; zastavili jsme se na místě, t. j. pro nějakou překážku; vůz zastavil, t. j. vůz, který je řízen vůlí člověka; vůz se zastavil, t. j. vůz, který svou tíhou sjel dolů 35; 37
zastaviti se (v hospodě) 37; zastaviti se o něco, proti někomu = zastati se 229 pozn.
zastavovati 34; vlak, loď zastavuje, zastavuje se, hodiny zastavují a p. 35 (v. zastaviti)
zášť 148
zatepla, spr. za tepla 239
zatíkati; ptáček zatikal, spr. zatíkal 239
zatížiti rozpočet novými položkami, zatížiti dům novou hypotékou 273
zatrpklý 138
zatrpnouti (u Rosy) 138
zatušiti 160 (v. za)
závada 127
zavaditi 127
zavazadlo 127
zavázati; jsem z toho těmto vlastimilům díky zavázán (arch. u Maš.) = za to, proto 21
zavazeti, zavážeti, jihočes. a ve vých. nář. 287 n., 127
zavazovati 127
zavčas 293
zavčasu, slven. 293
zavedňa, dial. 293
zavzpomínati 160 (v. za)
zazdáti se 160 (v. za)
zazmítati se 160
zažehnouti 146
zažíti; v kterém já dětských let svých zažil, spr. dětská léta 246; zažíti pokrmy, zažíti rozkoší, zažíti mnohá dobrodružství, mnohých dobrodružství 16
zavděk vzíti, spr. zavděk 239
zběžný výkon (za starší ‚běžný' = nevalný, nedůkladný 249 (v. běžný)
z blízka, spr .zblízka 78
zbortiti; zborcen (u Vrchl.) 306
zboží 190
zbrousiti kus světa 18
Zbyhněv, os. jm. 258
zbýti 53
z daleka, spr. zdaleka 77
zdali pak, spr. zdalipak 239
zdáti se; zdá se býti nemocen 16 (v. II. 82); naprosto jedovatý, kováři laikovi zdající se podobati, je křišť (nezřetelné) 236
Zdeněk, os. jm., nespr. Zdeňko 68
zdiviti (u Dav.) 146
zdrobnělá slova; záliba v nich u Dav. 147; 170
zdrobňovací přípony v. -ček, -ec, -ečko, -eček, -ek, -íce, -íček, -íčko, -ík
zdvíhati, zdvihnouti 253
zelé, zelice, stč. 172
zelíčko 172

země; miska spadla na zemi, spr. na zem 241, 127 (v. VIII. 13, 170, 180)
Zepop, zkrácenina = Zprávy elektr. podniků obce pražské 185
zeugma násilné; může míti jako člověk zvláštní vůli odpovídající nebo neshodující se s vůlí všech, spr. vůli všech odpovídající nebo s ní se neshodující; nikde není styk osvícenství a jeho determinovanost současným stavem větší, spr. styk se současným stavem a jeho determinovanost jím; a j. 54
zhanbiti bohy (u Dav.) 144
zhasnouti světla, spr. zhasiti 242
zhebnout, lid. = zhynouti; z příč. zhebl od slov. z-hnouti 164 pozn.
zhořeklý (máslo), mor. = zhořklý 138
zhořeknouti, stč. zhořeknúti = zhořknouti 138
zhrda (u Dav.) 149
zhruba 250
zchabnouti, zchábnouti (u Dav.) 146
zchvíti; zchvělá přízní; slonů, zchvěvších zem; jim zkáza by nezchvěla (u Dav.) 145
Zikmund, os. jm. 184 (v. VIII. 268 n.; IX. 38 n., 85 n.)
zima 125
získati, získávati na zboží, na dobytku n. na někom; žádná z obou představ nezískává na jasnosti, spr. nestává se jasnější 45, 96; aby získal místa, kam nasázet nových štěpů, spr. místo 243
získávati 45 (v. získati)
zkad 143, 304, 306 (v. VI. 241)
Zkarbimir, os. jm. polské 71
zkázný had (u Dav.) 145
zkouška ke koncertu, spr. na koncert 20
zkráceniny jako čedok, ex offo 185 (v. tato slova)
zkracování rčení; na př. v slov. vytýkati, vytknouti 130 (v. vytknouti a vytýkati) (v. VII. 45)
zkrápěti 1
zkrátka koho držeti 273
zkřehlý 138
zkřížiti něčí plány = zmařiti 15
zkropiti 1
zkum (u Dav.) 143
zkurviti děvče 120
Zlatníky, jm. míst., 2. p. do Zlatník 30
zlatojas (u Šmil.) 120
zlatotkaný 305
zlatozeleň (u Šmil.) 120
zlatý; ‚zlatá neděle' (o poslední neděli před Štědrým dnem; v pražské obch. mluvě) 64, 96; známo i na Mor. mezi něm. obchodnictvem 192
zlehčovati, od kmene l'g'- 132
zlehknúť, mor. = lehčím n. lehkomyslným se státi 167
zlíhati děvče 120
zlínať, slven. 56
zlom pout (u Dav.) 143
zluštiti přízrak 144
zlý; zakusiti mnoho dobrého i zlého; jiné je dobro a zlo 281
zlyričtěti = státi se lyrickým; Rousseau zlyričtěl i náboženství, spr. zlyričtil 49
zmátnouti 144
změnný (u Dav.) 143
změněný (svrchu zmíněný), podle něm. der erwähnte, l. dotčený 253
zmíniti se o něčem 253
zmíry a z míry 148
zmizeti; rozk. zmizej (starší), zmiz (dnes obyčejnější) 6; kvítky zmizí, spr. zmizejí 245
znamenati 280
znáti se do ženských, znáti se v něčem (arch. u Šmil.) 119
zneceniti; autorita a tradice byly zneceněny ve jménu rozumu, spr. zneváženy, zlehčeny 50
znedbati (u Dav.) 144
změmiti (u Dav.) 146
změmlý (rty) 146
znevážiti (Čelak.) 50
znik (u Dav.) 143
zniknouti 146
znovuzříditi 17 (v. VIII. 17)
zodpovídka (u Dav.) 149
zodvětiti něco (u Dav.) 144
zpět; při výrazech dostati, brátí, vraceti a p. 249 (v. III. 154)
z pod, spr. zpod 78
z pomoci, spr. spomoci 147
zprv = zprvu 143 (v. VI. 241)

z r á n a, spr. zrána 77
zrcadélko 170
zrcadýlko, lid. 172
zřetel obrátiti 280; 191
zříci se; z ř í c' se, spr. zříci se 143
zřídlo 301
zříti 95
zřítiti se 255
z r o d = rodění (u Dav.) 143
z t a d (básn.) 143 (v. II. 80)
ztěžovati a dělati potíže (různé odstíny) 24 (v. dělati)
ztloustnouti; z t l o u s t n u l, spr. ztloustl 77
ztráceti; ujednocuje, aniž by ztrácel s v é h o v ě d e c k é h o r á z u, spr. vědecký ráz (pozbýval vědeckého rázu) 51
ztráta kmenové souhlásky před n u sloves 2. tř. (hnouti, trnouti) 164
ztratiti 279, 45
ztráviti; z t r a v je žár, spr. strav 148
ztroskotati a ztroskotati se (loď) 24 (v. V. 83; VII. 211; VIII. 17)
ztrpklý 138
ztrpknouti 138
zub; trefila mu na zub = na kloub (lid. u Šmil.) 119
zůstati; ‚děti zůstaly stát' (když již dříve stály) = nepohnuly se; spr. 80; koně z ů s t a l i s t á t, spr. zastavili se 77. 244
zváti se (básn.) 155
zvěčnělý 17 (v. IV. 32)
zvednouti (u Vrchl.) 306; není to slovo u Vrchl. nové 308
z v e n k u, spr. zvenku 238
zvlhlý 138
zvlhnouti 138
zvrat (u Vrchl.) 306
zvrátiti se; chlapec se zvrátil po matce (lid. u Šmil.) 119
zvratné sloveso; zvratný tvar je na místě, kde nejde o vyjádření trpného stavu, nýbrž kde jde jen o činnost a předmět té činnosti: v podniku se vyrábí dřevěné zboží; železo se taví ve vysokých pecích a j. 64 n.
zvykati si n a š t ě s t í, spr. štěstí (dativ) 244
zvyknouti si n a č, spr. čemu 244
-zývati; neexistuje samostatně 155
zžasnouti (u Dav.) 146
zživnouti 146

Ž

ž vzniká z h (g) před koncovkou -ský: Praha — pražský 92
žádati c o, l. čeho 276; žádaný 253; žádati za to p o p o š t ě, spr. za to poštu (žádati za to po poště = posílati žádost po poště, poštou) 286 n.; žádati n ě č e h o na zub, spr. něco 243 (v. VII. 92. 307); žádati si c o, spr. čeho 77
ž a l á ř o v á n í, spr. žalařování 238
žárlivec 252
žárlivý 252
ž d a n ý; ž d a n á reorganisace, spr. žádoucí, žádaná 50
ždáti 147, 112
ždímati z pův. žímati (vložené d) 254
žeh (u Vrchl.) 306
žel 145
želeti; ž e l í c í, spr. želející 42
žerď; chopili ž e r d ě, spr. žerdi 145
žeť 147
žhnouti 146
žihadielko, slven. 172
žíně, stč. = nit ze zvířecích vláken anebo hrubé sukno 111 pozn.
žinka, slven. = hrubý provaz 111 pozn.
žínka (= hrubé tkanivo na mytí) 111 pozn.
žíříti oheň (u Vrchl.) 306
život; vypověděti svobodě n a ž i v o t a n a s m r t, germ. 121 (v. smrt)
živý; živá váha (= živého zvířete) 287 (v. mrtvý)
Žižka, os. jm. 184 (v. VIII. 268 n.; IX. 38 n., 85 n.)
Žižkov, jm. míst. 160, 288
žř se mění v hř (hřiebě, hřěb) 300 pozn.; žř se mění v zř: pozříti z požříti, zřídlo z žřiedlo 300 n. a pozn.
žráti 301
žriedlo, slven. 301
Žužka, os. jm. 184

Grafické závody Neuber, Pour a spol., Praha I.-855.

ROČNÍK X. ČÍSLO 1.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11.
1926.

OBSAH:

Jos. Zubatý, Stavěti, stavíti. I. 1

DROBNOSTI:

Jich — jejich 8
Ta učená slova! 9

POSUDKY A ZPRÁVY:

Jan Mašín, Slovník českých vazeb a rčení (E.) 10
K Flajšhansovu článku »Husovo umění slovesné« (F. M. Bartoš) . . . 28

HOVORNA:

(29).

Brikci z Licka. — Lány. — Prachy. — Putna, putyra (Fr. Táborský). — Radigast. — Slížky. — Štěrba. — Tento z... — Zápor.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 2.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11.
1926

OBSAH:

Jos. Zubatý, Stavěti, stavíti II. 33

DROBNOSTI:

Přívlastkové ten, ta, to v hovorové češtině (V. Mathesius) . . . 39

Přechodníky 41

POSUDKY A ZPRÁVY:

J. L. Fischer, Saint Simon a August Comte (V. Nerad) 42

Z našich časopisů 55

HOVORNA:

(57.)

Kolozubý. — Léta dvacátá atd. — Podlaží. — Porovnati, srovnati. — Povahovati, považovati si. — Silně. — Silnoproudý. — Směrodatný. — Spéra, spirála. — Šuft. — Tajuplný. — Trpný rod. — Zlatá neděle. — Ženská mužstva.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 3.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:

VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NAKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11.

1926

OBSAH:

V. Flajšhans, Noví svatí 65

DROBNOSTI:

Zbylo sto tři 71
Prostý, prostný 73

POSUDKY A ZPRÁVY:

Nové knihy pro mládež (Aug. Jar. Doležal, R.) 76
Z našich časopisů (Z.) 82
Doslov k Bartošovu Husovi (V. Flajšhans) 85

HOVORNA:

(57.)

Dvoučtvrteční. — Kozel. — Kunratice, Paběnice. — Lza. — Malaga. — Mlíti. — Morous. — Pan Novotný. — Piju, pijou. — Předložky. — Promovati. — Šetřiti. — Zlatá neděle.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 4.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ
JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE
VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK,
JOSEF ZUBATÝ.

NAKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II.,
JERUSALEMSKÁ 11.
1926.

OBSAH:

V. Ertl, Jednohlasný, jednohlasně 97

DROBNOSTI:

Skaná nit 110
Zájmena 114

POSUDKY A ZPRÁVY:

Kubín-Horák, Kladské písničky (V. Flajšhans) 114
Z našich časopisů 118

HOVORNA:

(122).

Autobus, automat. — Inspektorát. — Koně běžely. — Lámati si hlavu. — Oči, uši. — Oslo, Ošlo. — Podjaří. — Poučník. — Převaditi, převázeti (převazeti). — Spořilov. — Šestadvacet. — Tohoročný. — V Slaném.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 5.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NAKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11.
1926

OBSAH:

Jos. Zubatý, Odlehnouti 129

DROBNOSTI:

Mne, mě 139
Brzo-li 141

POSUDKY A ZPRÁVY:

Edvin Arnold, Světlo Asie. Přel. Jos. J. David (F. Krsek) . . . 142
Z našich časopisů 149

HOVORNA:

(153).

Bez ohledu. — Dále. — Hřibárna. — Ložiti. — Pacholek, paholok. — Pobírati, pobrati. — Předpis, předprodej. — Reservoir. — Slovosled. — Stolín. — Štěrk. — Zabýti. — Žižkov, Vítkov.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 6.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NAKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11.
1926

OBSAH:

Josef Zubatý, Odlehnouti 161

DROBNOSTI:

Spisovatílek 167
Kýč (F. O.) 173

POSUDKY A ZPRÁVY:

Roman Jakobson, Základy českého verše (Jan Mukařovský) . . 174
Z našich časopisů 180

HOVORNA:

(185).

Fidibus. — Chrániti. — Kucně. — Lehost. — Madlo. — Makaronština. — Mocný. — Mořská pěna. — Podmínka. — Pokusný. — Prosba. — Torpedoborec. — Troja. — Zabýti. — Zlatá neděle.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč; s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 7.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NAKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II.
JERUSALEMSKÁ 11.
1926

OBSAH:

Fr. Oberpfalcer, Jakost 193

DROBNOSTI:

Sobělibý — samolibý 200

Jejich osvobození — jich osvobození 203

POSUDKY A ZPRÁVY:

R. Jakobson, Základy českého verše (Jan Mukařovský) 212

Z našich časopisů 221

HOVORNA

(223).

Kongrua. — Piškot. — Štrapáce. — Vzpomínati.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 8.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDELÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:

VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NAKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11.

1926

OBSAH:

Jos. Zubatý, Nemohu za to 225

DROBNOSTI:

Nadání, nadace 234

Zádrhel 236

POSUDKY A ZPRÁVY:

J. Keprta, Jaro. Čítanky pro městské školy národní (Aug. Jar. Doležal) . 236

HOVORNA:

(249).

Běžný. — Dbáti a j. — Jiráskovi Psohlavci. — Materielní. — Myslivec. — Nížepsaný. — Ocítati se. — Podlaha a j. — Rodiče umřeli. — To je co říci!

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ČNÍK X. ČÍSLO 9.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:
VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II.
JERUSALEMSKÁ 11.
1926

OBSAH:

V. Flajšhans, Naše nejstarší jména osobní 257

DROBNOSTI:

Husovo odsouzení 266

Zemčata, vzhůru! 270

POSUDKY A ZPRÁVY:

Ant. Škrášek, Výbor vazeb a rčení z oboru vojenského (E.) 271

Z našich časopisů 282

HOVORNA

(284):

Jako, jakožto. — Ku. — Madlo, mádlo. — Nácestní stanice. — Převazeti. — Šlágr. — Žižkov, Vítkov.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

ROČNÍK X. ČÍSLO 10.

NAŠE ŘEČ.

LISTY PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

REDAKČNÍ RADA:

VÁCLAV ERTL, EMIL SMETÁNKA, JAROSLAV VLČEK, JOSEF ZUBATÝ.

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II. JERUSALEMSKÁ 11.

1926

OBSAH:

Jos. Zubatý, Spolu, dohromady 289

DROBNOSTI:

Macerat — Macarát? (V. Flajšhans) 293

Nemohu za to (Z.) 296

Požíti 299

POSUDKY A ZPRÁVY:

V. Vondrák, Vývoj současného spisovného českého jazyka (H.) . . 303

Z našich časopisů 308

HOVORNA

(309.)

Hořelice, Hostivice. — Hospodin. — Hustopeče. — Kalík, míkádo. — Pro což. — Proletěn. — Skaná nit. — Usedavý pláč.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8°, 1. dne každého měsíce, vyjímajíc srpen a září, za roční předplatné 16 Kč, s poštovní zásilkou 17 Kč 20 h. Jednotlivá čísla po 2 Kč. — Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo, Praha-II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a p. jest adresovati administraci »Naší řeči« tamtéž.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení buďtež zasílány redakci »Naší řeči« v Praze-I., v Bílkově ul. č. 18., nebo odpovědnému redaktorovi, prof. Václavu Ertlovi na Král. Vinohradech, v ul. Čelakovského č. 39.

REJSTŘÍK

K X. ROČNÍKU

NAŠÍ ŘEČI

SESTAVIL Dr. AL. ZÍSKAL.

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O. V PRAZE-II.
JERUSALEMSKÁ 11.
1927.

VŠEM, KDOŽ SE CHTĚJÍ

naučiti cizím řečem

doporučujeme tyto praktické příručky:

ANGLICKY VE 40 ÚLOHÁCH. Sepsal Frant. Vymazal. Kč 6.60.

BULHARSKY V 15 ÚLOHÁCH. Sepsal Frant. Vymazal. Kč 3.—.

ESPERANTO. Mluvnice a cvičebnice. Napsala J. Šupichová. 3. vyd. Kč 9.60.

KNIHA ČESKO-ESPERANTSKÉ KONVERSACE. Napsala J. Šupichová. Kč 9.60.

LEGU KAJ PAROLU! Esperanta le golibro. Napsala J. Šupichová. Kč 16.—.

FRANCOUZSKY VE 40 ÚLOHÁCH. Napsal Frant. Vymazal. Kč 12.—.

ČECH, FRANCOUZ A NĚMEC. Sepsala O. Petrová. Váz. Kč 6.—.

PŘÍRUČKA ČESKO-FRANCOUZSKO-NĚMECKÁ. Sepsal J. Žlábek. 2. vydání. Váz. Kč 6.—.

KAPESNÍ SLOVNÍK FRANCOUZSKO-ČESKÝ A ČESKO-FRANCOUZSKÝ. Sestavil J. Feller. Váz. Kč 12.—.

ITALSKY V PRAKTICKÝCH VĚTÁCH. Sepsal Frant. Vymazal. Kč 4.40.

MAĎARSKY V PRAKTICKÝCH VĚTÁCH. Sepsal Frant. Vymazal. Kč 4.—.

CVIČEBNICE JAZYKA MAĎARSKÉHO. Sestavil Dr. G. Žďárský. Kč 2.40.

SOUSTAVNÝ SLOVNÍČEK ČESKO-MAĎARSKÝ. (S mluvnicí.) Sestavil Dr. G. Žďárský. Kč 10.—.

SRBOCHORVÁTSKY VE 12 ÚLOHÁCH. Sestavil Frant. Vymazal. Kč 3.60.

NĚMECKY ZA 50 HODIN. Sestavil Fr. Vymazal. Díl I. Kč 10.—, II. Kč 10.—.

PRAKTICKÉ ROZMLUVY ČESKÉ A NĚMECKÉ. Sestavil Fr. Vymazal. Kč 4.80.

VYŠŠÍ KURS NĚMČINY. Sestavil Fr. Vymazal. Kč 4.80.

DOUČTE SE NĚMECKY. 1000 vět běžné denní konversace od Fr. Vymazala. Váz. Kč 15.—.

KONVERSAČNÍ SLOVNÍK ČESKO-NĚMECKÝ. Praktické věty abecedně sestavené. Sestavil J. Šilha. Brož. Kč 5.—.

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ ČESKÉ A NĚMECKÉ PÍSEMNOSTI. Sestavil Fr. Vymazal. Kč 4.80.

RUSKY V PRAKTICKÝCH VĚTÁCH. Sepsal Fr. Vymazal. Kč 4.80.

TISÍC RUSKÝCH VĚT. Praktické rozmluvy. Sepsal Fr. Vymazal. Kč 4.—.

LERNET BOEHMISCH. Napsal Fr. Vymazal. Kč 15.—.

Objednávky vyřídí každé knihkupectví nebo nakladatelství firmy

ŠOLC A ŠIMÁČEK, S.S R.O. PRAHA II.,

JERUSALEMSKÁ 11.

ŠKOLNÍ KNIHOVNA

Sv. 2. **Contes populaires français.** Pohádky. Poznámkami a slovníčkem opatřil Jos. Kubín, profesor. 4. nezměněné vydání . . . . . **Kč 12.60**

Sv. 4. **Morceaux choisis de prose française** od prof. Jos. Kubína . . . . . **Kč 10.80**

Sv. 6. Em. Souvestre, **Un philosophe sous les toits.** Uspořádal, poznámkami a slovníčkem opatřil Fr. Frank . . . . . **Kč 5.60**

Sv. 8. Scribe, **Le verre d'eau.** Uspořádal, poznámkami a slovníčkem opatřil prof. Jos. Kubín . . **Kč 11.20**

Sv. 10. A. Daudet, **Lettres de mon moulin.** Poznámkami a slovníčkem opatřil prof. K. Frič. 2. vyd. . **Kč 12.—**

Sv. 17. P. Corneille, **Le Cid.** Poznámkami a slovníčkem opatřil Petr Princ. 2. vyd. . . . . **Kč 5.60**

Sv. 19. **Conteurs français.** Sestavil, poznámkami a slovníčkem opatřil prof. Dr. J. Snášel, 2. vyd. **Kč 4.40**

Sv. 20. Ed. Rod, **Un nid de vieilles filles.** Poznámkami a slovníčkem opatřil prof. V. F. Suk . . . **Kč 4.40**

Sv. 27. Xav. de Maistre, **Les prisonniers du Caucase.** Poznámkami a slovníčkem opatřil Fr. Zídek . **Kč 4.—**

Sv. 28. Dr. Ferd. Spíšek, **Choix de prose et de poésie du XIXe siècle** Tome I. . . . . **Kč 3.60**

Sv. 32. — **Choix de prose et de poésie du XIXe siècle.** Tome II. . . . . **Kč 4.—**

Sv. 34. V. Hugo, **Les misérables.** Vydal prof. Tob. Bednář. . . . . **Kč 24.—**

Sv. 35. A. de Lamartine, **Graziella.** Vydal prof. Dr. Ferd. Spíšek. . . . . **Kč 5.60**

Lze dostati v každém knihkupectví nebo v podepsaném nakladatelství

ŠOLC A ŠIMÁČEK

spol. s r. o. v Praze II., Jerusalemská č. 11.

PRO KAŽDÉHO

kdo umí čísti, je psána tato učebnice, která byla a jest DOBRODINÍM těm, kdož vinou špatných metod nenaučili se ve škole němčině.

Ještě několik úplných výtisků knihy

Německá ŠKOLA-HOVORNA

na sluchové metodě založená. — Znamenitý odborník, profesor L. Schmidt-Beauchez shrnul v ní bohaté zkušenosti své dlouholeté praxe vyučovací.

Přednosti

1. Žák (i samouk) vycvičí si sluch a mluvidla, naučí se nejen číst a překládat, nýbrž skutečně německy mluvit.
2. Na rozdíl od jiných učebnic naučí se zároveň t. zv. konversační němčině, která se od spisovného jazyka namnoze značně liší, ale které v praktickém hovoru všeobecně je užíváno.
3. Mluvnice je obmezena na nejmenší míru, které potřebuje žák ke skuteč. mluvení.
4. Konversační materiál jest vybírán z praktického denního života.
5. Žák si osvojí neobyčejně bohatou zásobu slov, což je nezbytná podmínka každé cizojazyčné konversace.
6. Ke všem úkolům přidáno bude — vždy v následujícím sešitě — vypracování jich, takže bude míti žák stálou sebekontrolu.

4 díly (1200 stran) ve dvou pevných kartonech s plátěným hřbetem.

36 svazečků.

Žádejte tuto nejdokonalejší německou cvičebnici u svého knihkupce nebo u firmy

Šolc a Šimáček
v Praze II., Jerusalemská 11

Výtisk za 100 Kč.

Grafické závody Neuber, Pour a spol., Praha I.-855.

Knihy redakci zaslané:

V. Vondrák, Vývoj současného spisovného českého jazyka. Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně. Číslo 17. Za Kč 13.—.

Homérova Ilias. Přel. Otmar Vaňorný. Z nakladatelství J. Laichtra v Praze. Za Kč 56.—.

V. Hálek, Na statku a v chaloupce. Na vejminku. Pod pustým kopcem. Z téhož nakl. Za Kč 26.—.

Země a lidé. Sv. 67. Cesty D. Livingstona po jižní Africe. Za Kč 18.—. Sv. 68: Ch. Mayer, Honby na živá zvířata v pralesích malajských. Za Kč 17.—. Z nakladatelství České grafické unie v Praze.

A. Velhartický, Biblické melodie. Z nakl. »Družstvotisku«. Za Kč 10.—.

Q. M. Vyskočil, Žena mezi loutkami. Z téhož nakl. Za Kč 23.—.

Jos. Müller, Mateřská řeč. Díl I. a II. Ze státního nakladatelství v Praze. Za Kč 10.— a 8.60.

Arn. Caha, Stručný přehled mluvnice a pravopisu. Z nakladatelství »Dědictví Havlíčkova« v Brně. Za Kč 3.50.

Ch. L. Philippe, V městečku. Přel. J. Fortis a J. Marhan. Z nakl. »Symposion« v Praze. Cena neudána.

BARTOLOMĚJSKÁ NOC

Napsal Prosper Mérimée.

Román.

V dějinách Francie zapsána je vláda Karla IX. krvavým písmem. Konflikty náboženské mezi hugenoty a katolíky upoutaly na sebe tedy pozornost celé Evropy, a je dnes sotva člověk, který by neznal jejich vyvrcholení, strašlivé krveprolití, jemuž padlo za oběť statisíce občanů a které historie nazývá »nocí bartolomějskou«. Autor výše jmenovaného románu, slavný francouzský spisovatel, líčí pohnutou tuto dobu nejen po stránce historické, kulturně-historické a náboženské, nýbrž i po stránce, řekl bych, intimní, předváděje nám tragedii této náboženské vášně a její zásah do života jednotlivců. Líčení obrovitého konfliktu lásky s náboženským fanatismem uchvátí každého čtenáře. Jsouť hrdinové románu, šlechtic hugenotský a nejkrásnější žena v Paříži — katolička — kresleni tak živě, že se nám zdá, jako bychom s nimi prožívali osudy jejich vroucí, leč nešťastné lásky. Román Mériméeův má kromě literární ceny tolik půvabu a kouzla, že se zajisté stane nejen ozdobou knihovny, nýbrž i knihou znovu a znovu pročítanou.

Kč 14.—, poštou Kč 15.—.

Žádejte u svého knihkupce nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK

společnost s r. o. V PRAZE II., Jerusalemská ul. 11.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

Kinematografie

□□□

4. právě vyšlé číslo obsahuje:

Ing. Louis Lobel: Jakých emulsí máme používati na dublety. — Dr. V. Vojtěch: Gradace fotografického materiálu. — Ing. C. J. Brichta: O formátu filmů kinematografických. — Ing. K. M. Paspa: Barvení a tonování kinofilmů.

Světelná scéna. — Literatura.

Od nás i ze světa. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii.

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40.—, poštou Kč 41.—. Sešit jednotlivě Kč 4.—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-L, Bílkova ul. 17.

Knihy redakci zaslané:

Země a lidé. Sv. 63: M. M. Taylor, U Papuů. Za Kč 16.—. Sv. 64: R. Pazderník, K mrazivému jihu. I. Za Kč 12.—. Sv. 65: Spirhanzl-Duriš, Přes hory a moře. Za Kč 15.—. Sv. 66: Gopal Dhan Mukerji, Zvířata a lidé v džungli. Za Kč 9.—. Nákladem Unie v Praze.

Fr. Flos, Lusky. Seš. 1.—3. po Kč 2.50. Týmž nákladem.

Knihy Zvonu č. 56: J. Hais-Týnecký, Kapitula sv. Vavřince. Seš. 1.—5. po Kč 3.50. Týmž nákladem.

Julius Zeyer, Spisy. I. Jan Maria Plojhar. Seš 1.—5. po Kč 3.—. Týmž nákladem.

K. V. Rais, Pantáta Bezoušek. Seš. 1.—5. Po Kč 8.—. Týmž nákladem.

J. Smolák, Rostlinná pathologie. Za Kč 45.—. Týmž nákladem.

H. G. Wells, Bohorovní lidé. Standard Library. 6 seš. po Kč 5.—. Nákladem »Aventina« v Praze.

Škultéty, Prvé národné shromaždenia v Turčianskom sv. Martine. Druhé vydanie. Nákl. Matice slovenské.

Vil. Pauliny-Tóth, Spisy. I. Básne. Za Kč 12.—. Týmž nákladem.

T. G. Masaryk, Velicí mužové. Knih pro každého sv. 16. Ze Státního nakladatelství v Praze.

K. Svoboda, Vývoj antické estetiky. Ars, sv. 6. Za Kč 10.—. Z nakladatelství »Orbis« v Praze.

V. Ropšín, Kůň vraný. Nákl. Ant. Borového v Praze.

M. Weingart, Jazyk československý a střední škola, zvláště na Slovensku. Nákladem vlastním.

Liewehr, Die Ortsnamen des Kuhländchens. Nákladem bratří Stieplů v Liberci.

Rippl, Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch. Týmž nákladem.

Vydání rejstříku k 9. ročníku Naší řeči se bez viny redakce zpozdilo. Rejstřík však vyjde co nejdříve.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

Kinematografie

□□□

4. právě vyšlé číslo obsahuje:

Ing. Louis Lobel: Jakých emulsí máme používati na dublety. — Dr. V. Vojtěch: Gradace fotografického materiálu. — Ing. C. J. Brichta: O formátu filmů kinematografických. — Ing. K. M. Paspa: Barvení a tonování kinofilmů.

Světelná scéna. — Literatura.

Od nás i ze světa. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii.

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40.—, poštou Kč 41.—. Sešit jednotlivě Kč 4.—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-L., Bílkova ul. 17.

BARTOLOMĚJSKÁ NOC

Napsal Prosper Mérimée.

Román.

V dějinách Francie zapsána je vláda Karla IX. krvavým písmem. Konflikty náboženské mezi hugenoty a katolíky upoutaly na sebe tedy pozornost celé Evropy, a je dnes sotva člověk, který by neznal jejich vyvrcholení, strašlivé krvéprolití, jemuž padlo za oběť statisíce občanů a které historie nazývá »nocí bartolomějskou«. Autor výše jmenovaného románu, slavný francouzský spisovatel, líčí pohnutou tuto dobu nejen po stránce historické, kulturně-historické a náboženské, nýbrž i po stránce, řekl bych, intimní, předváděje nám tragedii této náboženské vášně a její zásah do života jednotlivců. Líčení obrovitého konfliktu lásky s náboženským fanatismem uchvátí každého čtenáře. Jsouť hrdinové románu, šlechtic hugenotský a nejkrásnější žena v Paříži — katolička — kresleni tak živě, že se nám zdá, jako bychom s nimi prožívali osudy jejich vroucí, leč nešťastné lásky. Román Mériméeův má kromě literární ceny tolik půvabu a kouzla, že se zajisté stane nejen ozdobou knihovny, nýbrž i knihou znovu a znovu pročítanou.

❀

Kč 14.—, poštou Kč 15.—.

Žádejte u svého knihkupce nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK

společnost s r. o. V PRAZE II., Jerusalemská ul. 11.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

Kinematografie

□□□

4. právě vyšlé číslo obsahuje:

Ing. Louis Lobel: Jakých emulsí máme používati na dublety. — Dr. V. Vojtěch: Gradace fotografického materiálu. — Ing. C. J. Bricht a: O formátu filmů kinematografických. — Ing. K. M. Paspa: Barvení a tonování kinofilmů.

Světelná scéna. — Literatura.

Od nás i ze světa. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii.

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40.—, poštou Kč 41.—. Sešit jednotlivě Kč 4.—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

Knihy redakci zaslané:

Fr. Trávníček, Příspěvky k českému hláskosloví. Spisů filosofické fakulty Masarykovy university v Brně č. 16. Za Kč 16.—.

Petr Fingal, Pěšky jako za vozem. Nákladem České grafické unie v Praze.

J. Fischer, Z politického odkazu Frant. Palackého. Program, sv. 3. Nákl. »Činu« v Praze. Za Kč 18.—.

H. Traub, Naše politické dějiny v 19. století. Knihy pro každého. Svaz. 17. Státní nakladatelství v Praze. Za Kč 7.50.

Ant. Škrášek, Výbor vazeb a rčení z oboru vojenského. Nákl. vlastním. Za Kč 8.—.

M. Ruppeldt, Slovenské spevy. Diel III, soš. 5. Nákladem Matice slovenské. Za Kč 18.—.

BARTOLOMĚJSKÁ NOC

Napsal Prosper Mérimée.

Román.

V dějinách Francie zapsána je vláda Karla IX. krvavým písmem. Konflikty náboženské mezi hugenoty a katolíky upoutaly na sebe tedy pozornost celé Evropy, a je dnes sotva člověk, který by neznal jejich vyvrcholení, strašlivé krveprolití, jemuž padlo za oběť statisíce občanů a které historie nazývá »nocí bartolomějskou«. Autor výše jmenovaného románu, slavný francouzský spisovatel, líčí pohnutou tuto dobu nejen po stránce historické, kulturně-historické a náboženské, nýbrž i po stránce, řekl bych, intimní, předváděje nám tragedii této náboženské vášně a její zásah do života jednotlivců. Líčení obrovitého konfliktu lásky s náboženským fanatismem uchvátí každého čtenáře. Jsouť hrdinové románu, šlechtic hugenotský a nejkrásnější žena v Paříži — katolička — kresleni tak živě, že se nám zdá, jako bychom s nimi prožívali osudy jejich vroucí, leč nešťastné lásky. Román Mériméeův má kromě literární ceny tolik půvabu a kouzla, že se zajisté stane nejen ozdobou knihovny, nýbrž i knihou znovu a znovu pročítanou.

Kč 14.—, poštou Kč 15.—.

Žádejte u svého knihkupce nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK

společnost s r. o. V PRAZE II., Jerusalemská ul. 11.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

Kinematografie

□□□

4. právě vyšlé číslo obsahuje:

Ing. Louis Lobel: Jakých emulsí máme používati na dublety. — Dr. V. Vojtěch: Gradace fotografického materiálu. — Ing. C. J. Brichta: O formátu filmů kinematografických. — Ing. K. M. Paspa: Barvení a tonování kinofilmů.

Světelná scéna. — Literatura.

Od nás i ze světa. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii.

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40.—, poštou Kč 41.—. Sešit jednotlivě Kč 4.—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

Knihy redakci zaslané:

Ír. Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Část II. Cena Kč 28.—.

. Stehlík, O vidění do hloubky. Vydává vojenský letecký ústav studijní v Praze. 1926.

. Pallas a V. Zelinka, Obrazové dějiny literatury české. Díl II. Nákladem České grafické unie v Praze.

os. Jahoda, Náš dědeček. Kniha II. Týmž nákladem. Za Kč 27.—.

pirhanzl-Duris, Přes hory a moře. Země a lidé. Sv. 65. Týmž nákladem. Za Kč 15.—.

V. Moravec, V zajetí slunce. Nákladem vlastním. Za Kč 10.—.

BARTOLOMĚJSKÁ NOC

Napsal Prosper Mérimée.

Román.

V dějinách Francie zapsána je vláda Karla IX. krvavým písmem. Konflikty náboženské mezi hugenoty a katolíky upoutaly na sebe tedy pozornost celé Evropy, a je dnes sotva člověk, který by neznal jejich vyvrcholení, strašlivé krveprolití, jemuž padlo za oběť statisíce občanů a které historie nazývá »nocí bartolomějskou«. Autor výše jmenovaného románu, slavný francouzský spisovatel, líčí pohnutou tuto dobu nejen po stránce historické kulturně-historické a náboženské, nýbrž i po stránce, řekl bych, intimní, předváděje nám tragedii této náboženské vášně a její zásah do života jednotlivců. Líčení obrovitého konfliktu lásky s náboženským fanatismem uchvátí každého čtenáře. Jsouť hrdinové románu, šlechtic hugenotský a nejkrásnější žena v Paříži — katolička — kresleni tak živě, že se nám zdá, jako bychom s nimi prožívali osudy jejich vroucí, leč nešťastné lásky. Román Mériméeův má kromě literární ceny tolik půvabu a kouzla, že se zajisté stane nejen ozdobou knihovny, nýbrž i knihou znovu a znovu pročítanou.

Kč 14.—, poštou Kč 15.—.

Žádejte u svého knihkupce nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK

společnost s r. o. V PRAZE II., Jerusalemská ul. 11.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

KINEMATOGRAFIE

□□□

4. právě vyšlé číslo obsahuje:

Ing. Louis Lobel: Jakých emulsí máme používati na dublety. — Dr. V. Vojtěch: Gradace fotografického materiálu. — Ing. C. J. Brichta: O formátu filmů kinematografických. — Ing. K. M. Paspa: Barvení a tonování kinofilmů.

Světelná scéna. — Literatura.

Od nás i ze světa. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii.

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40.—, poštou Kč 41.—. Sešit jednotlivě Kč 4.—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-L, Bílkova ul. 17.

Knihy redakci zaslané:

O. Kádner, Základy obecné pedagogiky. Díl III. Nákladem České grafické unie v Praze Za Kč 45.—.

Země a lidé. Sv. 63: M. M. Taylor, U Papuů. Za Kč 12.—. Sv. 64: Pazderník, K mrazivému jihu. Za Kč 12.—. Nákladem týmž.

J. K. Tyl, Tři hry pro loutky. Nákladem dr. J. Veselého v Praze. Za Kč 7.—.

K. M. Pokorný, Osvoboditelé. Vlastním nákladem.

Akela, Počátky a vývoj socialistického skautingu v Československu. Nákladem Sdružení social. skautů v Praze.

DEVÁTÝ THERMIDOR

Román M. A. Aldanova

Po bok nejlepším literárním dílům, čerpajícím látku z doby Velké revoluce francouzské, směle se řadí napínavý román Aldanovův, v němž je vnitřní i vnější obraz veliké doby skvěle zachycen. Před duševním zrakem čtenářovým střídají se tu, jakoby v úchvatném filmu, úžasné scény, které se sběhly v Petrohradě, na dvoře slavné carevny Kateřiny Druhé, v Londýně, na bojišti belgickém a v Paříži, středisku to tehdejších světových událostí. Robespier, Napoleon a jiní defilují tu před očima užaslého diváka. Skvělým líčením pohnuté doby francouzské a soudobé ruské revoluce proplétá se napínavý, úchvatný děj, který nedá čtenáři ustati až na poslední stránce. Aldanov je novou hvězdou ruské literatury a jeho román »Devátý thermidor« vyšel v krátké době v anglickém, francouzském a německém překladu.

Kč 22·—. **Poštou Kč 23·—.**

Žádejte u svého knihkupce nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK

společnost s r. o. V PRAZE II., Jerusalemská ul. 11.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

KINEMATOGRAFIE

□□□

3. právě vyšlé číslo obsahuje:

Dr. V. Vojtěch: Výroba filmu. (Dokončení.) — K. Smrž: Positiv bez kopírování. (Dokončení.) — MUDr. E. Vejnarová: Význam kinematografie pro vývojovou mechaniku. — MUDr. Jan Bělehrádek: Kinematografie živých objektů. — Ing. C. J. Brichta: Metody momentní fotografie jiskrové. — Doc. dr. V. Dědina: Jak filmovati život v přírodě neživotné. — Doc. Dr. Jan Stocký: Film v hospodářství. — Karel Smrž: Radio-film a televise. — Reforma kinematografického zpravodajství.

Patenty. — Ze světa. — Z praxe. — Literatura. — Světelná scéna. — Dotazy. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii.

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40.—, poštou Kč 41.—. Sešit jednotlivě Kč 4.—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

ANT. VESELÝ:

Z literárního alba.

Drobné obrázky, teple načrtnuté idylky ze života některých našich literátů, hlavně buditelů starších, Jungmanna, Kollára, Nebeského, Erbena, Chocholouška, Havlíčka-Borovského, z novějších dva živé medailonky bezručovské. Opravdové kousky života, literárními snahami vyšperkované a vyznačené, jsou tu podány obratným perem literárního historika, který do nich uměl vložiti vždy několik charakteristických, dobu i dílo vyznačujících podrobností.

Stran 126. Kč 7·50.

U všech knihkupců nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK,

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ ČÍSLO 11.

ŠOLC A ŠIMÁČEK

nakladatelská společnost s r. o.

V PRAZE II.

POSLEDNÍ NAŠE NOVINKA

JAN HERBEN

MORAVSKÉ OBRÁZKY

(SEBRANÝCH SPISŮ DÍL VII.)

Druhé vydání. Kč 26·—.

»Moravské obrázky«, jejichž prvé vydání vyšlo r. 1889, byly vyvolány touhou skupiny »národníků« v Umělecké besedě poznati svéráz Moravy a objevovaly se v polovici let osmdesátých v časopisech, hlavně ve Světozoru; proti vnějškovému popisu staví autor první hlubší proniknutí do duše lidu, třeba očima mládí, rozradostněnýma a udivenýma tolikou krásou, kterou kolem sebe spatřoval. Kniha jest věnována velkému národopisci **Františku Bartošovi.**

OBSAH:

I. KUS JIŽNÍ MORAVY.

Dějiště. — Z potulek po dědinách. — Pozdravení. — Návštěvy. — Zálety. — Naříkání nad zemřelým. — Hora. — Staré hordy. — Vánoce. — V taverně.

II. VÝLETY.

Po poště z jihu. — Panstvo hanácké. — Hanáci v revolučním čase. — Ptáče nemá kam sednouti. — V dědině a v domě. — A jaké to koňstvo. — Hanácká kuchyně. — Jan Kužník. — Vzorná obec. — Ze Slovenska. — Tři chorvatské osady na Moravě. — Na dolnorakouském pomezí.

U VŠECH KNIHKUPCŮ

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

Knihy redakci zaslané:

S. Lewis, Hlavní ulice. Přel. V. A. Jung. Za Kč 45.—. Nákl. J. Laichtra v Praze.

Jan Pařížský, král francouzský. Přel. K. Vodňanská. Za Kč. 12.—. Týmž nákladem.

Fr. Krsek, Kulturně ethické vztahy v zrcadle poesie antické. Za Kč 16.—. Nákladem České grafické unie v Praze.

G. Pallas a V. Zelenka, Obrazové dějiny literatury české. Díl I. Nákl. týmž.

E. Durkheim, Pravidla sociologické methody. Přel. Ferd. Kratina. Za Kč 20.—. Nákladem spol. »Orbis« v Praze.

T. G. Masaryk, Velicí mužové. Vybral V. K. Škrach. Státní nakladatelství v Praze.

NA UKONČENÝ PRÁVĚ ROČNÍK „NAŠÍ ŘEČI"

vydali jsme krásné, pevné

PŮVODNÍ POLOPLÁTĚNÉ DESKY

Vzhledem k většímu množství podařilo se nám je opatřiti za neobyčejně

MÍRNOU CENU PO **Kč 6·-,**

pošlou po Kč 7·—. Dodá je knihkupec, u kterého jste odebírali „Naší řeč", nebo přímo

Nakladatelství ŠOLCOVO A ŠIMÁČKOVO, společnost s r. o. Praha II., Jerusalemská ul. č. 11.

Česká společnost pro vědeckou kinematografii

počala právě vydávati list

KINEMATOGRAFIE

2. PRÁVĚ VYŠLÉ ČÍSLO OBSAHUJE:

Dr. V. Vojtěch: Výroba filmu. — Dr. S. Prát: Mikrokinematografická registrace. — K. Smrž: Positiv bez kopírování. — MUDr. E. Vejnarová: Význam kinematografie pro vývojovou mechaniku. — Ing. K. M. Paspa: Kinematogr. oddělení techn. musea československého. — Frant. Paur: Československá školní a lidovýchovná kinematografie. — Karel Smrž: Jak byl natáčen „Ztracený svět"? — O. Vavrušková: S titulky nebo bez titulků? — Vědecká laboratoř. — Patenty. — Světelná scéna. — Zprávy Čsl. společnosti pro vědeckou kinematografii. —

KINEMATOGRAFIE

vychází měsíčně (kromě července a srpna). Předplatné Kč 40·—, poštou Kč 41·—. Sešit jednotlivě Kč 4·—.

Ukázkové číslo dodá každý knihkupec nebo přímo:

ŠOLC A ŠIMÁČEK,

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O., PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol., Praha I.

NAKLADATELSTVÍ ŠOLCOVO A ŠIMÁČKOVO, PRAHA II.,
JERUSALEMSKÁ ULICE ČÍS. 11

VYDALO PRÁVĚ OBSÁHLÝ

VÝBOR Z BÁSNÍ

J. S. MACHARA

PRO ŠKOLNÍ ČETBU UPRAVIL

JAN ZACHOVAL

*

VÝTISK V BEZVADNÉ GRAFICKÉ
ÚPRAVĚ JEN Kč 15·—

ŽÁDEJTE U KNIHKUPCE NEB PŘÍMO V NAKLADATELSTVÍ.

Ve Vašem vlastním zájmu

připomínáme Vám na začátku nového ročníku ‚Naší řeči', abyste nezapomněli objednati na ročník právě ukončený

původní vkusné, poloplátěné, pevné desky.

Dostanete je za pouhých Kč 11·— v každém knihkupectví, nebo poštou za Kč 11·80 z nakladatelství

Šolcova a Šimáčkova,

spol. s r. o., Praha II., Jerusalemská ul. č. 11.

ANT. VESELÝ:

Z literárního alba.

Drobné obrázky, teple načrtnuté idylky ze života některých naších literátů, hlavně buditelů starších, Jungmanna, Kollára, Nebeského, Erbena, Chocholouška, Havlíčka-Borovského, z novějších dva živé medailonky bezručovské. Opravdové kousky ž i v o t a, literárními snahami vyšperkované a vyznačené, jsou tu podány obratným perem literárního historika, který do nich uměl vlo: žiti vždy několik charakteristických, dobu i dílo vyznačujících podrobností.

Stran 126. Kč 7·50.

U všech knihkupců nebo v podepsaném nakladatelství.

ŠOLC A ŠIMÁČEK,

NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ ČÍSLO 11.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

Knihy redakci zaslané:

In. A. Bláha, Sociologie sedláka a dělníka. Sociologické knihovny menší řada. I. »Orbis«, Praha 1925. Za Kč 25.—.

J. L. Fischer, Saint Simon a Auguste Comte. Sociologické knihovny menší řada. II. »Orbis«, Praha 1925. Za Kč 22.—.

M. Guyau, Umění s hlediska sociologického. Část I. Přel. Jos. Vodička. Ars, sbírka rozprav o umění. Svaz. 3. »Orbis«, Praha 1925.

K. Erban, Chudý stůl. Müller a spol. Turnov 1925.

V. Záveský, Arnošt Denis. Nákladem sokol. župy Denisovy v Chlumci n. C. 1925.

Ve Vašem vlastním zájmu

připomínáme Vám na konci ročníku „Naší řeči“,

abyste nezapomněli

objednati na právě ukončený ročník

původní vkusné, poloplátěné, pevné desky.

Dostanete je za pouhých Kč 11·— v každém knihkupectví, nebo poštou za Kč 11·80 z nakladatelství

Šolcova a Šimáčkova,

spol. s r. o., Praha II., Jerusalemská ul. č. 11.

T. GLOS a AL. GREGOR:

RUKOVĚŤ ČESKÉHO JAZYKA

PŘEHLED PRAVOPISU, MLUVNICE, STILISTIKY, METRIKY, POETIKY A LITERATURY ČESKÉ.

~

STUDIJNÍ POMŮCKA PRO KANDIDÁTY UČITELSTVÍ ŠKOL OBECNÝCH, MĚŠŤANSKÝCH I STŘEDNÍCH (KE ZKOUŠCE Z JAZYKA VYUČOVACÍHO), JAKOŽ I PRO MATURANTY A STUDUJÍCÍ VŠECH ŠKOL.

~

TŘETÍ VYDÁNÍ, PODSTATNĚ ZMĚNĚNÉ.

~

Kč 38·—.

~

U VŠECH KNIHKUPCŮ NEBO V PODEPSANÉM NAKLADATELSTVÍ.

ŠOLC A ŠIMÁČEK,
NAKLADATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.
PRAHA II., JERUSALEMSKÁ Č. 11.